

Јуриј Лушков

БУЂЕЊЕ РУСИЈЕ

издавачко предузеће
ФИЛИП ВИШЊИЋ

йособна издања

Главни и одговорни уредник
ЈАГОШ ЂУРЕТИЋ

Уредник
НИКОЛА ВУЈЧИЋ

Објављивање ове књиге помогла је
Скупштина града Београда

ЈУРИЈ ЛУШКОВ

БУЂЕЊЕ РУСИЈЕ

Са руског превели
Милица и Милош ДОБРИЋ

издавачко предузће
❧ ФИЛИП ВИШЊИЋ ❧

Београд, 2008.

ПРЕДГОВОР ЗА СРПСКО ИЗДАЊЕ

Српској браћи, српском народу

Осећајући посебно узбуђење и ауторску, као и, наравно, људску одговорност наменио сам српском читаоцу три моја рада: „Русија 2050. у систему глобалног капитализма“, „Развој капитализма у Русији. Сто година касније.“ и „Сеоски капитализам у Русији. Судар са будућношћу.“

Те књиге су код нас у Русији и у многим другим земљама у свету доживеле много издања, велики публицитет у штампи и изазвале пажњу читалаца, а нарочито политичких и пословних кругова. Оне су, како то често бива, почеле свој самостални живот независно од воље аутора. Упркос томе, њихово издавање у Србији, ја доживљавам као врло битно и оно има свој одређени циљ и то не само за мене.

То убеђење заснива се на једној једноставној и по смислу дубокој ствари: историјски блиска Русији као ниједна друга држава у Европи, Србија је као и Русија, дубоко свесна шта је то у ствари глобализација, какав је у бити капитализам „без обала“ и како тај светски ваљак може прећи преко држава, региона, привреда, етноса и људских судбина.

Нажалост, двадесети век је обиловао трагедијама; картографи су имали много посла да направе нове карте са промењеним границама многих држава и са њиховим другачијим именима. Почетак ХХI века, као граница двају векова и миленијума, није донео свету и

његовом значајном делу Европи ни мир ни цивилизацијски успех. У том смислу XXI век је директни наставак XX века, нови хронолошки простор за реализацију старих доктрина. Мења се само паковање, прелепљује се лепша етикета.

Срби знају шта пише на тим етикетама: „људска права“, „демократија“ „политичка коректност“, „права мањина“.

Иза тих уобичајених речи које су постале празне, крије се грабежљиви геополитички интерес, политика, како ми у Русији кажемо, „према процени“, то јест по доповском кодексу, а не по законима, политика присвајања туђих националних богатстава и територија, ако не милом онда силом, ако не судом онда бомбама, ако не дипломатским лажима онда директним насиљем.

Рат у центру Европе, гажење права народа, рушење храмова, неправедна суђења националним лидерима – то се не може назвати демократијом, и ми у Русији то не називамо демократијом.

Исто тако не могу се сматрати невиним и природним процеси ширења НАТО блока праћени причом да је НАТО апсолутно мирољубива организација. Исто као што су јасни истински циљеви планираног развоја елемената глобалног система ПРО у Европи.

Ми јако добро схватамо шта се дешава, ми се удубљујемо у логику новог историјског периода, схватамо и разумемо оно што је остало у скорашњој и давнашњој историји.

Периодично се догађа да Русија постаје центар привлачења сила и вектора велике политике и платформа за реализацију глобалних пројеката и интереса,

својеврстан социјално-политички полигон за испробавање нових идеја које имају за циљ решавање старих задатака.

Ми смо јако много и с ентузијазмом експериментисали. Дуго смо ратовали. Проклињали смо и величали своју прошлост. Ишли смо посебним путем, понекад кружним. Западу се сада суштински не допада што Русија јача у складу са својим стварним значајем и истинским статусом. Не допада му се што ми не аплаудирамо, а у Москви је то заиста тако, притиску глобализације, него баш супротно – дубоко смо свесни шта је на пример Светска трговинска организација и Светски монетарни фонд.

Западу се нимало не свиђа што ми одбацивши све догме, себе и свет не гледамо кроз ружичасте наочаре. Ми смо „променили диоптрију” и после тога смо се, да тако кажем, потпуно отрезнили – у политичком, филозофском и социјалном смислу.

Моје књиге – то су књиге о Москви, о Русији и свету, оном свету у коме је и драга нам Србија. Осећај да је судбина наших народа и држава дубоко повезана – то у принципу више одавно није само осећај, већ убеђење. Због тога сматрам да ће искуство Русије и Москве које је описано у књизи бити интересантно и за Србију. Дубоко сам захвалан мојим српским издавачима и свима који су преводили, редиговали и штампали књигу.

Ми отвореног срца чекамо нашу српску браћу и сестре у Москви и у Русији!

Градоначелник Москве Ј. М. ЛУШКОВ

**РАЗВОЈ
КАПИТАЛИЗМА
У РУСИЈИ
СТО ГОДИНА КАСНИЈЕ**
Разговор са владом у вези са
социјалном политиком

„Ми... (постојимо) само због тога да бисмо одржали добру лекцију свету. Разуме се, неће остати без трага ни онај наук који нам је суђено да дамо, али ко зна дан када ћемо поново наћи себе међу човечанством и колико несрећа ћемо преживети док се не реши наша судбина?“

П.Ј. Чагајев
„Филозофска писма“. Писмо прво.

АВЕТ ЛУТА РУСИЈОМ

Авет револуционарне ситуације...

Почетак 2005. године обележен је појачаним социјалним протестима у целој земљи. Њихов непосредни повод је фамозна „монетаризација олакшица“. Већ је много речено о неспремности и ниском квалитету једног у низу експеримената наших владиних либерала. Тим поводом су се чули покајнички говори, поједини федерални министри су „отишли до апотеке“ и спроведено је додатно финансирање реформи. Тиме се, како се то каже, конфликт могао сматрати окончаним.

Али, кад би ствар била само у некаквим „извесним недостацима“ као и увек „добронамерних“ интенција реформатора! У актуелним перипетијама око монетаризације, очигледно се превиђају проблеми који нису тренутни и који ни издалека нису техничке проблеми социјално-економског развоја земље.

Анкете јавног мњења бележе погоршање „расположења друштва“. На основу резултата из 2004. године, још пре јануарске „кризе олакшица“, први пут је у последњих пет година број оних који су одговорили да је прошла година за њих била гора био већи од броја оних за које је она била боља. Показатељ који одсликава динамику очекивања људи од будућности смањено се за 18%. Садашњим економским кретањем није задовољно 75% становништва.

Ови социолошки прорачуни имају непосредне везе са сазревањем озбиљног потенцијала револуционарног превирања у савременом руском друштву.

Чак ствар није у томе што су протести „повлашћених“ застрашујуће у складу са класичном марксистичко-лењинистичком дефиницијом револуционарне ситуације – „они горе не могу, а они доле не желе“. Ниво државног размишљања у руском друштву, као и историјско сећање на многобројне револуционарне потресе који су се десили у прошлом веку, прилично су озбиљна вакцина и гаранција против сурвавања у „бесмислени и немилосрдни“ хаос.

Међутим, историја познаје многе примере револуционарних догађаја потпуно другог типа. Они долазе, рекло би се, ниоткуда. Они се врло често не дешавају због некаквих социјално-економских катаклизми, него обрнуто, у ситуацији релативно дугог економског раста и опште социјалне сигурности.

Извор таквих револуционарних догађаја је експлозивни раст незадовољених социјалних очекивања. Другим речима, револуције се дешавају онда кад друштво западне у замку сопствених, често и превеликих надања. Надања у побољшање живота, у социјалну правду, у будућност.

Долази до врло чудног и парадоксалног ефекта – у ситуацији када је „наводно све у реду“, одједном се појављује стално осећање безизлазности. Чини се да је већ могуће не само маштати о бољем животу, него и правити сасвим реалне и достижне планове за будућност. Али, још је нездравије мислити да је тај скок у будућност могућ без кардиналних промена у социјално-економском развоју, без праваца тог развоја и механизма за њихову реализацију. Нови задаци који се на-

лазе пред друштвом, нова очекивања и наде захтевају и нову политику.

Треба рећи да на заставама таквих „револуција нада“ практично никада нема парола које позивају на социјално рушење и насиље. Напротив, оне широко отварају „прозор могућности“ за власт: за спровођење реформи, за ревизију преживелих догми старе социјално-економске политике и за избор нових праваца развоја. Другим речима – за извођење „револуције одозго“.

Савремена ситуација у нашој земљи је умногоме баш таква. Опоравак друштва од шока бурних 90-тих година који је постигнут последњих година, као и политичка и социјална стабилност, довели су Русију на раскрсницу мноштва путева. Тренутна криза са „монетаризацијом олакшица“ представља симбол принципијелног расплета који се указао.

Са протестима „повлашћених“ влада као да се спотакла о заветни камен – „хоћеш лево... хоћеш десно...“ То је за наш поглед на свет врло типична и разумљива слика – слика руског јунака на раскршћу. И избор мора да се направи.

Какав избор, између чега и чега, који су принципи у његовој основи – томе је заправо и посвећен овај мој рад.

Он се може сматрати наставком дискусије са федералном владом која је почела прошле године мојим чланком објављеним у новинама о појединим питањима данашњег социјално-економског развоја, а тиче се међубуџетских односа, политике управљања Стабилизационим фондом и питања реформисања социјалних грана економије.

Анализа тих фрагмената владине политике постепено се уклапала у општу и ширу слику. На њој су све јасније избијали обриси наших принципијелних разлижења с владом у оцени економских реформи и приступима социјално-економској политици.

Штавише, у одређеном тренутку је постало јасно да је дискусија била у вези са потпуно различитим схватањем суштине најфундаменталнијег процеса – стварањем и развојем капитализма у савременој Русији.

Назив овог рада није случајно истоветан као и наслов књиге Владимира Уљанова (Лењина) „Развој капитализма у Русији“, написане 1899. године.

Пре више од једног века будући лидер Октобарске револуције 1917. године је са њему својственим бесом и одлучношћу доказивао како по историјским мерилима неумољиви и нагли прелаз с „руске народне привреде“ на капиталистички колосек неизбежно доводи не само до економске трансформације него и до трансформације социјалне структуре друштва, као и до развојка пролетаријата и његове класне борбе.

Овај Лењинов рад је добар пример како је сва моћ марксистичке политичке економије дала теоријски смисао тек насталом политичком програму бољшевица. То је пример како је у тексту између редова који су афирмисали напредни карактер капиталистичког развоја Русије избијала хладна пресуда о неизбежности социјалне револуције.

Парадокс историје, како то често бива, састоји се у томе да нас она ничему не учи. Данашњи руски либерали-реформатори су у пуном смислу те речи доследни „бољшевици-лењинисти“, јер њихови напори у

изградњи (а усто и оправдању) набујалог капитализма у савременој Русији по узорима и мерилима краја XIX века јесу најсигурнији пут ка новој „седаманаестој години“.

Капитализам је у XX веку доживео најдубљу унутрашњу трансформацију – и у економској теорији, и у пракси функционисања привредног система, и у социјално-економској политици државе. Та трансформација је, на крају крајева, обезбедила могућност опстанка и развоја такозваних најнапреднијих земаља Запада и истовремено дозволила да се да одговор, ако не на све, онда на многе изазове глобализације и постиндустријског развоја. Искрено говорећи, на оне изазове који данас стоје и пред Русијом. Тим пре постаје очигледна неопходност да се осмисле задаци „развоја капитализма“ у Русији с позиција XX, а не XIX века.

Таква анализа објективно поставља велику и дебелу тачку на правац монетарних либералних реформи који се у овом и оном облику спроводио у Русији скоро више од једне деценије. У сваком случају, такву тачку треба ставити. Ако не данас, онда сутра. Једноставно стога што се тако очигледно васкрсла авет револуционарног врења у потпуности може материјализовати.

СОЦИЈАЛНА БЕДА СВЕ БОГАТИЈЕ ЗЕМЉЕ

„Совјетска социјала“: мисија је завршена

Развој капитализма у савременој Русији заиста је стигао до принципијелног расплета, сигурно најважнијег у последњих 10-15 година.

Створене су основе тржишне привреде. Структура економских односа у Русији већ је умногоме замењена капиталистичком и чак се и учврстила. Ми се данас налазимо на прагу готово најпринципијелнијих и најважнијих социјалних реформи – образовања, здравствене заштите, науке и комуналних услуга.

Те реформе морају цело друштво скренути на савремене „капиталистички колосек“ развоја. И то не само привреду, него и цео начин друштвеног живота који је до сада у Русији умногоме остао непромењен – социјалистички, који се заснивао на од совјетске државе гарантованом систему социјалне заштите и социјалног осигурања.

Значај тог историјског заокрета по ко зна који пут истиче чињеницу да је управо „совјетска социјала“ – укључујући систем олакшица, стамбено-комуналних услуга, образовања, здравствене заштите, културе и науке – дозволила да Русија у последњој деценији пређе пут „капиталистичке изградње“. Он је *постигао аморфизационо јасћуче за друшћиво у периоду „дивљеј капитализма“ и преласка на тржишну привреду.*

Данас се предлаже да те исте „социјалне гране привреде“ пређу на тржишно пословање. Кад се то деси, „тачка повратка“ у социјално-економском развоју Русије целог периода тржишних трансформација биће пређена.

То је веома важан тренутак. Дошли смо до оне границе када дефинитивно мора постати јасно да ли ће у дугорочној перспективи у Русији бити створено друштво засновано на тржишној привреди и какво ће оно заправо бити.

Иако је структура правих производних тржишних односа у Русији већ формирана, социјална структура друштва још пролази кроз стадијум трансформације. Двадесет пет година је рок за смену генерација – у социологији је то најпрецизнији показатељ друштвеног преображаја.

Значи за 5-10 година (после оних које су већ прошле, ако рачунамо од момента старта перестројке, то је око 15-20 година реформи) у Русији ће се наставити прелазни период који је повезан са суштинском трансформацијом социјалне сфере.

Од тога како и на којим принципима ће се десити та „капитализација“ социјалне сфере, зависи процена какав ће капитализам бити изграђен у Русији. Да ли ће он бити „тајкунски“ или „народни“, „пљачкашки“ или „социјални“? Да ли ће то бити капитализам XXI или XIX века? И има ли будућност такво „ново руско друштво“?

Ето због чега је дискусија око параметара, рокова и темпа тржишног развоја данас толико заоштрена и значајна за цело друштво.

Одмах се треба оградити да се неопходност обнове социјалне сфере Русије не доводи ни у какву сумњу. Ресурси „совјетске социјале“ заиста су максимално потрошени и исцрпљени. Они су обавили своју мисију обезбедивши Русији 15 година прелазног процеса без крвавих револуција и потреса.

Израубованост основних стамбено-комунални фондова данас су у просеку и 70-80% и има тенденцију раста. Просечна старост опреме у науци и здравству је 15-20 година. У најбољем случају те гране дају могућност друштву да се приближи врхунцу развоја 80-тих година прошлог века, али је он апсолутно неадекватан задацима садашњег тренутка.

Те болне констатације можемо и даље да набрајамо. Једно је јасно – социјалној сфери је потребна озбиљна модернизација, „нова крв“ великих како државних тако и приватних инвестиција.

Постоји још један, чак битнији разлог, због којег је код нас тако потребна обнова социјалне сфере. То је – *низак квалитет економске репродукције*. Пре свега репродукције човека, „људског капитала“, који је кључна конкурентна предност и најважнија производна снага савремене привреде.

Недавно су били обелодањени подаци ОУН према којима Русија по квалитету људског потенцијала заузима негде педесето место и ситуација се, према прогнозама, само може погоршавати.

Схватићемо у чему је ствар ако погледамо од чега се састоји представа о „квалитету људског потенцијала“. Основне компоненте су овде – животни стандард становништва, здравље и продужетак животног века, а

такође и квалитет система образовања. Очигледно је да ако не донесемо системске и суштинске мере у тим сферама, Русији прети не само смањење броја становника, већ, што је још важније, нагли пад радно способног квалификованог дела становништва.

Федерална влада данас звони на узбуну због тога што би непредузимање драстичних мера, на пример у области геолошких истраживања, већ за десет година довело до тога да у Русији пресахну (барем оне рентабилне) залихе нафте, а такође и такви стратешки природни ресурси, као што је злато, хром, никал и бакар. А око 2025. године може да пресахне чак и гас. Другим речима, ми можемо изгубити „наше све“, основу садашње сировинске привреде.

Међутим, чак и у светлу тих обесхрабрујућих цифара (које су у ствари осуда сировинског модела развоја), још више застрашују за нас већ уобичајени подаци о перманентном смањењу броја становника наше земље. Од 1992. године природни губитак становништва Русије се усталио и одржава се чак без обзира на раст natalитета последњих година. Умрлих је ипак више. За време реформи суштински је смањена просечна дужина људског века која данас за руског мушкарца износи 59 година, то јест мање од пензионерског узраста. Тај, сам по себи катастрофални показатељ је још значајнији у контексту сазнања да ће, по прогнозама социолога, већ од 2006. године у Русији почети убрзано смањење радно способног становништва. Као резултат свега *крз десет година најдефицићарнији ресурс, а значи и најскупији ресурс, неће бити нафта и гас већ обичан људски рад.*

Повремене жеље које се пробуде у влади да „мало решава“ тај проблем помоћу повећање година за пензију на 60-65, пример су очигледног неразумевања суштине проблема, мешања узрока и последица.

Овде је довољно навести још једну „обичну“ цифру – у Русији данас више од 20% запослених (!) има просечну плату нижу од потрошачког минимума радно способног становништва. Такво „*радно сиромаштво*“ представља најстрашнији индикатор перспективе будућег развоја.

Још је страшније што су већина тих „радно способних сиромаша“ лекари, наставници, научни и културни радници. У тим областима просечна плата последњих година није већа од од 65-75% просечне плате у привреди. А то су управо оне области економије где је највећи део радника са високим образовањем, где је концентрисан интелектуални потенцијал и „златна резерва“ руске интелигенције. Другим речима, то су баш оне области које треба да обезбеђују репродукцију квалитета људског потенцијала Русије.

Испада да у таквим условима треба само поздравити чињеницу да су социјалне реформе за федералну владу данас постале приоритетни задатак. Претпоставља се да ће одмах после „монетаризације олакшица“ почети реформе у здравственој заштити, науци, образовању и комуналним услугама.

Али нешто не дозвољава да се таквим социјалним реформама владе пружи подршка. Нужност постепених промена не даје индугенције да се друштво подвргне ризикантном либерално-тржишном експерименту. Ствар није у самој чињеници реформе, него шта се и

с којим циљем ради. Ту се и појављује стални осећај да „нешто не ваља, момци“.

Година „великог преокрета“

Као пример узећемо такође „монетаризацију олакшица“. И то због тога што је она већ почела и њени резултати су очигледни сваком грађанину земље. Пробајмо да схватимо шта се заиста десило.

Ја уз то свесно не желим да овде детаљно анализирам техничке детаље и финесе те важне реформе. Управо се због дискусија које се у вези с тим прилично активно воде у друштву често губи одговор на главно питање – у чему је био смисао те реформе и који су њени најважнији принципи? Јер, ако на примеру „монетаризације“ схватимо о чему је реч, одмах ће постати очигледна иста логика реформи које се планирају у здравственој заштити, науци и образовању.

Дакле, да нешто кажемо о монетаризацији. За почетак је врло важно рећи да су под тај монетаристички то-чак пале сасвим различите категорије олакшица. Због тога што се све оне називају олакшицама, уопште не произилази да су оне по природи исте.

Постоје, на пример, олакшице за ветеране и хероје Великог отаџбинског рата. То су ванекономске категорије олакшица и оне у принципу не потпадају под било какво уновчавање.

Овде ствар није у економији, нити у процени да ли су компензације довољне или нису, већ је у самосвести друштва и у нашој дужности да не заборавимо на њих.

*Почасџи борцима у йринцију не йодлежу ревизији и не-
мају новчани еквивалент.*

Штавише, оне служе још једном важном циљу. Право ветерана да не чекају у реду, да имају бесплатан превоз, да добију лек, или се одмарају и лече у бањама је уз то и стално, свакодневно подсећање друштва, а тим пре и омладине на нашу историју, на то да се некад мора умрети за слободу и независност своје отаџбине. Подсећање на то шта је то подвиг и част, на оно што је свето за земљу и на то на каквим принципима се темељи држава.

Важност ове васпитне функције која нас чини јединственим народом и чува „везу времена“ немогуће је ни оценити, а тим пре ни преценити. И не може се превидети.

Када се говори о олакшицама, треба се сетити када и одакле су се оне појавиле. Наши реформатори данас воле да понављају да се већина непокривених олакшица појавила у последњих десет година и да је то био отворени популизам.

То је такође веома спорна теза, јер су те повластице за ветеране увек постојале, свих 60 послератних година. Постојале су у Совјетском Савезу. Постојале су у новој Русији. Чак и у годинама највећег хаоса. Треба бити изузетно циничан па покушати да докажеш њихов популизам. И треба бити катастрофално забораван и бесидан па дозволити да се оне не обезбеде.

С друге стране, постоји огроман број такозваних *нових олакшица* које су се појавиле почетком 90-тих година у условима расула, економског пропадања и хиперинфлације.

Те повластице за превоз о којима се данас највише расправља су из ове категорије. Бесплатни превоз градским аутобусом или трамвајем појавио се оних година када је карта за време док је пензионер ишао две станице у поликлинику могла да поскупи два пута. То је било у време када је висина пензије у најбољем случају износила једну десетину животног минимума. То је била пензија која је између осталог зарађена и гарантована уставом, а не социјална помоћ.

Треба још напоменути да је проблем био најтежи управо у градовима. На селу где су људи имали своје баште и могли да стигну пешке тамо где им је требало или да се одвезу бициклом, проблеми можда нису били мањи, али су били другачији.

Узгред, то је још један важан моменат у оцени садашње реформе. Све је решавано ђутуре, без обзира на различиту структуру потреба корисника олакшица, на ниво њиховог обезбеђивања на појединим територијама и на ниво животног минимума. Осим тога, одлучено је да се корисници олакшица поделе на федералне и регионалне. На тај начин је створена ситуација „раскола“ у друштву. Корисници олакшица су имали осећај да постоје људи прве и друге категорије. А онда су се због тог приступа зачудили одакле су настали промашаји у реализацији реформи и протести.

„Нове олакшице“ почетком 90-тих година нису се тичале само пензионера и других традиционално незаштићених слојева становништва. Дубина кризе се показала још и у томе што су се испод границе сиромаштва нашли и потпуно радно способни људи.

Са платама из буџета десило се исто што и са пензијама. И то не само почетком 90-их година, како се обично мисли. На пример, на основу података Сверуског центра за животни стандард, још недавно, 1999. године, у Русији је 54,2% радника добијало плату мању од животног минимума радно способног становништва.

Подаци из 1999. године су врло карактеристични и из других разлога. Разумљиво је да је толико висок ниво сиромаштва запослених те године у вези са ефектом дефолта и девалвације 1998. године. То је у ствари аргумент више за одбрану олакшица од непромишљене монетаризације.

О укидању олакшица моћи ће се одговорно говорити тек онда кад се ниво инфлације смањи на 5-7% годишње и у тим размерама буде стабилан бар у току неколико година. А тада ће бити могуће обезбедити приличан раст прихода становништва који неће дозволити да се у случају економске кризе у категорију сиромашних моментално „стропошта“ не само већина социјално незаштићених слојева, него ни скоро половина радно способног становништва. А то се у ствари десило исте те 1998. године.

Данас ти услови уопште нису обезбеђени. Признати међународни критеријуми ОУН полазе од тога да се сиромаштвом сматра приход мањи од 4 долара дневно по човеку, а крајњом бедом – мање од 2 долара. По прорачунима дописног члана Руске академије наука Михаила Руткевича „просјачки“ приход по глави становника 2003. године мањи од 2 хиљаде рубаља месечно имало је 18% становништва. А приход од 2-5 хиљада рубаља по глави становника, који спада у категорију сиромаштва,

имало око 45% грађана Русије. Тако се око или испод границе сиромаштва нашло око 2/3 грађана Русије.

Ако се ситуација данас донекле и променила, није значајно. Званична статистика Министарства за економски развој фиксира смањење броја сиромашних у Русији 2004. године на 17,8% од укупног броја становника у поређењу са 20,3% 2003. године. Мора се, међутим, узети у обзир да ти подаци полазе од тога да у категорију сиромашних званично спадају само они који имају приходе мање од животног минимума, то јест мање од 2500 рубаља месечно. И то уз напомену да су законом утврђени стандарди за потрошачку корпу животног минимума знатно нижи од аналогних совјетских показатеља 80-тих година. Осим тога, животни минимум и ниво сиромаштва код наше званичне статистике уобичајено се израчунава не полазећи од реалног курса рубље, већ од такозваног паритета куповне моћи – 10 рубаља за долар. При чему цене у радњама одговарају стварности која нас окружује, а не теоријским проценама.

Што се тиче инфлације, влада је данас не контролише у границама „планираних“ 10%. Израчунати показатељ инфлације за текућу годину требало је да буде 8,5%. Али већ у јануару она је била већа од 2,5%. Према томе, најшире прогнозе инфлације на годишњем нивоу крећу се у распону од 10-12% или чак и више.

Један од главних извора таквог повећања је пораст тарифа природних монополиста, раст цена горива, а затим и транспортних трошкова и комуналних услуга. И у прошлој и у овој години они расту за више од 20% годишње.

У шта се онда, у том контексту, претвара такозвана монетаризација? Уопштено говорећи, у фикцију. Зато што се у почетку трошкови за реализацију реформи морају скоро двоструко повећати. Али се чак, уза све то, свуда даје, укључујући ту и „обичне пензионере“, повлашћена карта за возњу која не покрива реалне трошкове превозника.

За шта смо се борили? За масовне протесте и социјалну нестабилност? Ако је тако, онда смо невероватно успели.

У ствари, пре него што се нешто „уновчило“ требало је размислити шта је реалан садржај тих повластица за превоз или олакшица за куповину лекова. Јер, он није у пружању преференција неким категоријама становништва. *Садржај тих олакшица је у елементарном испуњавању државних обавеза.*

Криза почетком 90-тих година, девалвација и пропаст буџета нису значили „одумирање“ основних социјалних функција државе у обезбеђивању минималних гаранција за преживљавање и достојанствену егзистенцију грађана. „Олакшице“ су управо у датом случају и биле те државне гаранције.

Сада влада жели да те олакшице исплати у новцу. Може ли се то урадити? У принципу може. Али треба јасно знати о чему је реч. Бесплатан превоз и лекови за пензионере нису нека „екстрауслуга“, већ елементарна гаранција државе за ниво преживљавања. Та гаранција може бити понуђена у природи или у новцу. У овом другом случају сума коју добија корисник мора бити апсолутно довољна за задовољење његових потреба и очување животног стандарда.

Ако то можете да обезбедите – уновчавајте. Ако не можете, немојте ни да покушавате, задржите државне гаранције у природи. Јер, није реч о некаквом „укидању олакшица“, него о фактичком одбијању државе да да социјалне гаранције. То је покушај да се отарасите својих обавеза и неотуђивих функција.

Такво је, у најмању руку, схватање државе и државне социјалне политике. Али, ако наша влада жели да размишља у категоријама капиталистичке државе од пре 150 година којој је Маркс био савременик, онда је то, разуме се, друга ствар.

Прича са уновчавањем олакшица има и други важан аспект. Ту је потребно сетити се једне, за сада неукинуте категорије – *комуналних олакшица*.

Претходно нисам случајно напоменуо да и државна социјална политика и цео систем друштвеног живота у Русији до данашњег дана умногоме остаје совјетски, да се заснива на принципима социјалних гаранција и социјалне заштите утемељеним у СССР-у. Кад размишљамо о томе, ми се не питамо да ли је то добро или лоше. Постоји једноставна чињеница – систем социјалних гаранција је постојао и функционисао по одређеним законима и логици. Да би се нешто расформирало, потребно је разумети шта заправо треба да трансформишете. То јест, потребно је рашчистити у чему се састоје принципи „совјетске социјале“.

На примеру комуналних олакшица ти принципи се виде веома добро. Олакшице у комуналним услугама, ниске комуналне тарифе – нису нова ствар. У категорију „нових олакшица“ оне не спадају. Строго говорећи, у совјетско време „комунални стан“ није ни сматран

олакшицом. Ситуација се променила тек на иницијативу надобудних „младих реформатора“ 90-тих година који су прокламовали да је стопостотно плаћање комуналних услуга циљ реформе стамбено-комуналног сектора.

Нажалост, ти „проценти“ до дана данашњег замагљују свест наше владе. Од јануара ове године донет је федерални стандард о плаћању комуналних услуга у износу од 100%. У складу с том одлуком руске владе, већина региона биће присиљена да знатно повећа комуналне тарифе. Према званичној статистици од почетка године цене комуналних услуга у земљи су просечно порасле за 26,7%. Али ни то није максимум.

На пример, по најновијим подацима компаније ФБК, данас ниво плаћања комуналних услуга у земљи износи просечно 60%. У складу с тим, узимајући у обзир инфлацију, током ове године можемо очекивати пораст цена за 40-50%. При том у неким регионима, где је субвенционирање комуналних услуга становништва до данас остало „више од просечног“, може доћи до још експлозивнијег пораста цена. Постоје градови где је од почетка године хладна вода за становништво већ покупела 2-2,5 пута.

Дакле, што кажу „иза леђа“, сва та покварена логика „реформе стамбено-комуналног сектора“ наставља да се спроводи у живот. И нико ни да се сети правих циљева реформе комуналног сектора, да узме у обзир фактичко коришћења услуга, развој конкуренције и побољшање квалитета услуга у овом сектору, као и модернизације комуналне инфраструктуре и изградње квалитетних

станова ради подизања стандарда и комфорнијег живота становништва.

Осим тога, последице „комуналне монетаризације“ могу бити далеко озбиљније, него сви већ постојећи проблеми са повластицама у превозу и бесплатним лековима. Ствар чак није у томе што никакво повећање пензије није довољно да би се задовољили апетити трговаца хладном водом. За цело становништво увести „иза леђа“ такозване економски оправдане цене за комуналне услуге, увести их без одговарајућих промена у политици личних примања – значи сигуран пут за пад животног стандарда не само социјално незаштићених група, него и оних који су плаћени из буџета а на ивици су беде, то јест знатног дела „средње класе“. Требаће заиста да се догоди чудо „статистичке грешке“ да према резултатима из 2005–2006. број сиромашних у земљи не порасте.

Ето какав нам се „одлучан корак да прекинемо са совјетском прошлошћу“ предлаже. Али потребно је разумети суштину проблема. Совјетска социјална политика је у својој основи имала принцип друштвене прерасподеле и „социјалног obroка“. Ово је, може се рећи, била филозофија директно супротна монетаризацији. Совјетска држава није људима за њихов рад исплаћивала пристојне плате. И истовремено се самилосно сложила да наплаћује „сићу“ за комуналне услуге и превоз. Она је дотирала и друге потрошачке цене и услуге.

С једне стране, то је, наравно, створило одређени, прилично висок ниво социјалних гаранција. Није било огољеног сиромаштва и постојала је фамозма „сигурност у сутрашњицу“. Позадина свега тога биле су и

несташице, и недостатак мотивације за рад, и зависност од државе. При том та зависност и ограничења човекових слобода су били један од циљева државе. Совјетска социјална политика је била усмерена да обезбеди чврсту контролу социјалних структура друштва. Тамо где је задатак да се подржи „једнакост социјалне заштите“ и да се не дозволи самосталност, тамо нема места новцу и другим еквивалентима независности.

Разумљиво је да данас ти принципи изгледају анахроно. Развој тржишта и развој капитализма у савременој Русији захтевају потпуно другачију социјалну политику. Али, то опет мора бити социјална политика, а не њено фактичко укидање под заставом псеудолибералне концепције „минималне државе“. Социјални дарвинизам и принцип „нека преживе најјачи“ није социјална политика.

Не може се деловати по принципу „овде играмо, тамо не играмо“, а онамо још нешто и хоћемо и нећемо. Не може се рећи: субвенције укидамо, а ниске плате задржавамо. Ако се одричемо система друштвене прерасподеле и олакшица, онда треба квалитетно реформисати и примања становништва и повећати учешће плата у бруто националном производу.

„Монетаризација људских права“

Модернизација социјалне сфере је исувише озбиљан задатак да би се решавао по књиговодственим критеријумима „дуговања-потраживања“. За сада се може видети управо то. Као да је главни циљ социјалних реформи смањење државних расхода. Другим речима,

социјална сфера и њен квалитет није циљ тих реформи. „Социјала“ опет испада само средство. Средство макроекономске стабилизације и суфицита у буџету.

Реформа олакшица је само „прва карика“ у реализацији много упечатљивијег и страшнијег пројекта „монетаризације људских права“ коју спроводи наша влада. Реч је о планираним и делимично већ започетим реформама образовања, здравствене заштите, науке и културе. Ако се доведе до логичног краја политика комерцијализације тих области, *поставља се питање уставних права грађана Русије и принципа социјалне државе који су ујављени Основним законом.*

Изразит пример такве политике су већ општепознате Зурабовљеве „петодневке“. Министар здравља и социјалног развоја (!) каже да је економски оправдан боравак пацијента у болници највише пет дана.

А како се фактичко укидање система поликлиника уклапа у тезу да је залог здравља становништва у ефикасној превентиви и дијагностици? Сада се предлаже смањење броја лекара-специјалиста и даје се предност лекарима опште праксе, народски речено, „земским лекарима“. Предлаже се смањене гаранција бесплатне здравствене заштите и места у болницама, што може резултирати тиме да људи понекад немају други излаз него да се лече код приватних лекара. Међутим, такву раскош, у најбољем случају, себи може да дозволи сваки десети грађанин Русије.

Таква реформа медицине код нас се дешава на тај начин што становништво фактички већ плаћа све здравствене услуге. Према подацима истраживања које је спровео ФБК „Колико троши Русија?“, грађани Русије

за медицинске услуге и лекове данас троше негде око 230 милијарди рубаља годишње. То је три пута више од планираних трошкова државе за здравствену заштиту.

Постоји још један интересантан показатељ да поменути трошкови становништва за сопствено здравље чине око 5% од укупних потрошачких расхода грађана. Та цифра у потпуности одговара средњоевропском нивоу, а по низу показатеља приближава се подацима САД, земље чије становништво за здравствене услуге троши највише на свету.

Грађани Русије већ данас троше на медицинске услуге више него грађани било које друге земље са развијеним државним системом гаранција здравственог осигурања. Уза све то, и ниво прихода становништва, и систем здравственог осигурања и технолошка опремљеност нашег здравства могли би, благо речено, да буду бољи.

Разумљиво је да терет тих медицинских услуга које се данас плаћају пада, понављам још једном, на најимућнији део друштва. У првом реду то су они горе – 10% становништва, на које, чак и по званичним подацима, отпада 30% укупних новчаних прихода. У знатној мери оптерећење пада и на „средњу класу“ која те трошкове јаче осећа, али их „стоички подноси“, пошто је то у складу са животним вредностима и принципима дате групе становништва. Али како разумети жељу владе да „продуби“ реформу здравствене заштите смањењем државних гаранција здравља друштва и приморвањем целокупног становништва да направи избор између бесплатних медицинских услуга и медицинских услуга које грађани сами плаћају? Поштено говорећи,

таква ситуација изгледа као отворено пренебрегавање социјалних основа државе и развоја друштва.

Реформа здравствене заштите је само један од примера комерцијалног прилаза реформисању социјалног сектора, који је тако очигледан и у образовању и у наци.

Ситуација са науком је најпросто парадоксална. Бескрајне приче о иновационом развоју и високим технологијама требало би да чак и најтврдокорније монетаристе убеди да улагање у науку постаје једно од најпрофитабилнијих улагања капитала.

Национални перспективни програми већине развијених земаља су већ током неколико деценија апсолутно доследни у својим главним приоритетима – да издвајају потребна средства за фундаменталну науку и да повећају буџетска средства за примењена истраживања. Јасно је да судбина Русије као државе која се укључује у конкуренцију на светском тржишту умногоме зависи од перспектива њеног научног потенцијала.

Фундаментална наука није област која се може финансирати делимично да би се добио половичан резултат. Ако се наука финансира упола мање него што је потребно, не може се рачунати ни на каква озбиљна достигнућа.

Тим пре је несхватљиво зашто је фамозним законом бр. 122 о монетаризацији федерална влада фактички забранила субјектима Федерације да финансирају науку, укључујући и високо школство. Испада да „ми нећемо, а ни вама не дамо“.

Владин предлог да терет иновационог развоја пребаци на бизнис не само да је опасан, већ је и наиван. И

ствар чак није ни у томе, што и сами реформатори добро знају, да је проценат научних истраживања у бизнису једва нешто већи од статистичке грешке, а наш капиталиста ће још двадесет година „нагомилавати ресурсе“ за адекватно улагање у науку.

Много је значајније нешто друго – зеленашки капитализам првобитне акумулације капитала у стању је само да троши и „монетаризује“ технолошки потенцијал који је створен још у совјетско време. Или, једноставније речено, да земљишне парцеле и имовину фабрика и научних центара профилише за повољнији бизнис. Мали број примера да нови власници фабрика и конструкторских бироа уводе нови начин експлоатације и нове технологије – само су изузеци који потврђује правило.

Дакле, у реформисању науке треба да постоји принцип постепености, принцип директних гаранција од стране државе (подразумева се и финансирање) да би се у друштву завршио транзициони период.

Ако не жели да се врати у преисторијско доба, држава мора да помаже науци до оног тиренујка док наука, или бар њен већи део, не буде потребна економији, новој конкуренцији која је већ „изабрала“ све могућности стварања профита које јој је оставила стара економија, и новом бизнису који је већ са логике прерасподеле и „профућкавања пара“ старог потенцијала прешао на стратегију интензивног, иновационог развитка.

А да ни не говорим о томе да предлагана комерцијализација руске науке и образовање у пакету никако не решава проблем застарелости наше науке у скоро свим областима, проблем гашења и нестајања читавих нау-

чних школа и „одливања мозгова“. На жалост, могу само да се сложим с ректором МГУ, академиком Виктором Антоновичем Садовничим, који тврди да преласком на двостепени ниво високог образовања – бачелерство и магистратуру – ми почињемо да стварамо „лаборанте за стране лабораторије“.

У томе влада неки фелдфебелски принципи у коришћењу искуства страних земаља. Даје се упутство да се уведе систем „бачелер и мастер“ и ништа више. А зашто? Па зато што је то тако у целом свету. А у различитим земљама тај систем функционише различито. За неке професије школовање траје четири године, плус две, за неке три, плус две, а за неке четири, плус једна. А инжењер и микробиолог нису једно исто.

Али, то још није све. Под маском „најсавременијег искуства“ смањују се државне гаранције за бесплатно образовање. Ако тај двостепени систем заживи, већ ће магистри плаћати школовање. Другим речима, бесплатно високо образовање је некуд испарило.

Уосталом, за монетаристичку свест наших реформатора, то није аргумент. У реду, поставићемо им утилитарно питање: „Шта ће у том случају бити са производњом квалификованих стручњака за нашу привреду? Зар не мислите да смо их овим ‚осакатили‘?“ Ма какви! – одговарају они. Кажу да је три-четири године школовања за звање бачелера сасвим довољно за послодавца.

Међутим, није сасвим јасно, зашто су интереси тог „послодавца“ за нас важнији од очувања наше традиције фундаменталног образовања и руске научне школе као основе будућег развоја. *Главни проблем савременог образовања у Русији је у њој што је оно боље, него што*

је *ио данас иоиребно економији*. Економија не тражи висококвалификоване стручњаке. Али, ако ми будемо „изједначавали“ ниво образовања са садашњим стањем у економији, онда ћемо својим рукама уништити и будуће перспективе, и саму економију, и друштво.

Овде се можемо позвати на многе стручњаке који, на пример, тврде да се такозвано „јапанско економско чудо“ уопште није догодило 60-их година прошлог века, него пола века пре тога, када је у Јапану започета реформа образовања. Основна идеја се при том састојала управо у томе да је у земљи, сиромашној природним богатствима, највеће богатство – образован и квалификован човек. Претварање Јапана од аграрне земље у периоду од сто година у постиндустријску државу је најбољи доказ мудрости такве политике.

А пре четрдесет година већ су немачки научници извели прорачун који је у суштини запањујући. Ослањајући се на резултате послератног развоја Западне Немачке, они су доказали да уз потпуну пропаст производног потенцијала, али уз очување система образовања, уз писмене и факултетски образоване људе, земља има шансе да превазиђе пропадање које би у супротном било четири пута веће. Баш зато је Немачка кренула путем модернизације економије праћене ефикасном образовном политиком и повећањем квалификованости радне снаге.

Међутим, ми полазимо од тога да је „испумпавати нафту“ могуће тек тако. Послодавцу је то довољно. Али, ако је друштво будућности, пре свега, друштво знања, друштво за људе, онда нам је заиста неопходна *нова*

ейоха Просвећености, препород науке, образовања и социјалних давања.

Ми смо себи због нечег поставили задатак да смањимо и онако мала државна средства за образовање, здравствену заштиту и науку. Иста та логика приоритета макроекономске стабилизације ствара ситуацију да садашња државна давања за образовање и здравствену заштиту која чине око 4% и 2,5% бруто националног производа нашим реформаторима изгледају сувише велика. Док им идеја да се као мртви терет у Стабилизационом фонду дугорочно „конзервира“ 4,5% бруто националног производа, изгледа врло прогресивна.

ТЕОРИЈСКЕ ГРЕШКЕ МАКРОЕКОНОМИСТА – АНТИНАРОДЊАКА

Ми ћемо много чему престати да се чудимо ако схватимо да је претварање државне социјално-економске политике у „бизнис план“ алфа и омега деловања наших владиних реформатора.

Наша влада све време реформише привреду, а не друштво. Она постиже финансијску стабилност, а не социјалну сигурност. Она смањује инфлацију, а не социјалне разлике. У таквој социјално-економској политици интереси човека су негде на периферији, а централно место се даје макроекономским виртуелностима. Појам „државна улагања“ постао је готово увредљив.

Као резултат таквог става реална економија и област социјалних давања „пуцају“ од новчане глади јер не добијају неопходна средства и импулсе за озбиљне и земљи потребне структурне социјално-економске реформе. У духу буџетског унитаризма наставља се економско гушење региона.

Штавише, као што смо већ видели, концепција „минималне државе“ наставља да ликује, без обзира на то што представља претњу даљег пада животног стандарда, деградације и уништавања социјалних сфера економије и пораста социјалне нестабилности.

Идеологија нагомилавања

У овом контексту се дешава парадоксално јачање финансијских резерви. Извлачење „сувишних“ новчаних средстава из привреде иде аутоматски у три правца.

Као прво, то су златне резерве Централне банке РФ које су већ давно премашиле психолошку границу од 100 милијарди долара.

Као друго, влада и даље спроводи политику буџетског суфицита. За 2005. годину у федералном буџету се вишак прихода над расходима планира у износу од 278 милијарди рубаља.

Као треће, дефинитивно је у „неприкосновеном обиму“ образован Стабилизациони фонд, не мањи од 500 милијарди рубаља. Прогнозира се да ће 2006. године актива Стабилизационог фонда премашити 700 милијарди рубаља.

Некако би се могла оправдати таква политика федералне владе да је она усмерена на решавање несумњивих стратешких задатака социјално-економског развоја земље. Међутим, тога нема ни на видуку. Гомилање средстава, „*шипарање узетих*“ *постало је само себи циљ*. Одвајање огромних сума новца из привреде не решава ни један актуелан економски задатак Русије. Чак ни измишљена оправдања за такву политику – макроекономска стабилизација, економски раст и обуздавање инфлације – нису уопште убедљива.

При свему томе федерална влада је упорна у својим заблудама.

Традиционални одговор чувара Стабилизационог фонда на питање каква је његова стратешка намена, садржи се у томе да фонд служи као „сигурносно јастуче“

за Русију. У случају критичног пада светских цена нафте (испод 15 долара за барел) и неповољне конјунктуре цена током две-три године.

Изузетак, и то привремен, прави се само за гашење спољног дуга и можда још за финансирање дефицита у Пензионем фонду. Међутим, то ипак не мења глобалну идеологију нагомилавања, макар и зато што „стратешка идеја“ идеолога фонда данас звучи овако: кроз три-четири године чврсто везати „недодирљиви“ део Стабилизационог фонда за обим руског бруто националног производа – на нивоу од 4,5%.

Проста рачуница паралелног раста БНП и „недодирљивог“ дела Стабилизационог фонда показује да се иза идеје везивања обима Стабилизационог фонда за БНП крије иста тежња за незајажљивим нагомилавањем. Тако ће 4,5% БНП до 2006. године већ износити око 950 милијарди рубаља. А на пример до 2020. године порашће до астрономских 3,5 трилиона рубаља, што је цифра која, узгред буди речено, представља више од половине средстава буџета РФ за 2005. годину.

Другим речима, Стабилизациони фонд је у схватању његових идеолога и твораца инструмент за нагомилавање средстава и ресурса за „црне дане“. Уз то се то нагомилавање врши на најпримитивнији начин – одлагањем „вишка“ новца у ћуп. А та „касица-прасица“ треба да све више расте. И све приче о коришћењу средстава Стабилизационог фонда за фундаменталне потребе привреде земље аутоматски губе смисао.

На себе скреће пажњу и други забрињавајући симптом. Идеологија Стабилизационог фонда директно подразумева да ће пад светских цена енергената испод 15

долара за барел бити катастрофалан за руски буџет. А средства фонда треба да буду довољна држави да би за пар година испунила све своје трошковне обавезе. У том временском периоду влада ће се очигледно молити да цене нафте поново порасту.

Такво схватање задатака Стабилизационог фонда крајње је опасно. Федерална влада нам потпуно отворено каже да је њена економска филозофија – пливање на таласима конјунктуре тржишта сировина, очекивање пада цена и радовање „тмурној години“ која долази. Чак се не разматра ни предлог да се на примеру жабе из познате басне, павлака садашње нафтно-гасне привреде улупа у путер квалитетног привредног раста.

Одбијање да се осмисле циљеве економске политике и нужне промене идеологије образовања и трошења средстава Стабилизационог фонда крије опасност од дефинитивног срзавања до пуког нагомилавања ради самог нагомилавања.

Поводом раста „касице-прасице“ такође постоје одређене недоумице. Нагомилавање на коме инсистирају чувари Стабилизационог фонда на чудесан начин води томе да се он непрестано... смањује.

Прошле године средства Стабилизационог фонда су била на рачунима. По прорачунима Службе друштвеног књиговодства Русије за то време су инфлациони *тубици стабилизационог фонда били око 23 милијарде рубаља (у његовом реалном, а не новчаном износу).*

Истина, октобра прошле године федерална влада се наводно најзад одлучила за листу хартија од вредности 14 држава с развијеном привредом у које могу бити инвестирана средства фонда ради смањења инфлационих

ризика. Међутим, и такав поступак опет поставља нека питања. Велика већина експерата се слаже са мишљењем да те инвестиције не гарантују прилив средстава на нивоу који је довољан за компензацију губитака изазваних инфлацијом и јачањем рубље.

Несхватљиве су и друге ствари. Влада фактички дозвољава да се средства Стабилизационог фонда одливају из привреде Русије у привреде других земаља, да се тим новцем подржава страни а не домаћи произвођач, да јача страна валута а не руска рубља. На речима испада да се ми залажемо за прекид одливања капитала, за привлачење директних дугорочних инвестиција у земљу. А у пракси, првом повољном приликом, спремни смо да износимо паре преко границе. Макар и на „чување“.

Усмеравање сопствених средстава у привреду Русије имало би не само економски него и психолошки ефекат. Отворено изражавање поверења саме руске владе у нашу привреду био би за иностране инвеститоре важнији знак повољне климе за инвестирање, него сва редовна уверавања чиновника о изузетним рејтинзима.

На све моје аргументе може ми се ставити приговор: „Кад дође до кризе, криза ће нам показати.“ Проблем је ипак у томе што до кризе руске привреде једноставно неће доћи. Она је већ одавно сазрела и презрела.

Хајде да генетски замислимо ту кризну ситуацију у привреди Русије услед пада цена нафте на светском тржишту. Ако се таква криза догоди, никаква финансијска потпора неће помоћи да се очува финансијска стабилност у Русији.

Да, у прво време нагомилана средства ће помоћи држави да извршава преузете финансијске обавезе према становништву. Али ако се криза настави или ако чак дође до њене стагнације, новчане резерве које су се годинама тако ревносно нагомилавале и чувале, биће у буквалном смислу истопљене и прогутане. И, разуме се, тешко да ће у Стабилизационом фонду остати новца за финансирање допунских инфраструктурних трошкова државе који су неопходни да се земља изведе из кризе.

Круг ће се затворити. Стабилизациони фонд ће бити потрошен, али фундаментални проблеми привреде ће остати. Испражњена „касица-прасица“ неће одиграти улогу лека, већ *sedativa* – она сама по себи неће излечити привреду, већ ће само привремено ублажити симптоме болести која напредује.

Уз такву стратегију привредни опоравак поново ће бити повезан са конјунктуром цена нафте на светском тржишту. И руска привреда ће остати обележена белегом који носи и данас – безусловном оријентацијом на приходе од извоза природних ресурса.

Стабилизациони фонд или Фонд за развој

Каса у којој се за одређене циљеве акумулира део прихода земље није руски изум. Идеолози руског Стабилизационог фонда чак воле да се позивају на страна искуства по чијим моделима је он наводно и скројен. Међутим, ако су модели и постојали, онда кројач очигледно није био „баш неки“.

Фонд за развој је фонд будућих генерација. Ова два назива су добро позната у истим тим „другим земљама“.

То су звучни називи, што такође није случајно. Чак је и најприземније економске задатке боље изражавати језиком симбола. Онда ће и сам назив да обавезује – не само да стабилизује него и да развија, гледа у будућност.

Узмимо, на пример, исти такав државни нафтни фонд Норвешке. Заиста, по дозвољеним начинима текућег коришћења средстава он личи на руски. Међутим, норвешко искуство има најмање две битне разлике од идеологије нагомилавања која је наметнута у Русији.

Као прво, у Норвешкој су били у стању да јасно дефинишу крајњи циљ средстава нафтног фонда. Од нагомиланог новца обезбедиће се очување садашњег веома високог нивоа државног пензијског осигурања становништва. Тако норвешки фонд има потпуно дефинисану идеологију социјалне помоћи старијим генерацијама.

Као друго, стварање нафтног фонда Норвешке не иде на штету објективних потреба реалног сектора привреде. У норвешки фонд новац се слива само у случају суфицита у буџету. Уз то се прво „вишак“ средстава концентрише у самом буџету као допунски приход и тек онда, у зависности од финансијског биланса за дату годину, влада заједно са парламентом одлучује колики део да стави у „касу“, а који да остави привреди. У зависности од инвестиционих потреба реалног сектора тај однос се стално мења.

Упоредите такав приступ са руском крутом шемом: током целе године приходи од нафте који премашују одређену суму, аутоматски се усмеравају у „касу“, где не само да стоје блокирани, него се и топе због инфлације.

Примери других земаља које су кренуле путем формирања специјалним фондова акумулације средстава такође показују да ми имамо шта да научимо. У Кувајту већ више од 20 година постоји не један већ два нафтна фонда. Као допуна Резервног фонда за будуће генерације, постоји посебан Инвестициони фонд који није под контролом министарства финансија.

Два нафтна фонда функционишу и на Аљасци. Истина, ни један од њих не прелива своја средства у реални сектор привреде. Али, специјална комисија која управља средствима фонда будућих генерација инвестира их у високопрофитабилне финансијске институције. Скоро половина дивиденди од тих инвестиција сваке године се дели непосредно становништву Аљаске. То целом становништву даје могућност да добије реалне приходе од сировинских ресурса државе и на тај начин избегне да се они тек тако протраће.

У Чилеу се не либе да део средства Бакарног фонда усмеравају у привреду. На пример, на субвенције унутрашњих цена бензина (погледајте како варирају цене на бензинским пумпама у Русији, што се директно одражава на цену коштања производње и изазива протесне митинге возача). Или на финансирање инфраструктурних пројеката које не одабира узак круг чиновника, него независна управа фонда.

Очигледно је дошло време да и ми формулишемо своју филозофију и принципе претварања садашњег Стабилизационог фонда у Фонд за будућност Русије.

Клатно федерализма

Као руководилац једног од субјеката руске федерације, не могу а да не обратим пажњу на још један проблем, проблем међубуџетских односа. Ситуација у овој области сведочи о тенденцији која је крајње опасна за федералну државу, а то је унитаристичка централизација.

Године 2000-2001. почео је процес постепеног укидања или реформисања оних врста пореза због којих није било суштинских тешкоћа везаних за администрацију и који су се усмеравали углавном у консолидоване буџете субјеката федерације.

Укидање пореза за коришћење путева и његова замена саобраћајним порезом, у пракси је била ударац на обим изградње путева у регионима. То је резултирало тиме да се обим финансирања изградње путева у Русији смањило са 2,9% БНП 2000. године на 1,5% 2003. године.

Укидање пореза за субвенционирање социјалног сектора и објеката стамбено-комуналне привреде за организације, како показују прорачуни депутата државне думе на челу са Г. Босом, напречац је лишила регионе за још 400 милијарди рубаља.

За још 140-150 милијарди рубаља смањен је укупан доходак региона у 2004. години као последица пореза на продају. Тих година паралелно су у потпуности централизовани приливи од ПДВ-а и акциза на дуванске производе.

Према прорачуну Научно-истраживачког института Министарства финансија Русије удео прихода федералног буџета у оквирима консолидованог буџета РФ повећао се са 54% у 2000. години на 58,8% у 2003. години.

То јест за скоро 5%. Истовремено удео федералних расхода за тај период смањен је са 47,1% на 44,9% или за 2,2%. При том је повећање удела прихода над уделом расхода порасло са 6,9% на 13,9%.

Дакле, фактички је дошло до *нарушавања захтева Буџетског кодекса* о равномерној расподели прихода између федералног буџета и консолидованих буџета субјеката федерације. Осим тога, региони, без обзира на раст обима федералних трансфера и субвенција, на рачун својих средстава као и раније обезбеђује више од половине свих расхода консолидованог буџета РФ.

Таква политика федералне владе доводи до тога да статистика фиксира пораст броја региона са високим дотацијама. Према подацима Службе платног промета број региона са високим дотацијама у периоду 2000-2004. године стално се повећавао – са 8 у 2000. на 2003. и на 42 у 2004. години.

Приликом припреме закона о федералном буџету за 2005. годину и прорачуну суме компензација регионима из средстава федералног фонда финансијске подршке регионима, већ 43 субјекта федерације су укључена у територије које нису досегле „просечни“ ниво буџетске покривености од 60% (међу њима за 32 региона тај показатељ је износио мање од 50%). При том још за 9 региона ниво буџетске покривености је износио мање од 70%, док је само 20 субјеката федерације признато као буџетски покривено.

Услед тога су из фондова федералног буџета морала да буду усмеравана све већа средства за подршку буџетима и избалансираности субјеката Руске федерације. Имајући у виду такву слику, не изазивају чуђење подаци самог Министарства финансија обелодањени

средином 2004. године, према којима се од 2000. године ниво трансфера из федералног буџета у регионе повећао 2,5 пута.

Без обзира на повећање федералних трансфера, статистика фиксира пораст броја региона у којима се појављује дефицит у буџету. Према подацима Службе платног промета РФ у 2001. години буџетски дефицит је забележен у 41 региону, а у 2002. години – већ у 63. Према последњим подацима Министарства финансија РФ о кредитној способности субјеката федерације са стањем од 1. октобра 2004. године, 76 субјеката федерације имало је дефицит у свом буџету. Док, с друге стране, федерални буџет из године у годину остварује стални суфицит уз истовремено повећање средстава у Стабилизационом фонду.

Другим речима, пореска централизација која гуши могућност самосталног развоја региона управо умногосте омогућава влади РФ да остварује суфицит федералног буџета и хипертрофирана издвајања у Стабилизациони фонд.

Процес ограничавања економских могућности региона тесно је повезан и са одузимањем управљачких функција субјектима федерације.

Фамозни закон бр. 122, закон-кентаур, као и низ других одлука федералне владе која му претходе, доводе регионе у крајње тешку ситуацију.

То се, пре свега, тиче обављања државних функција. Нама одузимају могућност да дамо финансијску подршку правосудним органима, високим школама и науци, да рестаурирамо споменике историје и културе и да помажемо земљацима у иностранству. Регионима

су одузете функције очувања природе, као и функције развоја тржишта рада.

Сви набројани процеси воде слабљењу и фактички укидању основа буџетског федерализма у РФ. Можда сви региони и не губе у природном финансијском смислу захваљујући створеном систему издвајања федералних средстава онима којима су она најпотребнија. Међутим, субјекти федерације апсолутно слабе у привредно-економском смислу.

У условима централизације пореског система и смањивања могућности самосталног зарађивања новца губи се мотивација за развијање регионалне привреде. Паразитско расположење које међубуџетска политика генерира међу најдотиранијим регионима, кочи трагање за сопственим специфичним моделима економског развоја.

Вектор деловања владе РФ води ка томе да се *субјекти федерације све више претварају у њен објекат*. Слично пребацивање норме централизације у спровођењу државне политике на стратешком плану доводи до губитка делотворности и ефикасности државног механизма.

И још нешто. Неки читаоци могу да кажу: „Па чему толике приче о тим међубуџетским односима и централизацији? Аутор сигурно чува своју „столицу“.“

За те „неповерљиве“ навешћу само две цифре из истраживања стручњака Центра за стратешке студије. По експертским проценама, од неколико стотина хиљада насељених места Русије привредни раст је концентрисан само у 140 тачака. А сваке године губици Русије од садашње неефикасне просторне организације експерти процењују на 2,5-3% БНП годишње.

ЕВОЛУЦИЈА КАПИТАЛИЗМА

Анализа савремене социјално-економске политике руске владе оставља депресиван утисак. Али када би ствар била само у томе! Та политика не само да је лоша, него нема никакве везе са савременошћу.

Представа о логици функционисања тржишне привреде код наших реформатора је закована на нивоу социјал-дарвинистичких представа о капитализму XIX века. То је капитализам како су га су видели и раскринкали Маркс и Лењин.

Да би се објаснило зашто је то тако, потребно је одговорити на неколико питања.

Шта представља савремени руски капитализам и у чему су његове специфичности у поређењу са светским искуством изградње капиталистичког система привређивања?

Зашто је данас развој капитализма у Русији праћен порастом социјалних противоречности и диспропорција?

Зашто је капиталистички систем у развијеним земљама Запада преживео и зашто теорија Маркса о неизбежности социјалистичке револуције није оправдана?

Може ли задатак стварања ефикасне привреде бити у складу са развојем социјалне сфере друштва и учвршћивањем благостања народа?

Одговори на ова питања садржани су у историји светске еволуције капитализма.

Неостварено Марксова пророчанство

На самом почетку желим да се оградим: низ пута ћу морати да детаљно цитирам класике марксизма. То ће можда донекле оптеретити текст, али је то апсолутно потребно да би се схватила суштина проблема који се налазе пред Русијом. Мислим на оне проблеме које су на овај или онај начин решиле многе земље, а чије искуство ми упорно нећемо да узмемо у обзир. Нећемо, што значи да се поново у својој историји спремамо да нагазимо на грабуље револуције и социјалне катастрофе.

Да се сетимо „класика“ потребно је још и зато што су „буржуји-капиталисти“, што је евидентно, читали Маркса и Лењина много пажљивије него ми. Они су у најмању руку могли да из наслеђа марксизма извуку потребне закључке и савладају кошмар неизбежности комунистичке револуције.

Донекле упрошћено, могло би се рећи да марксизам стоји на „два кита“. То је, као прво, оно што до сада остаје као образац анализе истраживања економских основа капитализма, логике и принципа функционисања капиталистичке економије.

Као друго, то је анализа развоја капитализма као друштвено-економске формације, теорија класне борбе и Марксова теорија револуције која израста из тога, као и неизбежност слома капиталистичког система под тежином несавладивих противуречности које су му својствене.

Прогресивну историјску улогу капитализма марксизам је увек видео у повећању производних снага друштва и подруштављању производње.

Али, у исто време, према марксистичкој теорији, капиталистичком начину производње су својствене не-савладиве противуречности. Корен конфликта између производних снага и производних односа је у приватној својини заснованој на експлоатацији која је „радничку класу начинила истом онаквом својином капитала као и мртав раднички алат“.

У оној мери у којој је „историја сваког друштва – историја класне борбе“, управо економске противуречности капитализма као начина производње неумољиво воде у социјалистичку револуцију и крах капитализма као друштвене формације.

Једна од најпознатијих реченица Марксовог „Капитала“ звучи овако:

„Напоредо са сталним повећањем броја капиталистичких магната који узурпирају и држе монопол над свим повољностима тог процеса преображаја, (*што јест* *процеса додруштвавања производње* – Ј.Л.) расте маса сиромаштва, угњетености, ropства, изопачености, експлоатације, али уједно расте и гнев радничке класе...“
Услед тога „монопол капитала се претвара у окове оног начина производње која је настала у њему и под њим. Централизација средстава за производњу и подруштвавање рада достижу ону тачку када постају неспојива са њиховим капиталистичким омотачем. Тада долази до експлозије. Откуцава време капиталистичке приватне својине. Експропријаторе експропришу“.

Истину говорећи, историја капитализма се бар до одређеног тренутка одвијала по Марксовим прогнозама. А онда је дошло до преокрета.

Он се не састоји само у томе што су изашле на видело неке унутрашње грешке у марксистичкој економској анализи капиталистичког друштвеног уређења. Не, капитализам је као дрштвено уређење нашао у себи снаге да постане свестан сопствених недостатака. Нашао је у себи снаге за еволуцију.

Није дошло до експлозије „капиталистичког омотача“. Он је био трансформисан. Трансформисан је на нивоу економске теорије и, што је много важније, на нивоу државне политике. Држава коју је марксизам доживљавао као примитивну машину класне доминације, као „комитет који управља пословима буржоаске класе“, постепено је постојала свесна своје праве социјалне функције. То је функција стварања одржавања социјалног мира и стабилности друштва, функција стимулисања и развоја социјалних основа и принципа капитализма.

Тај процес није био једноставан и није се појавио „тек тако“. Водеће индустријске земље Запада преживеле су Први светски рат, виделе су Црвени октобар 1917. године, прошле су кроз Велику кризу од 1929-1933, кроз још једну – фашистичку алтернативу развоја, и осетиле све ужасе Другог светског рата. То искуство „социјалних катастрофа“ постепено је, корак по корак, водило спознаји о неопходности корених социјално-економских реформи. То искуство је оживело и створило нови пут друштвеног развоја.

Капитализам је на Западу претрпео значајне реформе, што је за последицу имало ефикасност, конкуренцију и друге предности тржишне привреде које су могле да буду у складу са развијеном и добро обезбеђеном

социјалном политиком путем стварања повећане пла-тежно способне потражње и масовне потрошње.

На том путу идеја-водиља је била „Општа теорија запо-слености, процента и новца“ Џона Мејнарда Кејнса, која је означила принципијелно нову, Кејнсову, економ-ску теорију потражње и државне економске регулативе. Идеје-водиље на том путу биле су и „Нове смернице“ Франклина Рузвелта у САД, књига написана пре ско-ро сто година која даје као модел такозвани „шведски социјализам“ и искуство „благостања за све“ Лудвига Ерхарда у послератној Немачкој.

Резултат тога је теоријски формулисана и практич-но реализована концепција „социјалне државе“, „државе *својојшћеј* *благостања*“, што је најважнији и најпозитивнији реализовани друштвени пројекат XX века. Он је проникнут идејом социјалне одговорности државе и социјалног напретка и оваплоћење је еволуције капи-тализма, као и постепеног мирног продора социјалистичких принципа у ткиво капиталистичке привреде – једнакости, праведности и социјалног мира.

Све искуство развоја Запада у XX веку доказује исти-нитост пророчанства познатог економисте и социоло-га Јозефа Шумпетера изреченог у раду „Капитализам, социјализам и демократија“. Оповргавајући Марксов револуционарни катастрофизам и доказујући да логи-ка друштвеног прогреса претпоставља да капитализам обавезно мора да позајми неке вредности од социјализ-ма, Шумпетер је писао: „Капиталистички систем *неће* *аројасити* збој економске *капастирофе* (курзив је мој – Ј.Л.), али сâм његов успех подрива друштвене институ-ције које га штите и „неизбежно ће створити услове у

којима он не може да преживи, па ће уступити место социјализму”.

Капитализам за већину

Може се поставити логично питање – шта је заправо била системска грешка марксизма у процени неизбежности краха капиталистичког друштва? Или прецизније, шта је у XX веку било исправљено у капиталистичком друштвеном и привредном механизму? Зашто савремени капитализам у себи више не садржи непремостиво несагласје с идејом социјалног развоја?

Детаљном одговору на та питања могло би се посветити посебно истраживање. Међутим, ако се придржавамо оквира овог рада, то јест покушамо да истакнемо оно најважније, онда ће одговор бити следећи. Еволуција капитализма (и као економске теорије и као привредне праксе) дозволила је да он буде у служби већег дела друштва. При том је крајње важно разумети да се спознаја социјалне функције у капитализму није десила неким „чудом“, због некаквог „вируса добротинства“. Напротив, то се догодило као резултат здраве и рационалне процене економске ефикасности дубоке трансформације капиталистичког система привређивања и друштва.

Нашироко су познате речи Карла Маркса из другог тома „Капитала“: „...радници као купци робе важни су за тржиште. Али капиталистичко друштво има тенденцију да их ограничи минимумом цене као продавце своје робе – радне снаге“.

Разјашњавајући и развијајући ту Марксову мисао, В. И. Лењин је у свом раду „Развој капитализма у Русији“ писао: „Пораст производње без одговарајућег *порасћа пошрошће* (курзив мој – Ј. Л.) одговара историјској мисији капитализма и његовој специфичној друштвеној структури: прва се састоји у развоју производних снага друштва; друга искључује утилизацију ових техничких достигнућа од стране највећег дела становништва. Између бескрајне тежње за порастом производње, која је својствена капитализму и ограничене потрошње народних маса (ограничене услед њиховог пролетерског статуса), постоји несумњива противречност.“

У ствари, сâм оснивач марксизма дао је капиталистичком друштву „рецепт“ за преживљавање, објаснио шта треба да садржи главни правац еволуције економског механизма и државне политике капитализма. Тај „рецепт“ је правац развоја садржан – у стварању масовног потрошача, у повећању масовне потрошње, и самим тим, у стварању друштвене потребе развоја капитализма, а не његовог уништавања.

Сам Маркс је о томе писао следеће: „Последњи узрок свих *сйварних друштвених криза* увек је *сиромаштво* и *ограничена масовна пошрошћа* (курзив је мој – Ј. Л.) која се супротставља тежњи капиталистичког друштва да развија производне снаге тако да граница њиховог развоја буде апсолутна потрошачка моћ друштва.“

„Рецепт“ за преживљавање капитализма који је дао сам Карл Маркс, а усвојили су га, као што сам већ говорио, Џ. Кејнс, Ф. Рузвелт, Л. Ерхард, и, што је најважније – огромна маса самих капиталиста и предузетника. Нису случајно толико знамените и често цитиране речи

Хенрија Форда: „Морам да платим радницима толико колико је неопходно да би они могли да купе аутомобил који производе.“

На крају крајева, у складу са Кејнсовом економском доктрином, основни покретач развоја привреде најразвијенијих капиталистичких земаља постала је „економија потражње“. На потрошњу становништва почело се гледати као на механизам који стимулише раст производње, решава проблем незапослености, убрзава нова истраживања за производњу нових роба и технике.

Ту закономерност и логику „капиталистичког прогреса“ најбоље је изразио поменути Ј. Шумпетер: „Капиталистички механизам је, пре свега, механизам масовне производње, што такође означава *производњу за масе*.“ (курзив је мој – Ј. Л.). Дакле, по мишљењу Шумпетера, капиталистички процес неизбежно ће повећавати животни стандард становништва.

Принцип развоја кроз *пораст животног стандарда већине*, повећање квалитета живота маса, прихватило је цело друштво и он се претворио у темељни принцип државне политике западних земаља.

Суштина „друштва свеопштег благостања“, „капитализма за већину“ састоји се у признању да постоје сфере људске делатности у којима тржишни механизми уопште не функционишу. Реч је пре свега о социјалној политици. Али „систем благостања такође обухвата и здравствену заштиту, образовање, науку, стамбено питање. Ове области обавезно регулише држава.

Смисао ове регулације је у реализацији два задатка. Прво, борба са сиромаштвом, ублажавање негативних последица тржишне привреде кроз друштвену

прерасподелу ресурса и пружање социјалних услуга од стране државе.

Друго, у развоју „људског потенцијала“, „људског капитала“ друштва. При том је важност овог другог задатка посебно добила на значају последњих деценија пратећи темпо преласка цивилизације на постиндустријски тип развоја, на информатичко друштво. Данас већ класична теорија информатичког друштва Д. Бела гласи да традиционални елементи капиталистичког модела прошлости – рад, капитал, земља – губе свој значај са развојем људског друштва и информационих технологија. Најважнији извор вишка вредности, увећања капитала и економског развоја постаје знање.

Са становишта привредног механизма капиталистичке производње то значи да што је више интелектуалних улагања у производњу, што се више „ноу-хау“ и научних пројеката користи у стварању производа, тиме је његова цене већа, тиме је ефикаснија производња и тиме је конкурентнија произведена роба.

Са становишта социјалне политике капиталистичког друштва то значи неопходност концентрације напора на повећању квалитета живота човека, сврсисходна улагања у развој науке, здравствене заштите и образовања.

Пре него што завршим овај излет у историју еволуције капитализма, треба рећи да ја не тежим да идеализујем савремени капитализам и савремена западна друштва.

Прво, ограничења „слободне руке тржишта“, неоспорно су изискивала одређене трошкове оних друштава која су реализовала ту стратегију. То је пре свега

успоравање развоја бизниса због пораста пореских оптерећења и повећања социјалних обавеза државе. Испоњени су и други недостаци система, на пример социјални паразитизам који је он изнедрио. Нису потпуно нестале ни социјалне противречности.

Савременим капиталистичким друштвима ипак су својствене економске кризе. Временом су постала схватљива ограничења и домети примењивости Кејнсијеве доктрине. Мада, поред тога, сама економска теорија не стагнира и Нобелове награде за економију и даље добијају неокејсијевци.

У знатној мери су у праву и они критичари савременог капитализма који тврде да је превладавање унутрашњих противречности у савременим западним капиталистичким друштвима, сама остваривост модела „социјалне државе“ постала могућа захваљујући глобализацији. Захваљујући томе што је капитализам смогао снаге да „класне несугласице“ западних друштава изведе напоље. Да их пребаци на односе са „трећим светом“, да искористи његове јефтине и доступне ресурсе.

Указивања на такве трошкове и проблеме у развоју савременог капитализма утемељени су и неопходни. Глупо је и недалековидо идеализовати ситуацију. Али не треба одбацивати оно најважније – само прелазак на пут развоја социјалних основа привреде, само еволуција капитализма у модел „државе свеопштег благостања“ омогућили су опстанак савременог друштва.

Треба рећи да су западне земље „научиле“ да прилично рафинирано регулишу корелацију либералног и социјалног усмерења у политици и привреди. Последњих деценија сведоци смо својеврсних циклуса, „благог

таласања" у развоју западних земаља. Током неког времена овде доминирају либерали и стварају боље услове за развој економских потенцијала земље, али се лошије решавају социјални проблеми. Затим се, ипак, баланс успоставља. Грађани тих земаља гласају за социјалисте који посебну пажњу поклањају социјалној политици, побољшавају ситуацију у тој сфери, мада често на штету „либералних задатака" развоја привреде. Као резултат на следећим изборима циклус смене социјалиста и доласка на власт либерала поново се покреће.

Тај систем „благог таласања" на крају обезбеђује оно најважније – и адаптацију друштва, и социјално-економског курса на услове живота земље. Одговарајући политички и социјално-економски циклуси спречавају економске кризе, с једне стране, и социјалне протесте – с друге.

Што се Русије тиче, горе поменуто значи неопходност да се пре свега пређе на социјални тип развоја, а да се тек након тога решавају сви остали проблеми, што кажу, „како буду надолазили". Одбацити пут социјалног прогреса, остати спутан социјал-дарвинистичким представама о тржишној привреди – то је исто као деловати по принципу „шта да живимо кад ћемо ионако умрети".

Реформа односа с људима

Говорити данас о развоју социјалних основа капитализма у Русији, нажалост, није могуће.

Наша влада често расправља о томе да се у условима глобалне економске конкуренције од државе захтевају

такав квалитет и способности које је у целини чине својеврсном „државом-корпорацијом“.

По тој логици држава је обавезна да се трансформише у некакву „суперфирму“ која делује по законима бизниса и која има за циљ максималну економску ефикасност. Одатле толико чести захтеви да се смање државни расходи, пореска оптерећења и да се чак укину социјалне обавезе државе – једном речју, сви „непроизводни“ трошкови.

Тако примитивно схватање економске ефикасности државе је опасно далеко од логике социјалног и економског развоја у савременом свету. Као што смо на примеру еволуције капитализма у XX веку већ видели, такво становиште је и погрешно и погубно.

Социјална политика је залог и израз конкурентности друштва. Савремено друштво не може да се развија само у економском смислу и то још схваћено као чисто књиговодствена ствар. Ако у савременом свету развој обезбеђују знања, интелект и нове могућности које произилазе из њих, онда је очигледно да темељ развоја, најуспешније инвестиције постају инвестиције у човека, у развој људског потенцијала Русије.

„Више социјале“ – данас је главна парола у Русији.

Овде на дневни ред и долази она главна реформа која је неопходна нашем друштву и која једина може дати потребне ресурсе и могућности за модернизацију социјалног сектора.

Та главна реформа састоји се у превазилажењу „недовољној вредновања рада“, које код нас има дугу традицију, и у коренитој је промени политике прихода становништва. Реч је о нужности драстичног вишеструког

повећања зарада и обезбеђења раста животног стандарда становništva. Друштву најзад треба дати сигнал да човек постаје циљ реформе и да не представља „обичан“ ресурс економије попут нафте.

Светско искуство показује да је стимулисање друштвене потрошње веома ефикасан инструмент за убрзање економског развоја земље. Повећање плата и пензија, увођење олакшица за узимање банкарских кредита, продужавање рокова кредитирања на дужи временски период – све то може да представља онај пакет мера који у целини може да обезбеди развој руске привреде у оном њеном делу који се не бави искључиво експлоатацијом и продајом сировинских ресурса земље. Капитализам је постао свестан своје социјалне функције и неопходности унутрашњих промена када је са задатка пораста производње и концентрације власништва прешао на задатак повећања пласмана и потраге за потрошачем и то платежно способним, масовним и сталним.

Осим тога, тек када већина грађана буде у стању да од својих прихода плати прехрамбене производе, одећу, становање, здравствену заштиту и образовање за себе и своју децу, тек онда ће се појавити и морално право и економска могућност да се такозване „социјалне гране“ изведу на тржиште.

Сада је очигледно још рано. Да би се то доказало довољно је навести неколико чињеница. *1,7 долара на сати* – толика је данас просечна плата у Русији. То су подаци Института за социјално-економске проблеме становништва (ИСЕПН) при Руској академији наука (РАН). По том показатељу ми не заостајемо само за успешном Европом или САД. У складу с тим прорачунима

научника Руске академије наука просечна сатница у Јужној Кореји је 7,2 долара, у Мексику – 4,5, па чак је и у Турској 2,6 долара.

Још поразније податке наводи руководица секције за економију одсека друштвених наука РАН, академик Дмитриј Семјонович Љвов. Испада да човек који је произвео робу у вредности једне рубље у Русији за то добија свега 33 копејке. У Јапану, Европи, САД – најмање 70-75 копејки. Продуктивност рада је код нас много нижа него у овим земљама. Чак и у том светлу недовољно вредновање рада је огромно. Према истим тим подацима академика Љвова наш просечни статистички радник за један долар плате производи три пута више него Европејац или Американац.

Према резултатима ИСЕПН РАН структура сиромаштва у Русији се битно разликује од оне која је карактеристична за Европу и друге развијене земље. У тим земљама сиромаштво је „судбина“ пре свега социјално неадаптираних и радно неспособних грађана. Код нас социјална структура сиромаштва изгледа овако: скоро 40% „сиромашних“ су радно способни, запослени грађани за које су створени такви услови рада да ни о каквој проширеној економској и социјалној репродукцији не може бити ни речи.

Зар се у тим цифрама не крије главна црвоточина наших економских реформи? И да ли се у њима налази кључ за прелазак друштва на квалитетно нови ниво развоја?

За многе наше, веома многе реформаторе на високим положајима то је својеврсна „табу“ тема. Максимум који се од њих може добити је превртање очима

поводом тобоже неизбежне галопирајуће инфлације. Мада ће, на пример, према оценама већине експерата данас реализовани допунски непланирани трошкови буџета везани за „монетаризацију“ повећати инфлацију за свега 0,2-0,5%.

Ово питање је сувише озбиљно да бисмо олако прешли преко њега. Потребне су озбиљне расправе и темељна анализа. Тим пре, ако су сазреле толико корените реформе у социјалној сфери, требало би донети одлуке да се у државном буџету укину дотације трошкова становања, здравствене заштите и образовања за већину грађана. Само што наши реформатори стално настоје да тај терет пребаце на грађане, а да га ничим не компензују.

Тако постављена питања нису само економска него углавном политичка. Принципијелна одлука о преласку на нову политику прихода грађана и о повећању плата је и неизбежна и неопходна цена коју држава плаћа за „реформаторски шок“ минуле деценије.

Недавно су у Државној думи министру за економски развој Герману Грефу поставили питање када ће минимална плата најзад достићи животни минимум. Смисао његовог одговора је: ако се настави убрзани раст БНП, онда се о том питању може размишљати кроз неколико година.

За сада прогнозирани прорачунски однос између просечне годишње вредности минималног личног дохотка и просечног годишњег животног минимума за 2005. годину ће према процени Министарства финансија износити 24,5%. То се практично поклапа са подацима из 2002. године (24,4%).

Одлука о повећању минималног личног дохотка од 1. јануара 2005. године са 600 на 720 рубаља, с перспективом да се од 1. маја 2006. минимални лични доходак повећа на 1100 рубаља, нажалост, у принципу не мења ситуацију. Исто као што је не мења обећање федералне владе да до 2008. године просечну плату у привреди повећа два пута. Све те акције се можда и уклапају у логику постепеног раста прихода становништва, али је данас таква политика застарела.

Плашим се да се ни кроз неколико обећаних година ситуација неће битно променити. Ствар је у томе, како тврде социолози, да глобализација може да изнедри такву појаву као што је „*расиј који осиромашује*“.

Смисао тог феномена је у томе да одржавање ниске плате радно способног становништва за државу може постати један од начина да она учврсти своје позиције у истој тој глобалној конкуренцији. Чим „јефтина радна снага“ постане ваша конкурентска предност, ви падате у замку – обезбеђење даљег економског раста биће праћено конзервирањем сиромаштва становништва.

Излаз из те ситуације је можда само у спровођењу принципијелно нове политике повећања дохотка становништва од стране државе. И не само повећања, него и уједначавања.

Наш проблем није само у ниском нивоу реалних прихода становништва, него и у томе што је у Русији врло велика разлика међу њима.

Социјално раслојавање је огромно и превазилази све социолошке нормативе. По статистикама Министарства економског развоја трговине (МЕРТ) данас се разлике у приходима становништва не смањују него се

повећавају. Ако је 2003. године однос у приходима 10% највише плаћених и 10% најмање плаћених био 14,5 пута, онда је 2004. године већ био 14,8 пута.

Нико не спори званичне податке по којима је последњих година просечна плата номинално порасла за 4-5 пута, а захваљујући одлукама о повећању минималног личног дохотка, порашће још за 84%.

Оставимо сада по страни и чињеницу да је тај раст реално знатно мањи због инфлације и убрзаног раста пореза и услуга. На пример, према подацима за 2004. годину, уз годишњи раст инфлације од 11,7%, повећање комуналија је износило више од 23%, а медицинске услуге и образовање су поскупели за 13,5%.

У принципу је важно нешто друго. Горе поменути Институт за социјално-економске проблеме становништва РАН спровео је истраживање како се у годинама реформе мењао доходак по глави становника у разним слојевима становништва. Показало се да је 80% становништва Русије осиромашило, а само 20% постало богатије. При том је 2% становништва повећало свој приход десет пута. А најсиромашнији 20% становништва је током 90-их година постало је два пута сиромашније.

Ако је последњих година ситуација и почела да се мења, то побољшање није значајно. Проблем повећања социјалних разлика, када обична статистика раста дохотка прераста у фамозну „средњу болничку температуру“, уопште није нестао.

Навешћу још један пример из истраживања ИСЕПН РАН: данас у Русији „повећање БНП за један рубаљ изазива пораст дохотка код 20% „оних горе“, то јест код

особа са највећим приходима – за 3 рубља, а код 20% „оних доле“, то јест код оних са најмањим приходима, свега за 15 копејки. Другим речима, „раст који осиромашује“ у условима глобалне конкуренције је код нас допуњен још и „растућим сиромаштвом“ незаштићених слојева становништва.

Ако ми и даље будемо сматрали да ће привредни раст сам по себи и без сврсисходне социјалне политике државе довести до нестанка сиромаштва, онда ће резултат бити потпуно супротан.

ДЕВЕТ КОРАКА У БУДУЋНОСТ РУСКОГ КАПИТАЛИЗМА

Као што показује историјско искуство Европе и Русије у XX веку, потцењивање решења социјалних проблема може довести до социјалне напетости, револуција разних врста којима је заједничко увек једно те исто – њихов рушилачки карактер. Рушењу може бити изложена привреда, политички живот земље и друштво у целини.

У исто време еволуција капитализма како праксе тако и теорије друштвеног живота, показује да је уклапање и спој капиталистичких метода производње и организације економије са добро осмишљеном социјалном политиком не само могуће него је и неопходно у циљу очувања друштвене стабилности.

Али, без обзира на недвосмислено светско искуство капитализма, карактеристичне црте руског капитализма у суштини остају „колонијална“ и компрадорска политика беспштедне експлоатације сировинских ресурса у складу са социјалном политиком „природне селекције“.

Руска влада све до сада размишља у категоријама средине XIX века, када је активна супростављеност власника и радника чинила основу друштвеног развоја. Отуда проистиче сурова социјална политика усмерена на поларизацију друштва, а такође уместо да се држава бави стратешким задацима развоја друштва, она прати бизнис-циљеве.

Сложеност данашњег положаја Русије је управо у томе што паралелно решава два задатка. С једне стране, она спроводи убрзану модернизацију привреде која захтева „макроекономски“ приступ, а с друге стране, исто толико је потребно да подржава и проширује могућности социјалног система.

Тобожња противуречност између тих задатака може се савладати. Ми само треба да променимо наше мишљење. Не треба да започињемо реформе ради самих реформи. Не треба да стижемо Запад, већ да модернизујемо привреду и социјални сектор, руководећи се тенденцијама светског развоја.

Зато треба поставити питање озбиљне корекције социјално-економске политике владе. Такву корекцију треба вршити у низ праваца.

1. Успешност развоја земље у наредним деценијама и коначно историјска оправданост потреса у последњих 15 година не дефинишу се показатељима економског раста и цифрама макроекономске стабилизације, него способношћу да се обезбеди нови квалитет социјално-економског развоја Русије у постојећим границама, то јест без нових губитака територија и без „губитка државе“.

2. Отворено говорећи, то је решавање задатка *постиндустријске модернизације* чији је неуспех и немогућност да се он реши у Совјетском Савезу проузроковао револуционарне потресе с краја 80-тих и почетка 90-тих година прошлог века.

Ако желимо да сачувамо потенцијал економског развоја, ми морамо да одредимо националне приоритете у развоју „нове економије“. Тим пре што у низу кључних

„зона технолошког пробоја“, захваљујући којима ће се у најскорије време развијати свет (нанотехнологије, биотехнологије и термонуклеарне технологије), Русија још увек има озбиљан потенцијал.

Изазови међународног тероризма с којима се сусрећу многе земље такође захтева системска решења и озбиљна улагања у област националне безбедности. Тим пре што је технологија безбедности такође један од кључних праваца развоја нове економије у свету у будућим деценијама.

2. Будућност Русије директно зависи и од убрзаног развоја *инфраструктуре* – саобраћајне, енергетске, стамбене, комуналне, информационе, као и инфраструктуре безбедности и управљања.

Осим темпа раста, неопходно је обезбедити и квалитет развоја. А осим квалитета и ефикасности развоја, потребна је још и његова прецизност и адаптивност – способност да се погоди мета која се све време креће.

Развој инфраструктуре није само извор унутрашњег неинфлационог раста привреде, него је и извор стварања нове просторне организације раста и развоја земље.

Све то заједно повећава адаптивност система, способност друштва да у случају потребе брзо промени систем приоритета и обезбеди квалитет свог развоја.

У том контексту инфраструктурне модернизације, а никако у повећању цена, треба видети и *основни циљ реформе стамбено-комуналног сектора*. Управо реална могућност квалитетног становања и задатак модернизације и стварања нове инжењерске и комуналне инф-

раструктуре, што је веома тесно с тим повезано, овде и треба да буде приоритет.

Од тога да ли ћемо изаћи на крај с тим задатком, умногоме зависи достизање других статешких оријентира развоја Русије. На тај начин је стамбена изградња, за коју је везан читав низ сектора привреде, способна је да постане „локомотива“ квалитетног несировинског раста. Решавање стамбених проблема становништва је једно од главних средстава на путу борбе са сиромаштвом.

Развој олакшавајућих тржишних механизма за добијање станова поједијих група становништва – омладине и оних који одавно чекају стан – омогућује решавање целог низа задатака у оквиру других праваца државне политике – породичног, демографског, заштите здравља, борбе с наркоманијом, очување социјалне стабилности и консолидације.

3. Истовремено са развојем „нове привреде“ и инфраструктуре Русије неопходно је хитно отпочети с инвестирањем у социјалну репродукцију, то јест у образовање, здравствену заштиту и науку.

У савременом друштву здравствена заштита, образовање и наука нису иритирајуће оптерећење за задатке економског развоја, нису изнуђивање пара које друштво вади из свог џепа. Они су услов ефикасног кретања напред.

Главна производна снага постаје управо људски, социјални капитал. Зато лидерство у тој снази припада земљама које су своје напоре концентрисале на „производњу човека“, производњу његовог здравља, знања и квалитета живота. Према томе, *управо социјална*

политика, а не књиговодство прихода буџета и јесте главна макроекономска категорија савременог света. И на крају, само од нас зависи да ли желимо да останемо „сировински привесак“ савременог света или да уђемо у њега на равноправним основама са својим људским иновационим потенцијалом.

4. Ако још једном погледамо савремену етапу економских реформи у Русији, посебно планирану реформу социјалног сектора, онда ћемо потпуно јасно видети да влада ставља кола испред коња.

Држава је обавезна да не још годину или две, па чак ни десет, не само да подстиче ниво свог учешћа у социјалним гаранцијама, него да их и повећава. Повећавање значи – најзад почети спроводити као приоритет пораст дохотка становништва и смањивање социјалних разлика.

Неопходно је почети макар и од тога да се постави и реши задатак довођења минималне цене рада до животног минимума. Али, *животној минимума израчунајмој на њојојуно нов начин*, узимајући у обзир трошкове за здравље, образовање, плаћање стана и комуналних услуга. Такав животни минимум мора бити неколико пута већи од садашњег, то јест просечан износ тог минимума данас у Русији не сме да буде мањи од 6.000 рубаља месечно.

Аналоган приступ је неопходан и у развоју пензионског осигурања уз истовремени развој механизма осигурања и штедње за будуће генерације пензионера.

Повећање минималних плата и пензионих издвајања до нивоа који није мањи од усавршеног достојног животног минимума и убрзани раст прихода најугроженијих

група становништва, ићи ће и у корист решавања проблема смањења нивоа социјалних разлика.

Усто би се требало замислити и над променом пореске политике. Ако влада тако држи до „равне“ скале пореза на доходак, онда од тог пореза треба ослободити оне чија је плата „на граници“ животног минимума.

При том чак и у условима таквих приоритета социјалне политике државе остаће најактуелнија брига о најугроженијим категоријама радно неспособног становништва које нема објективних могућности да достојно зарађује својим радом.

5. Нова политика прихода у стању је да обезбеди другачији ниво и принципијелно нови квалитет привредног раста у Русији. Данас чак и званична статистика признаје да је сектор услуга у структури привреде достигао скоро 60%. Сама по себи та цифра може да говори о много чему. С једне стране то је знак „постиндустријских“ помака у економији, а с друге – један од симптома такозване „холандске болести“ повезане са зависношћу привреде од извоза сировина. Треће, таква тенденција је сведочанство убрзаног развоја малог и средњег бизниса, „средина“ формирања и учвршћивања „средње класе“ друштва, његове стабилности.

Из свих тих закономерности економског развоја треба извући закључке.

Поново државна статистика потврђује да је 2004. године привредни раст, раст БНП био у знатној мери остварен управо захваљујући сектору услуга. Руска привреда у целини прошле године је забележила раст од 7,1%. Али производња роба је при том порасла само за 6,3%, док је обим понуђених тржишних услуга,

умногоме одређен развојем малог и средњењг бизниса, и износио је 8,7%. А трговина на мало, која се одређује растом прихода становништва, повећала се прошле године за 12%.

Зар ми, полазећи од тога, не треба да претпоставимо да на стратешком плану обезбеђење убрзаног раста националне привреде принципијелно зависи од *нове ђо-лићике прихода становништва* и повећања платежне моћи потрошње становништва?

Разумљиво је да су текуће тенденције тог типа умногоме условљене прерасподелом високих прихова од повољне спољноекономске конјунктуре извоза сировина. Међутим, са становишта дугорочних задатака развоја земље важно је економски раст поставити на нове основе, које ће довести до тога да потрошња становништва не прати само темпо раста, него да се одражава и на структурне реформе, проширење унутрашњег тржишта и развој несировинских грана привреде.

У ту сврху је потребна нова политика прихода становништва, повећање удела плаћања рада у националном производу.

Према прорачунима аутора књиге „Анатомија руског капитализма“, професора Станислава Мењшикова, удео плаћања рада у БНП данас износи мање од 40%, док у Сједињеним Државама тај проценат достиже 60%. Дакле, због тога наш руски капитализам при стварању унутрашњег тржишта све до данас у најбољем случају ради за четвртину становништва, а не за целу земљу.

Управо нова политика прихода становништва и с њом повезане промене у буџетско-финансијској сфери и пореској политици морају на крају да обезбеде

проширену економску репродукцију и пораст унутрашњег тржишта. Иначе ћемо репродуковати садашњу ситуацију „приватизације“ привредног раста најбогатијег слоја друштва и концентрације платежно способне потражње у „горњим слојевима“ становништва. Резултат тога су, као што је познато, куповине фудбалских клубова и некретнина по целом свету, а не решавање стратешких задатака развоја Русије.

6. У државној социјално-економској политици неопходна је нова „*култура социјалног свећа*“ и „култура социјалног партнерства“ ради постизања стратешких циљева развоја земље.

Стога је данас нужно и важно узимати у обзир *прелазну структуру* савременог руског друштва и веома пажљиво међусобно повезивати функције развоја у име будућих генерација и подршке постојећим генерацијама.

Тржишни процеси у држави која прелази од централизације и планског система на конкурентну вишеструко сложену структуру морају да се остварују потпуно различитим темпом за различити групе становништва и различите структуре друштва.

Ми имамо средњу – „радничку“, „предузимачку“ – генерацију која се адаптирала на нове услове. Тим људима није потребна непосредна подршка, али им је неопходна активна инфраструктурна политика државе, државне инвестиције у развој нових врста производње, сигурна позадина у облику доступног становања и квалитетан систем здравствене заштите, развој тржишта фондова и банкарског сектора, као и борба са корупцијом.

У исто време код нас стасава амбициозна и талентована омладина, залог будуће стабилности и процвата Русије. Али да би она могла да се самореализује, да се уклопи у конкурентску средину савремене привреде, држава мора да улаже у образовање и науку, у социјалне гаранције за њих и њихову будућу децу.

Напокон, треба се сетити и старије генерације. Ти људи су подигли и сачували земљу, дали јој све своје снаге. Међутим, у новом друштву је дошло до фундаменталне противуречности између „социјалистичких“ могућности старије генерације и агресивне тржишне средине којом су окружени. Стога се средства могу и морају користити за стварање и подршку високих стандарда социјалне помоћи и пензијског осигурања.

7. Обезбеђење социјалне консолидације, „културе социјалног света“ у савременом руском друштву нема декларативни карактер. Решење тих задатака има крајње прецизне, можемо рећи чак математичке критеријуме.

Сходно већини процена социјална структура савременог руског друштва изгледа тако да око 1% становништва чини супербогата „елита“, 20% „средња класа“, 60-70% – такозвани базични слој, изнутра неуједначен, али који се у целини налази у интервалу од „ниже од средњег“ до „мало више од сиромашног“. Преосталих 10-20% становништва неоспорно се налази испод границе сиромаштва. Разлике у израчунавању удела „базичног слоја“ и „сиромашних“ управо се и огледа у различитим критеријумима процене сиромаштва.

Међутим, према прорачунима научника Института економије и организације индустријске производње Сибирског одељења РАН, закономерности економске

стратификације у нашем друштву у целини су такви да је данас најбројнији онај статус становништва који се налази у интервалу од 0,5 до 1 животног минимума по глави становника.

Њему је најближи статус који обухвата становништво од 1 до 1,5 животног минимума. При том се између те две групе, то јест, другим речима, између сиромаша и најугроженијих представника „базичног слоја“ одвија прилично активна „размена“. Неки се мало обогате и прелазе ту границу отвореног сиромаштва. Други, на супрот томе, падају све ниже. Током свих 90-тих година и све до данашњих дана уочава се стабилна репродукција сиромаштва – $\frac{3}{5}$ „сиромаша“ могу се сматрати хронично сиромашним.

Другим речима, никакве јасне границе између сиромашних и оних који се некако одржавају на површини, нема. А социјалне реформе које је замислила федерална влада ту границу дефинитивно могу да избришу, „да гурну у сиромаштво“ знатан део становништва. Тај „левак“ може повући чак и део средње класе. Тако се према проценама Независног института социјалне политике „средња класа“ услед нових реформаторских експеримената може двоструко смањити – са садашњих 20% на 10% становништва.

Сасвим је очигледно да су такве тенденције у промени социјалне структуре друштва директно супротне задацима обезбеђења социјалне стабилности и социјалног мира.

Напротив, социјална консолидација у друштву може бити обезбеђена само онда када око пола „базичног слоја“ добије могућност да се „примагне“ средњој класи

и кад он буде укључивао бар 40-50% становништва. При том ће истовремено бити савладана за наше друштво карактеристична „*болест хроничној сиромаштва*“. У структури друштва постаће доминантне групе с приходима на нивоу макар око 2,5 живота минимума по човеку у породици.

На постизање тих циљева и морају бити усмерене све социјално-економске реформе. Узимајући у обзир те задатке, мора бити коригован садашњи социјално-економски курс владе.

8. Тражење извора за назначене циљеве развоја значи неопходност да се *одрекнемо идеологије наомилавања* суфицита и Стабилизационог фонда и пређемо на формулисање прецизних циљева стварања новог квалитета привреде и нове социјалне политике. Не треба заборавити да се богатство не ствара приходима већ расходима. Разумним, сврсисходним расходима.

Сада пак рад и капитал, неискоришћени због политике хипертрофираног издвајања средстава из привреде, не производе нову вредност, нову привреду и друштвено богатство.

Стога је неопходно да се на основи садашњег Стабилизационог фонда створи *Фонд развоја Русије*. У том смислу може се користити у свету нашироко заступљена пракса стварање *не једног, него два буџетска фонда*. Један од њих игра улогу антикризног финансијског „тампона“ буџета, а други је предвиђен за циљеве развоја.

При том ако „гомилајући“ Стабилизациони фонд може да остане под контролом владе, онда одређивање

приоритета и праваца Фонда развоја треба дати у надлежност Специјалном савету при Президијуму Русије.

9. Функције „локомотиве“ привреде на себе морају да преузму региони.

Постојеће бојазни да прелаз на нову социјалну политику може довести до финансијске неликвидности многих региона, оправдане су. Међутим, суштина ствари није у томе да се због тога у старту одричемо нове социјалне политике, него у томе да у наведеном проблему видимо још један доказ неопходности промене система међубуџетских односа.

Паре које би могле да се обрћу у регионима, помоћу којих би било могуће блаже и промишљеније спроводити те исте социјалне реформе (олакшице, стамбено-комуналне услуге, здравствена заштита, образовање, наука) – те паре се „конзервишу“ и „умртвљују“ у Стабилизационом фонду.

Враћање дела економских ресурса и овлашћења регионима може створити неопходне могућности за спровођење нове социјално-економске политике.

Тим пре што донесене одлуке за обезбеђивање јединства извршне власти, промене принципа избора челника региона стварају неопходне механизме за повећање ефикасности државног система управљања. Да би створена управљачка вертикала прорадила пуним капацитетом, неопходно је регионима дати овлашћења и одговорност у социјално-економској сфери.

Очување и развој федеративних основа државе је важан залог успешног решења стратешких задатака које стоје пред државом. *Федерализам је једна од наших конкурентних предности у убрзању привредног раста,*

у решавању задатака социјалне модернизације, развоја грађанског друштва, у обезбеђивању глобалне конкурентне способности Русије.

Идеје и предлози који су формулисани у овом раду – само су најоопштији концепт за нама неопходну принципијелну промену логике социјално-економских трансформација. Ту је потребна анализа и брижљиви прорачун.

Оно што нам сигурно није потребно – то је Русија која нестаје. Русија без науке, без образовања, без културе, без здравствене заштите и без становништва. Али са позитивним сировинским трговинским балансом, огромним буџетским суфицитом и фантастичним Стабилизационим фондом.

У свом „Развоју капитализма у Русији“ Лењин је писао да је „Русија дрвеног рала и млатила, воденице и ручног ткачког разбоја почела брзо да се претвара у Русију плуга и вршалице, парног млина и парног ткачког разбоја“.

Данас се задатак састоји у томе да се Русија нафтних цеви, сировог алуминијума и дрвие грађе трансформише у Русију универзитета и научних лабораторија, високих технологија и савремене здравствене заштите. У Русију за човека.

**СЕОСКИ
КАПИТАЛИЗАМ
У РУСИЈИ
СУОЧАВАЊЕ СА
БУДУЋНОШЋУ**

Аграрно питање упућено влади

„Разговори о леџини... обично се смаџрају нечим врло ниским. То можда није било важно у доба кмеџсџва или није важно у Енџлеској. У оба случаја сами услови су дефинисани; али код нас сада, када је све исџреџурано и џек долази на своје место, џиџање како ће се сложити џи услови, јестџе једино важно џиџање у Русији.“

Лав Толстој

„Ако желиџте мир – усађујџте џраведностџ. Али у истџо време обрађујџте џоља да бисџте добили више жџџа. Иначе неће битџи ни мира.“

Норман Ернест Борлоуг
добитник Нобелове награде за мир

ОБРАЋАЊЕ ЧИТАОЦУ

Књига коју држите у рукама је наставак мог претходног рада „Развој капитализма у Русији. Сто година касније.“

Расправа с владом о правцима социјалне политике и економског развоја наше земље која је тада почела била је неопходна и плодотворна. Политика која је започета на државном нивоу у правцу инвестирања у човека, побољшања квалитета живота, као и стварања друштвеног благостања за све у Русији, умногоме је у складу са идејама о којима сам говорио у претходној књизи. Финансијска стабилизација која је последњих година постигнута у Русији, најзад почиње да се трансформише у квалитетан развој привреде и социјалног сектора.

Није мање важно ни нешто друго. Књига „Развој капитализма у Русији. Сто година касније.“ изазвала је велико интересовање читалаца. Добио сам много коментара од научника, стручњака, обичних наставника, лекара, пензионера. Свима сам веома захвалан на интересовању за мој рад, за мисли и идеје које сам усвајао из ваших писама, чланака и отворених разговора са вама.

Међутим, највише ме је погодила примедба која је неколико пута промакла у одзивима читалаца. Њен смисао био је у томе што кад сам говорио о прошлости и садашњости руског капитализма, скоро ништа нисам рекао о његовом неутуђивом саставном делу – о пољопривреди и данашњем животу на селу.

У почетку сам чак желео да избегнем то питање. Не треба да ја, рођени Московљанин, дете с асфалта, расправљам о тим темама. Али, то ме је питање копкало. Вероватно зато што сам некад и сам крчио ледину, а касније био на челу Мосгорагропрома. Утицало је и моје одушевљење узгајањем пчела и аграрним технологијама.

Али, најважније је ипак да је питање земље заиста било и умногоме остало главно, основно, „огољено“ питање руског живота.

Тешко да у руској историји последњих векова постоји значајнија по својим консеквенцама реформа од ослобођења сељака 1861. године, која је дала импулс и развоју капитализма у Русији, као и многим потоњим социјалним потресима.

Револуција 1917. године, мада се китила пролетерском одећом, по својој суштини и свом духу била је сељачка. И цео XX век је у историји Русије постао у суштини време чудесног, мада најчешће трагичног претварања аграрне Русије, сељачке Русије у савремено индустријско друштво. У „сељачким таљигама“ Русија је ушла у гулаге и полетела у космос.

Па и данас, кад смо већ прешли праг новог века и новог миленијума, права Русија ипак има корене тамо – у нашој земљи, у њеном обрађивању и бризи о њој. Тамо је наша историја, тамо је наш национални карактер. Тамо на руском пољу сазрева и наша будућност.

Ето о чему је моја нова књига.

ЗЕМЉА И СЛОБОДА

„Све се код нас испретурало и тек долази на своје место.“ То су познате речи Лава Толстоја о послереформској Русији које су Владимиру Лењину послужиле да Толстоја назове „огледалом руске револуције“.

Револуција се није десила 1905, нити 1917. године. Њена притајена активност, која је срушила вековни аграрни поредак руског живота, почела је педесет година раније. Њена кључна питања нису до краја решена ни до данас. Руски сеоски капитализам данас се поново тек рађа. И поново се уопште не види да ли ће се он развити и да ли ће се одржати. Да ли ће се окончати и да ли ће се најзад разрешити тај велики преврат.

О историји руске револуције на селу, њеним успонима и падовима, могло би се надугачко говорити и томе посветити посебну студију. Била би то подебела књига. Али ако бисмо се потрудили да у тој историји сагледамо неке основне разлоге данашње несрећености у аграрној сфери, уочили би смо три разлога за то. Први се садржи у укорењеној традицији „успутног“ искоришћавања аграрне политике за све и свашта, само не за развој самог села и пољопривреде.

Заједничка карактеристика свих „великих ломова“ последњих сто педесет година је било то да су само сељаштво и пољопривреда у крајњој линији били само инструмент за решавање политичких, економских и социјалних проблема државе. Они су били помоћно средство за савлађивање криза или спровођења економске модернизације земље.

Услед тога расељачење је постало економска и социјална основа потоње руске историје, њен ослонац. У прошлом веку узбуркано село је дало подстицај целом развоју Русије. Тај развој оно је платило крвљу и знојем, мало тога добивши за узврат.

Руски капитализам с краја XIX и почетка XX века уздигао се на извозу пољопривредних производа, израстао на набујалом квасцу беземљаштва сељака и њиховог одласка у градове.

Руска пољопривреда и сељаштво су отворили могућност и платили стварање националне инфраструктуре железнице. На рачун села освајане су нове територије и вођени ратови.

Пролетаријат који је настао од дојучерашњег кметства постао је главна икона и покретачка снага болшевичке револуције. А та револуција је победила само зато што је на своје заставе ставила звечећу паролу сељачког бунта, паролу „црне прерасподеле“ – „Земљу сељацима!“

Али врло брзо после тога државни задаци су захтевали најдубљу ревизију револуционарног савеза радника и сељака. Ново „колхозно кметство“ отело је земљу сељацима. Колективизација се претворила у главни извор економског развоја СССР-а, индустријализације и модернизације земље.

Финансијски и људски ресурси села поново су постали храна великих градитељских подухвата првих петолетки, створили су колосалну инфраструктуру совјетске индустрије. И моји родитељи су 1930. године дошли из села у Москву. Отац из Тверске губерније, а мама из Башкирије.

Тада је најважније питање руске политике било питање откупа жита у Поволжју и у Кубању, као и цене жита у Европи и Америци. То је исто као кад данас ујутру, пре прогнозе времена сазнамо количину извађене нафте у Сибиру и њену цену на њујоршкој берзи.

Према томе, други разлог данашњег критичног положаја пољопривреде управо је повезан са процесом муњевитог претварања Русије у највећег светског произвођача нафте и гаса, процесом који је почео 60-тих година прошлог века. Тај разлог се огледа у цикличној алтернативи „нафта – жито“ у приоритетима економског развоја земље.

Од тада су осцилације светских цена нафте макар донекле приморавале државу да се пробуди и подигне главу испод ћебета сировинске привреде. Само је пад цена нафте давао националном произвођачу, између осталог и пољопривредницима, могућност да удахне мало свежег ваздуха. Али и тај „свежи ваздух“ они су добијали стицајем околности, а не као резултат државних одлука.

Пољопривреда је у очима државе изгубила статус стратешке, па и извозне гране националне привреде, као и ресурса националног развоја. Нафта на тасу ваге није само превагнула жито, него је ту вагу контролисане и прорачунате економске политике преврнула и разбила.

Нафтна девизна киша излила се на поља Совјетског Савеза као једак отров и претворила се у „сушу“ државног мишљења. Држава је имала средства да дотира цене прехрамбених производа до 50%, а каткад и више процената. Да, 70-тих и 80-тих година прошлог века

у пољопривреду су била упумпана огромна средства. Али те инвестиције нису довеле до системских промена у аграру. Није било никакве жеље да се принципијелно промени и модернизује аграрна политика. Довољно је рећи да према закључцима многих истраживача, од 1965. до 1982. године, државно и партијско руководство чак није ни разматрало никакве мање или више озбиљне програме у области пољопривреде.

„Лаке паре“ су одлазиле на село, али су одлазиле уљудо. Трошиле су се без размишљања, за најобичније одржавање колхозног система. Резултат је био дефинитивно расељачење и тужно умирање села.

Привид широких могућности развоја националне привреде на извозу нафте постепено је довео не само до деградације многих грана домаће индустрије, него и до зависности од увоза прехранбених производа и до тоталних несташица.

Знаменити Прехрамбени програм, донет 1982. године, био је ништа више од грчевитог покушаја да се ишчупамо из блата опустошеног и разореног села. Али са закашњењем. Руска пољопривреда се у то време, глобално узевши, све брже и брже враћала на ниво натуралне привреде. Убрзано „зачауривање“ и затварање села за задовољење сопствених потреба добило је „подстицај“ у оријентацији грађана на својих шест викендашких ари, који су постали малтене главни ослонац „прехранбене безбедности“.

Криза светских цена нафте у другој половини осамдесетих година веома поучно нам је показала сву погубност алтернативе „нафта – жито“ у економској политици. Она је опустошила рафове совјетских продавница

и врло брзо довела земљу у готово ропски положај зависности од страних робних кредита и хуманитарне помоћи. Било како било, али у распадању СССР-а ти процеси нису одиграли тако безначајну улогу.

Међутим, чак и у светлости свих тих системских проблема у развоју руске пољопривреде, најважнији и најфундаментални проблем остаје трећи разлог – нерешено питање власништва над земљом. А то значи и нерешено питање економских основа земљорадње и пољопривредне производње. То је нерешено питање аграрног уређења Русије.

То питање је било и остало „проклето питање“ националне аграрне политике. Зато оно заслужује да се на њему детаљније задржимо. Тим пре што корени проблема сежу врло дубоко у руску историју и покушаји његовог решавања нису актуелни само у последњих сто педесет година еволуционих и револуционарних промена у животу села.

Може се рећи да постоји некакав „магични троугао“ у коме Русија тумара већ око пет стотина година. Мучан избор стратегије пољопривредног развоја све време се суочава са три дилеме.

Прва је – који тип власништва над земљом је оптималан и најбољи за Русију, одговара ли њеној привредној традицији, карактеристикама климе и територије, као и специфичности циклуса пољопривредних радова?

То питање предности приватне или колективне, приватне или државне својине над земљом током векова остаје најпринципијелније и најфундаменталније. Оно предодређује не само партијске и политичке програме, него и саму филозофију руског живота и представу о

будућности земље. Оно рађа систем „руских идеја“, идеологију специфичног пута развоја Русије.

Дуга дилема се појављује приликом покушаја да се одговори на питање колико треба да буде власништво над земљом – велико или мало? Поставља се питање, колико је важна концентрација снага, људских и материјалних, за освајање огромних руских простора и има ли ту места за ситну пољопривредну производњу?

Истина, у крајњем случају тај проблем испада мање важан него претходно питање приватног власништва над земљом, пошто се своди на изналажење ове или оне пропорције крупног или ситног власништва над земљом, пропорције која би била оптимална у различитим периодима и за решавање различитих задатака.

И на крају, представе о предности овог или оног типа и облика власништва над земљом оживљавају трећу дилему руске аграрне политике. Она је директно повезана са избором капиталистичког развоја пољопривреде, то јест са избором између тржишне, робне пољопривредне производње и постојањем пољопривреде у другим облицима, било да је то натурална привреда или колхозни систем.

Историја пољопривредне политике и агроекономских експеримената у Русији састоји се управо у бескрајној промени приоритета у тражењу „филозофског камена“ уређења и коришћења земље.

То хаотично бирање варијанти није донело ни руском селу ни целој држави жељени стабилни положај и уравнотежени развој.

Почећу од тога да је „земљишно питање“ уопште било једно од основа развоја посебног типа руске др-

жавности. У XV-XVI веку у Русији се постепено формира, како то многи зову, „држава којој се служи“. Њен кључни принцип је додела земље на условно привремено коришћење дворском племићком сталежу од стране царске власти. „Давање имања“ за службу, али без права да се она поклањају и продају, постало је основа и ослонац великокнежевске и царске власти. Тим прешто је од средине XVI века чак и наследно власништво над земљом већ било условљено служењем цару.

Таква систем је бесумње одиграо огромну улогу у настанку и политичком учвршћењу руске централизоване државе. У Русији је постојање „непотпуног власништва“ над земљом истовремено било објективно условљено специфичним цртама економског газдовања у природно-климатским условима Русије и на тадашњем нивоу технологије.

Али истовремено, на одређеној етапи, све ове специфичне политичке и посебно економске карактеристике земљишних односа нису могле а да не створе противуречности у даљем развоју земље, које су постале очигледне већ у Смутно време краја XVI и почетка XVII века.

Држава је касније могла да се обнови и даље развија да је почела, макар и постепено, да повећава права власништва над земљом. Тако је то право било још делимично ограничено „принципом служења држави“ све до друге половине XVIII века, када је племству дарована слобода.

Друга карактеристика аграрне историје Русије је та што велико феудално газдинство није било ни тржишно, ни у правом смислу речи робно. Његова основа је ванекономска принуда – кметски систем.

Нећемо се детаљно заустављати на политичко-економском значају кметства у различитим фазама развитка земље, него ћемо само рећи да је почетком XIX века његова кочећа улога постајала све очигледнија. Кметство је у принципу имало мизеран „капиталистички“ потенцијал и, према томе, учинило је немогућом модернизацију привреде толико неопходну Русији и држави је отежавало решење војно-политичког задатка. Оно је рађало и све теже, све веће „бреме“ социјалних проблема који су претили да сруше цело здање империје.

Али и после Велике реформе шездесетих година XIX века и ослобођења сељака, сви ти проблеми нису били скинути с дневног реда. Почетак XX века Русија је, ипак, дочекала са огромним тумором нерешених питања земље и сељака. Она је остала „недовољно капиталистичка“ земља са полуфеудалним облицима привреде. Социјални проблеми су расли и преливали се у прве одјеке будуће катастрофе – револуционарну кризу 1905. године.

Централни проблем и слаба карика система било је, као и раније, руско село. Да, Русија је врло брзо пребацила своју индустрију на капиталистички колосек. Али у аграрној сфери се чувао и чак појачавао проблем сељачких малих поседа. Заједно са задружним власништвом земље и његовом сталном прерасподелом, мали поседници су највише кочили модернизацију пољопривреде, што је доводило до разарања старог патријархалног сељаштва, до његове маргинализације, до претварања делимично у сеоски, а делимично у прави градски пролетеријат.

Створени пак систем земљишног откупа фактички је дестимулисао економски развој, како сељачко и спахијског газдинства. Стварање аграрне тржишне структуре остао је практично немогућ задатак.

Покушај решавања тих проблема биле су реформе Столипина. Њихов циљ је био средње и крупно приватно сељачко власништво над земљом које није повезано са задружним стегама које коче капиталистички развој. На рачун прерасподеле државне земље и откупа спахијске земље преко Сеоске банке, долазило је до „посељачења земље“, до постепеног стварања нове радне класе сеоских сопственика. У Русији су, напokon, створена крупна робна аграрна газдинства оријентисана на тржиште.

Тај пут развоја могао је и требало је да буде изузетно плодотворан. Али Русија, нажалост, није имала тих неопходних „двадесет година мира“ за којима је тако жудео Столипин. Уместо тога она је добила терористичко убиство премијера-реформатора, потресе и револуције.

Покушај Столипина да у Русији створи ново власништво над земљом допринео је крвавом успону реакционарног отпора, исто онако као што је тридесет година пре тога „бомба земљишног питања“ разнела Александра II, ослободиоца сељака.

Тенденција да се у Русији формира крупно и средње приватно сеоско газдинство, тржишна и капиталистичка аграрна привреда прекинута је на дуги низ година.

После 1917. године задаци да се подржи „револуционарни савез града и села“ и да се обнови привреда у прво време су диктирали неопходност да се у пољопривреди

сачува привид сељачког власништва над земљом. Али тржишни односи совјетске државе и сељака увек су били веома условни.

Чак и после Кронштатског устанка, укидања присилног откупа животних намирница, као и преласка на НЕП (Нову економску политику), доктрина преливања средстава из села у град и ресурса пољопривреде у индустрију била је главна основа економске политике. Минималне откупне цене жита, фамозне „маказе цена“ између аграрне и индустријске производње служиле су као главни инструмент индустријског развоја земље.

На крају крајева, и период НЕП-а је, без обзира на закаснело „прогледавање“ Лењина, био само привремено одступање бољшевика од генералне линије колективизације села, то јест одузимања земље и уништавања сељаштва.

За село неправедни, али ипак робни методи односа са сељаком у периоду НЕП-а били су одбачени и замењени репресивном политиком наметања колхоза, раскулачења и помора глађу.

Нова врста социјалстичке својине – колхозна – мало се разликовала од државне својине. А положај самих колхозника – од кметске зависности. Диспропорција развоја индустрије и пољопривреде само се појачавала кроз непрекидне и фактички бесплатне откупе жита, а такође кроз пљачкашке услове рада колхозника-тракториста.

Развој совјетске пољопривреде није предвиђао ни тржишне услове ни сељачку својину над земљом. Основни правац његовог усавршавања био је само укрупњавање, тежња за величином. Та политика изнедрила је

фантастичне утопије Хрушчовљевих агрограда или пак насупрот томе – потпуно реалне и трагичне програме ликвидације „бесперспективних села“.

Али ни „индустријализација“ аграрне производње, ни екстензивни пројекти освајања ледина, ни периодични државни програми крупних инвестиција нису совјетску пољопривреду учинили ефикасном.

„Манија колективизације“ и ирационално неприхватање приватне иницијативе и својине форсирани су и после завршетка Стаљиновог периода „олуја и притисака“. Средином 50-тих година прошлог века притисци на село су видљиво попустили. То се читовало у успостављању праведнијих економских односа државе и колхоза, укидање тракторских станица и издавање личних карата до тада поробљеним сељацима. Али истовремено је кренула хајка на индивидуалне окућнице, на приватну иницијативу. Привидење „кулаштва“ спречавао је совјетску власт да размишља у нормалним економским категоријама.

Крајем 70-тих година безизлазност те логике развоја постала је очигледна. Темпо раста пољопривреде био је на нули или чак негативан. Више није било могуће „било шта исцедити“ из раскомаданог тела села.

Без круцијалних промена аграрног уређења и односа својине у село је било немогуће удахнути нови живот. Целу ту ситуацију касније је тачно у једном од својих филмова приказао Ељдар Рјазанов: „Ми не оремо, не сејемо, не градимо. Ми се поносимо друштвеним уређењем.“

Али живот увек узима своје. У позним совјетским годинама реални живот села је опет почео да се пробија

кроз земљи туђ „асфалт“ социјалистичких принципа привређивања кроз бурни развој сеоских и градских приватних викендашких окућница. У контексту горостасне беспомоћности колхозно-совхозног уређења које је оставило земљу без домаћина, то поновно буђење сељачког приватно-сопственичког порива најбоље је доказало нужност новог посељачења земље и препорода тржишне аграрне привреде.

Ако погледамо из данашње перспективе историју аграрног развоја Русије, запањимо се да ниједан фундаментални, „окорели“ проблем уопште није решен. Иако смо се наводно вратили на пут тржишног развоја, на пут развоја капитализма у Русији, ми се све до данас нисмо одлучили каква треба да буде пољопривреда. Ко и како да је развија. Какви треба да буду принципи земљишне политике.

Данашњи систем „папирних земљишних деоница“, колективне акционарске својине над земљом, поново ратоборно негира приватну својину и до бола подсећа, а и, ако ћемо право, са свим њиховим болестима и недостацима васпоставља историјски преживело задружно власништво над земљом и колхозни систем. Претвара се у конзервирање неефикасне и заостале пољопривреде.

Државна пољопривредна политика, као и раније, код нас остаје у статусу бескућника и сиромашког рођака у макроекономским емпирејима финансијске стабилизације и у еуфорији сировинске привреде.

Инсистирање на прекомерној административној регулативи пољопривреде, посебно на регионалном

нивоу, повезано је са практично потпуним занемаривањем најтежих социјалних проблема села. Ми недопустиво мало размишљамо о поновном освајању и развоју огромне територије Русије, ми смо заборавили на то да су њен значајан део – одумирућа села и области без живота.

Пољопривреда остаје најважнија „жртвена“ грана националне привреде препуштена на милост и немилост судбине и светског капитала. И све то – супротно националним интересима и националној безбедности.

Данас, када се код нас поново све „испретурало и поново долази на своје место“, главни проблем руске земље и њених трудбеника, као и пре, остаје недостатак слободе и воље. Слободе сељачког рада на сопственој земљи и воље државе да створи достојну и осмишљену политику развоја пољопривреде.

Суочавање с једним истим проблемима из столећа у столеће може довести до очајања. Дошло је време да станемо. Да погледамо уназад и да дефинишемо стратегију развоја сеоског капитализма у Русији.

СВЕТКА БИТКА ЗА ЛЕТИНУ

Иако је ступило у нови миленијум своје историје и прекорачило праг постиндустријске револуције, човечанство се у оном главном није променило, остало је исто. У зноју лица свог ми настављамо да зарађујемо хлеб насушни.

Способност свакога да заради парче хлеба најважнији је принцип личне слободе. Способност сваког народа и сваке земље да нахрани себе остаје темељ националног суверенитета. Генетски код савремене цивилизације високих технологија и електронских комуникација ипак се крије у преображају зрна баченог у земљу. Иако је је човек открио тајну атомског језгра, спознао људски геном и полетео у космос, он није открио тајну стварања пшеничног класа.

Двадесетпрви век ће без сумње бити обележен новим открићима и научним продорима. Али преживљавање човечанства ипак зависи углавном од тога да ли ће оно успети да преброди границе раста и сопственог развоја – еколошке, демографске, ресурсне. Да ли ће оно сачувати и свима дати чист ваздух, воду и земљу. Да ли ће моћи да победи глад и беду, да обезбеди убрзан развој и достојан животни стандард најнеразвијенијим земљама, а да успут дефинитивно не угрози биосферу.

Чак и ако изађемо на крај са пресахлим енергетским ресурсима, што нас данас толико узнемирава, и ако заменимо нафту и гас неком новом економском крвљу, ми никада и ничим нећемо моћи заменити воду и хлеб и нећемо моћи укинути неопходност да сваки дан

нахранимо становништво планете које се све више повећава.

Због тога у новом stoleћу, што даље тим више, глобални процеси ће зависити од еколошког и биолошког преживљавања човечанства, од недостатка обрадивих површина и ограничености њихове експлоатације, од демографске експанзије, као и од појачане конкуренције приступа плодном земљишту и чистој води.

Ти процеси могу да ескалирају у вруће или хладне, локалне или светске ратове. А могу, супротно од тога, изнедрити нову аграрну технолошку револуцију, која ће тај рат зауставити или спречити. Данас је могуће и једно и друго.

За нас је, међутим, крајње важно што у тој глобалној еколошкој и демографској борби за прерасподелу планете Русији припада посебна и тешка улога. Због својих природних богатстава, огромних територијалних и земљишних ресурса, највећих резерви слатке воде на земљи, наша земља ће се неизбежно наћи у самом центру борбе. Борбе која ће бити све огорченија како се буде повећавао већ данас опасни пад „демографског притиска“ – Русија остаје без људи док се становништво њених ближих и даљих суседа убрзано повећава.

Русија на то мора бити спремна. Мора да схвати ту будућност и да буде у стању себе да брани.

Нова „зелена револуција“

Још 1992. године 160 великих научника из разних земаља света, добитника Нобелове награде, обратило се међународној заједници с меморандумом „Научници

упозоравају човечанство". Према оцени тих експерата у предстојећим деценијама проблем недостатка прехранбених артикала постаће један од највећих глобалних проблема.

Према проценама експерата ОУН у области демографије до 2050. године број становника Земље могао би да достигне 9 до 10 милијарди људи. Дакле, до средине XXI века у целом свету од 1,6-5,5 милијарди људи (према песимистичким прогнозама) живеће у земљама где неће бити испуњен норматив минималне обезбеђености обрадивог пољопривредног земљишта – 0,07 хектара ораница по глави становника.

Објективна препрека за решење тог проблема је ограниченост плодних земљишних ресурса. Током друге половине XX века површина земље погодне за пољопривредну производњу у свету практично се није повећавала. И то без обзира на буран научно-технички напредак који теоретски, тако барем изгледа, дозвољава да се у обрадиве укључе и оне површине које су раније сматране непогодним за земљорадњу. Али није тако, Према просечним проценама удео пољопривредног земљишта у последњој трећини века повећао се са 33,1% на само 35,7% укупног копна, а удео ораница још мање, са 10,4% до нешто више од 11%.

У складу с тим проценама експерата, да се људска цивилизација не би претворила у кланицу за парче хлеба, у перспективи наредних деценија производњу прехранбених артикала требало би повећати за око 75%. Људи који живе од рада на селу треба да раде још ефикасније јер њихов рад добија на значају, а његови

плодови морају да задовоље потребе све већег броја становника Земље.

Али како то постићи, кад већ данас проблем глади јесте један од највећих светских проблема? Према подацима ОУН у периоду од 1999. до 2005. године у целом свету је гладовало више од 850 милиона људи.

Први покушаји да се те противречности реше били су још 60-тих година. У свету је тада почела такозвана „зелена револуција“. Њена суштина била је у разради нових масовних технолошких метода управљања пољопривредом, повећања продуктивности сеоског рада и приноса узгајаних култура, употребе хемијских средстава у пољопривреди, коришћења нових врста техничких средстава, нових сорти пшенице и других култура, као и спровођења политике повећања плодног земљишта.

Тада започети програм повећања продуктивности пољопривредне производње од стране мексичке владе дао је невероватне резултате. Ова земља се од увозника претворила у извозника жита. Касније је програм усавршавања пољопривредне производње проширен, па је укључио Индију и Пакистан, где је за отприлике две милијарде људи успешно решен проблем глади. Резултат „зелене револуције“ био је побољшање прехранбене сигурности у Јужној Америци, Југоисточној Азији и многим областима Африке.

Амерички научник Норман Борлоуг, један од твораца стратегије „зелене револуције“, 1970. године постао је добитник Нобелове награде за мир. Наравно, јасно је да награда Борлоугу у тој номинацији уопште није

била дата због тога што не постоји Нобелова награда за пољопривреду.

Али данас резултати „зелене револуције“ не изгледају више тако импресивно – њен ефекат је мало ослабио. Тако је, према међународним истраживањима, од 1950. до 1984. године раст приноса зрнастих култура заиста знатно премашивао прираштај броја становника земаљске кугле.

Производња житарица прерачуната по глави становника у том периоду је порасла за трећину – са 247 на 342 кг годишње.

Међутим наредних година већ се појавила супротна тенденција. Пред крај 90-тих година принос по глави становника земљине кугле опао је на ниво од 317 кг годишње.

Тако је пораст становништва у глобалним размерама поново почео да суштински превазилази могућности даљег повећања светских капацитета производње прехранбених артикала. Још више та диспропорција пада у очи на регионалном нивоу: светски максимум највећег темпа демографског раста (Југоисточна Азија, Африка) не подудара се са максимумом повећања производње прехранбених артикала (Северна Америка, Европа, Океанија).

Сада је на дневном реду већ други талас „зелене револуције“. Међутим, њен садржај и последице изазивају далеко више питања него што их је својевремено постављено Борлоугу, а у вези су са употребом хемијских средстава у аграрној производњи, коришћењем пестицида, тешком аграрном техником и опасношћу од ерозије земљишта.

Суштина новог таласа „зелене револуције и „бич“ XXI века постаје примена генетичких технологија у пољопривреди.

Данас се генетски модификовани производи гаје у индустријским размерама или експериментално у више од 40 земаља. У последњих десет година укупна површине на којима се гаје такви производи по неким проценама повећале су се за више од тридесет пута.

При том развој генетског инжењерства у пољопривреди постаје све проблематичнији. Појавиле су се биљке које у себи не садрже гене узете из других биљака, него и из риба и инсеката.

И без обзира на то што генетски модификована производња може да реши многе проблеме, да да више производа и да се чак бори с неким болестима, потенцијална опасност таквог „рибоповрћа“ за здравље човека прилично је велика. Јер нико тачно не зна чиме ће се кроз неколико година или деценија „огласити“ у организму сваког од нас та, ако се може рећи, „храна“.

Ништа мању опасност по околину не представљају ни могуће последице коришћења генетски модификоване производње. Многи истраживачи сматрају да коришћење производа са промењеним карактеристикама прети биолошкој разноликости биљних врста, пошто генетски модификоване биљке у буквалном смислу речи одузимају место под сунцем својој природној сабраћи.

Према томе, не може се искључити да ће даљи развој генетских технологија такву производњу можда претворити чак и у дириговано биолошко оружје. Кад се узму у обзир повећане терористичке претње у свету,

перспектива решавања противречности XXI века на сличан начин не само отворене него и скривене примене биотехнологија, изгледа застрашујућа.

Ништа мањи проблем за аграрни развој света од технологија нису ни сами људи, то јест политика појединих држава.

Године 1998. Нобелова награда за економију додељена је познатом енглеском економисти, филозофу и социологу индијског порекла Амартје Сену за његов допринос теорији економије благостања. Његови радови су показали да знатан удео кривице за глад у данашњим државама носе владе самих тих држава у којима се гладује, као што носе одговорност за своју социјалну политику и политику расподеле хране. Показало се да велика беда и масовна глад могу постојати чак и у ситуацији високе и стално растуће производње пољопривредних производа.

Међутим, кривити за то искључиво владе тих сиромашних земаља такође не би било у реду. Пољопривредна политика коју спроводе водеће земље света нема мању, него често и већу улогу у томе.

Тако укупни годишњи износ субвенција за пољопривреду у земљама Европске уније премашује по обиму БНП свих афричких земаља. Учешће субвенција у цени западне пољопривредне производње је различито, али стално високо.

Такав систем не само да даје економске гаранције западним фармерима, него и обезбеђује производњу пољопривредних производа за пласман на унутрашње тржиште. Када развијене земље спонзоришу и субвенционирају унутрашњу производњу пољопривредних

производа, вишкови се шаљу у земље у развоју. Добровољност и слобода такве спољне трговине веома су условне.

Разлог је једноставан. Према подацима Института пољопривреде и трговине САД, кукуруз, соја, памук, пшеница и пиринач су робе које се продају развијенијим земљама на међународном тржишту по цени нижој од реалне вредности тих производа. А понекад се ти производи могу добити и потпуно бесплатно као помоћ у храни од стране западних земаља.

У многим земљама где је таква ситуација свакодневна појава, мала фармерска газдинства и велика предузећа више не могу да се издржавају, да плаћају ђубриво и материјал и принуђена су да прекину производњу и продају земљу. Племенита „спасоносна“ страна помоћ у храни постаје мина успореног и неумитног дејства против националне економије.

Другим речима, западне земље не само да субвенционишу своје сељаци, него још у корену уништавају нормалну пољопривредну производњу у земљама у развоју. То им је потребно и због контроле глобалног тржишта и осигурања тржишта за будући пласман. У не мањој мери тако се решавају политички задаци контроле над другим земљама. У сваком случају, потенцијал коришћења аграрног оружја за увлачење појединих држава у сферу утицаја своје међународне политике или претварање неке земље у „државу-отпадника“ или „неуспешну државу“ несумњиво постоји.

У неким случајевима и у неким временским периодима снага таквог оружја може бити чак већа од претње ракетног напада или директне војне интервенције.

Отворено говорећи, та логика је већ данас присутна. Главни приоритет спољне економске политике САД је званично обелодањено отварање нових тржишта за америчку робу, експанзија и овладавање њима. Између осталог и Русија је једно од тих „нових тржишта“, при том веома привлачних.

У складу са том спољноекономском, а у ствари и спољнополитичком идеологијом, већина потрошача америчке робе не треба да живи у самим Сједињеним Америчким Државама него у иностранству. И америчка влада не само да декларише те циљеве, него и води агресивну државну политику. Политику глобалне трговине која, ако је потребно, може да „отвара“ спољна тржишта не само уговорима, већ уз помоћ „ножа за конзерве“, политику методичног проширења извозних могућности својих произвођача, укључујући, често на првом месту – пољопривредне произвођаче.

Смисао те политике очигледно нам демонстрирају цифре. Годишњи обим извоза пољопривредних производа из САД износи 60 милијарди долара. Извоз оружја Сједињених Држава – у најбољем случају је око 12-15 милијарди долара.

Све речено јасно показује да улога пољопривреде као гране светске привреде данас расте. И то расте муњевито. При том је то још и квалитетан раст – дијапазон проблема које би требало да решава аграрна политика у XXI веку је колосалан. Али није изгледа ни мањи број нових изазова којима је она бременита.

У таквим условима стабилност и ефикасност националне пољопривреде у Русији претвара се не само у питање глобалне конкуретне способности земље, него и у

кључно питање обезбеђења националног суверенитета и националне безбедности.

Изоловати се од света свеједно је немогуће. Ширење птичјег грипа 2005. године на територији Русије или, на пример, промена конјунктуре тржишта прехрамбених производа после урагана „Катрина“ у САД уверљиво су показали да се ми већ налазимо унутар глобалног аграрног развоја.

Значи, време нам је да са САД не само традиционално упоређујемо на пример наш извоз оружја. Време је да се замислимо и над тим зашто ми, иако поседујемо такав аграрни потенцијал, заостајемо за Сједињеним Државама у извозу пољопривредних производа 10-12 пута. При чему таква размишљања морају да се претачу у конкретно деловање и државне одлуке, као и у прецизирање одговарајућих принципа националне безбедности и спољне политике.

Осим тога, треба имати у виду да је у глобалном свету култивирање пољопривреде – још и један од начина очувања националног идентитета. Стил и методи пољопривредне производње, традиционални занати и домаћа радиност, национални производи, земља и њени трудбеници били су и остају карика која повезује културно-историјску прошлост са садашњошћу и будућношћу народа и сваке нације.

Није случајно данас такозвани „агротуризам“, „сеоски туризам“ – једна од грана светске привреде која је у највећој експанзији. При чему се пре свега ради о „унутрашњем“ туризму, о туризму грађана сопствене земље. Такав туризам постаје један од извора васкрсавања националне културе и идентитета.

Дакле, ако данас, на пример, Јапанци масовно буду долазили на руски Далеки Исток да би научили да киселе купус, онда је то у извесном смислу чак већи „мировни споразум“ између наше две земље, него формални државни документ.

Аграрна геополитика Русије

„Историја Русије је историја земље која се колонизује – писао је Кључевски. – Област колонизације у њој ширила се заједно са њеном државном територијом. Час спорије час убрзаније, то вековно кретање наставља се до наших дана.“ Тај закон који је формулисан у другој половини XIX века и данас има колосални значај.

Чак ни у XXI веку освајање руских територија није завршено и један је од основних задатака развоја државе. Зато што очување целовитости земље у савременом свету заправо и значи способност за „колонизацију“, култивацију, развој своје земље. Способност да се вешто и ефикасно располаже њеним богатствима.

Ако то не радите ви, урадиће други. Чим територија Русије или поједини њени делови изгубе свог власника, домаћина, радника – и сама држава ће престати да постоји.

У светлу светске демографске експлозије пред нама се у свој својој величини појавио проблем депопулације. У перспективи наредних деценија Русија ризикује да се претвори у „празан простор“ и да постане објекат експанзије од стране других земаља. Ако Русија не успе да сачува ефикасну целовитост територије, то ће бити веома драматично и не само за њене грађане.

Данас је становништво наше земље распоређено на њеној територији крајње неравномерно, а сама Русија у целини је слабо насељена земља (просечна густина насељености је 8,9 становника по квадратном километру). Али ако је европски део Русије по густини насељености још и упоредив са многим развијеним земљама (овде је она отприлике иста као у САД), у азијском делу, који заузима 75% територије земље, живи свега 22% становништва, густина насељености је веома мала. Демографски потенцијал Сибира и Далеког Истока очигледно је недовољан за експлоатацију природних богатстава која се овде налазе, као и за стварање економске, социјалне и комуналне инфраструктуре, чак и у границама такозване главне масе становништва која се концентрише у суженом клину дуж транссибирске железничке магистрале.

Претња распарчавања Русије, колонизација њених источних територија од стране других народа у знатној мери је пројекција специфичности, укључујући и развој села, азијских региона земље. Може се рећи да се аграрна производња у западном делу Русије, посебно у Незиротној зони, развијала углавном интензивним путем, док је исток био зона екстензивне земљорадње. Најважнији услов пољопривредног освајања источних територија у совјетско време била је државна политика прерасподеле миграционих токова на исток – на освајање Сибира и Далеког Истока. Распадом Совјетског Савеза регулација миграционих токова је престала, државна подршка колонизацији је прекинута, а задовољавајућа инфраструктура освајања нових простора није ни остварена. „Узорачи ледине“ који нису успели

да пуне корене у источним областима вратили су се одакле су и дошли.

Али проблем није само у томе што ће у Источном Сибиру и на Далеком Истоку, ако се и даље настави тенденција депопулације а стандард живота као и раније остане низак, Русија неизбежно изгубити суверенитет над тим регионима. Аналогни процеси у крајњем случају прете и осталој територији земље. Ми их само мање примећујемо и они су, у поређењу са Далеким Истоком, мање политизовани спољашњом претњом од стране суседних држава.

На пример, данас је, чак и према званичним подацима, број сеоских насеља у Русији која немају сталне становнике достигао 13 хиљада, што је приближно 10% од укупног броја. Три четвртине тих изумирућих насеља налази се у централној и северо-западној економској области, то јест у историјском центру земље. А ако и из њих нестаје живот, каква онда може бити будућност Русије?

Осим тога, Русија губи свој земљишни, аграрни потенцијал. При чему га губи свесно. Тај процес је почео још у совјетско време, али се још више појачао после распада СССР-а. Ако је 1960. године на територији РСФСР 227 милиона хектара пољопривредног земљишта било на располагању пољопривредним произвођачима, 1990. године – било је само 222 милиона хектара, а 2003. године свега 220 милиона хектара. Још значајније се смањила површина ораница – са 133 милиона хектара 1960. године на 132 милиона хектара 1990. године и свега 117 милиона хектара 2003. године. Укупни обим засејаних површина у периоду од 1990. до 2003. пао је

на 33 милиона хектара. Данас су ти показатељи на још нижем нивоу, јер се запуштеност земље и процес претварања пољопривредног земљишта у друге категорије земљишта и даље активно наставља.

И све се то дешава без обзира што у свету влада потражња за ресурсима за проширење производње хране. Потражња за новим обрадивим површинама. Још једном понављам да је близу време када ће разбацавање милионима хектара ораница и пољопривредног земљишта бити не само глупо, него и опасно.

Површина обрадиве земље у Русији погодне за експлоатацију чини 10% светских резерви ефективних обрадивих површина. Тај „златни земљишни фонд“ неће остати неосвојен. Природа не трпи празнину. А будућа глобална битка за животни простор тим више.

Сагледавши све те проблеме, неопходно је имати у виду да је улога пољопривреде и сеоског освајања државне територије кључни задатак. Ако се чак и узгред осврнемо на историју Русије, уверићемо се да је сељачка колонизација земље, освајање нових територија и области империје од стране земљорадника и козака увек био најмоћнији ресурс учвршћења и развоја руске државности. Већ почетком XX века сељачку експанзију у Сибир под патронатом државе, већ поменути Столипин је сматрао најважнијим механизмом развоја капитализма у Русији, а такође и решењем сељачког ситнопоседничког и задружног питања.

Те историјске тенденције и закономерности имају разумљиво логично објашњење. Пољопривреда коју карактерише висока територијална дисперзија и ниска концентрација производње гарантује насељавање

значајне територије државе. Насељеност територије, неопходност ефикасне организације пољопривредне производње на датој територији стимулише појаву комуникација, што дозвољава да се периферне области земље повежу с централним деловима.

Такво социјално и инфраструктурно освајање региона у ствари је главни покретач развоја и учвршћења државе. Сваком „геополитичару“ је познато да је најбоље и најјефикасније средство очувања државе и њеног суверенитета – богато, просперитетно и многољудно становништво које ради на својој земљи.

Суочени са данашњим проблемима и задацима новог развоја капитализма у Русији, укључујући и сеоски, аграрни капитализам, те принципе треба добро утврити у главу. На пример, наша влада одавно треба да схвати да је убрзана и добро развијена мрежа локалних путева, укључујући и сеоске – не само алтернативна запосленост радне снаге на селу, развијање трговине и сфере услуга, могућност развоја агротуризма, гаранција да ће „хитна помоћ“ доћи на време – него је то и цео низ других не мањих, а понекад и већих последица и предности за унутрашњу геополитику државе.

Заједно с путевима развија се цела инфраструктура – телекомуникације, гасификација, стамбена изградња. Појављују се могућности формирања квалитетно другачијег тржишта рада, повећања радне покретљивости становништва. Ничу нова упоришта за интезивније и потпуније освајање тешко доступних или пак раније напуштених површина. Једноставно речено, повећава се ниво контроле над територијом сопствене земље.

Напокон, развој инфраструктуре директно доприноси смањењу трошкова пољопривредне производње, повећању количине готових производа пољопривреде, стварању нових тржишта и конкурентске способности нашег сељака у глобалној геоекономији.

На крају крајева, то подстиче стабилни привредни раст целе земље. Ствара повољне услове живота и развоја села те, према томе, и његовог просперитета. Доприноси националној безбедности и целовитости државе.

Поштено говорећи, не знам шта још треба рећи да бисмо убедили један наш проблем – глупаке – да најзад почну да решавају други проблем – да граде путеве.

Данас је на државном нивоу неопходно најозбиљније постати свестан тога да аграрна политика – није само политика развоја једне гране привреде. То је, поред тога, у најпотпунијем смислу политика очувања и освајања територије државе. Политика очувања државе и очувања народа. Политика националне безбедности.

У противном, у Русији ће се наставити тужни и трагични процес формирања стабилних жаришта сталног и несавладивог сиромаштва на селу. У земљи ће расти и умножавати се унутрашњи „региони трећег света“ – својеврсне црне рупе у социјално-економском и политичком ткиву нашег друштва.

И са сваким новим циклусом имаћемо: „неефикасност пољопривреде и инфраструктуре – сиромаштво људи – смањење сеоског становништва.“ У тим „сеоским гетима“ сплашњаваће наде Русије у развој и конкурентску способност у XXI веку. Да бисмо схватили шта је то, довољно је погледати многе земље Азије и Африке.

Оне се боре истовремено са глађу, бедом, грађанским ратовима и при том непрекидно траже помоћ од западних земаља.

Да се све то код нас не би десило, Русија мора бити свесна и одлучна да реши уистину фундаментални социолошки проблем – да обезбеди повратка људи на село. При том треба схватити да је процес урбанизације и раста градова током векова био природан процес у сваком савременом друштву. Да се удео сеоског становништва Русије последњих 150 година са 85% смањило на 25% и да је то економски објективан процес.

Осим тога, због извитоперености „индустријске мобилизације“ код нас, живот на селу био је практично третиран као запосленост и рад у пољопривреди. Због тога се и данас промена структуре аграрног сектора и смањење запослености у њему и даље доживљавају као процес идентичан смањењу општег броја становника села.

Али то није тако. И не треба да буде тако са становишта социјално-економских и геополитичких интереса развоја земље. Очување неопходног нивоа сеоске колонизације територије Русије, спречавање хипертрофираног раста градова, стварање квалитетних модела неаграрног запошљавања и живота на селу – све су то за данашњу Русију крајње важни задаци. Задаци државне политике. И за њихово решавање неопходно је на државном нивоу формулисати и реализовати квалитетан програм оживљавања руског села.

У совјетско време постојала је једна доста позната парола – о „изједначавању града и села“. Али ствар није само у томе да животни стандард на селу и ниво при-

хода буду упоредиви с градом. Неопходно је још нешто – и то пре свега – да се на селу створи потпуно нови квалитет и конфорност живота. Да се обезбеде достојне могућности за самоостварење човека, ако је одлучио да живи на селу. При чему ћу још једном подвући, за самоостварење не само у аграрној производњи, него и у свим дугим сферама.

Живот на селу у наше време пружа цео низ очигледних и вредних предности – еколошких и психолошких. У савременом свету – то су најважнији фактори социјалног задовољства човека. И било би разложно претпоставити да би, уз остале једнаке услове, помену-те животне предности могле да покрену многе људе да оду на село, да од загушених мегалополиса нађу спас у „приземној“ приградској и сеоској Русији.

Такви процеси данас почињу да се одвијају у многим европским земљама. Животни стандард и квалитет развоја инфраструктуре на селу обезбеђују им неопходан комфор и простор за самоостварење човека. Живот у граду за то више не представља неопходан услов.

Тако и ми данас морамо не само да „изједначавамо“ економске услове егзистенције у граду и на селу, него и целу инфраструктуру живота и квалитет „животног простора“. Масовна сеоска средња класа, масовни „сеоски буржуј“ – то је оно што нам је данас пре свега неопходно. Говорећи језиком Пушкина, морамо поново претворити село у „уточиште мира, рада и надахнућа“.

Недавно је Кина објавила да ће до 2010. године озбиљно модернизовати своје сеоске области. Пре свега ће у потпуности ликвидирати сиромаштво на селу. За то ће

бити потрошени огромни ресурси. Народна република Кина намерава не само да повећа приходе сељака, него и да уводи нове аграрне технологије, побољша екологију на селу, изгради путеве, пружи људима ново образовање и прошири могућности неаграрног запошљавања у сеоској средини. Практично нема сумње да ће Кинези то постићи – последњих петнаест година сиромаштво села у Кини већ је смањено за више од 5 пута.

Ово је у ствари редак пример када би се стварно вредело сетити паролe „стићи и престићи“. Треба још узети у обзир и другу страну кинеске стратегије – стимулисање миграције кинеских сељака, укључујући ту и миграције у Русију.

Покушај убиства

Недалековидост аграрне политике у савременој Русији постаје нарочито очигледна у контексту ступања наше земље у Светску трговинску организацију (СТО). Наш сеоски капитализам није само у раскораку са кореним трансформацијом трговачко-економских односа између држава на међународној сцени. Он не само да пада у тешку зависност од глобалних процеса, него је изгледа и у центру новог спољнополитичког супарништва међу државама које проверавају снагу конкурентности руске економије.

Процес ширења СТО у ствари представља експанзију, јер нове чланице у њу улазе по правилима и принципима која диктирају државе које су прве ушле у СТО. У процесу монолатералних и билатералних преговора, већ активни чланови система међународне трговине

примењују јака средства притиска на кандидате за чланство у тој организацији.

Русија тај притисак осећа не у мањој, него чак и у већој мери од многих других земаља. Страх од наших привредних потенцијала, па и од аграрног сектора, тера друге државе да се „осигурају“ тако што ће нам поставити максимално тешке и сурове услове.

Ево цифара. У почетку је наша земља приликом ступања у Светску трговинску организацију тражила средства за развој села и за извоз пољопривредних производа у укупном износу од 83, односно 1,6 милијарди долара. Данас су наши захтеви смањени на свега 10 милијарди долара за развој села и око 160 милиона долара за извоз пољопривредних производа.

Снажан пресинг од стране чланица СТО осећа се и по питању трошења тих средстава које Русија тражи. Настојећи да се та средства пре свега троше на развој секундарних сектора биљних култура и сточарства, земље СТО фактички отворено заступају смањење извозног потенцијала Русије, што се углавном односи на главне пољопривредне производе – жито и уљарице.

Таква политика лидера светског аграрног тржишта према Русији не изазива нарочито чуђење – ми се не срећемо први пут са застрашивањем „руским медведом“ и жељом да се он укроти.

Није јасно нешто друго: зашто и ради чега наша влада иде на огромне жртве за националну привреду да би се само улила у тај „тераријум пријатеља“ слободне трговине? Зашто се не тргује до краја, као што је радила Кина? Да је само Кина! Чак се и Монголија у савезу са неким другим земљама пре неколико година досетила

да води упорне и умногоме успешне преговоре да би сачувала олакшавајуће кредитирање пољопривредних произвођача, давање државних субвенција за аграрну производњу и набавку аграрне технике.

Ми то не чинимо. На примеру пољопривреде та патолошка „жудња да им приступимо“, и „политичка воља“ федералне владе да се то најдоследније спроведе, звучи потпуно дисонантно у односу на економску логику.

За наше село у његовом садашњем стању, брзи улазак у СТО није само веома опасан. Управо ће пољопривреда и индустријске гране везане за село поднети скоро највећи терет у односу на све друге гране руске привреде.

По прорачунима Министарства пољопривреде Русије и Руске пољопривредне академије, улазак Русије у СТО довешће до смањења удела Русије у светском извозу са 1,3% на 1%, уз истовремено повећање удела у увозу са 1,9% на 2,3%.

На крају ће сумарни ризик смањења конкурентности аграрног сектора Русије бити 4 милијарде долара. Док је аналогна сума од око 4,2 милијарде долара државних субвенција сваке године потребна само за просту репродукцију садашњег, у суштини стагнирајућег нивоа домаће пољопривреде. Уосталом, ни та средства село данас не добија.

Доследно попустљива позиције Русије на преговорима са СТО још је чуднија ако се узме у обзир да је у поређењу са водећим земљама света ниво протекционизма и државних субвенција у пољопривреди Русије минималан.

Довољно је узети чак временски размак од 1993–1995. године, који ми данас, после низа необјашњивих уступака, предлажемо земљама СТО да прихвате као основу за обрачун нивоа допуштених државних субвенција пољопривредном сектору.

Тај показатељ, као агрегатне мере подршке прорачунате за један хектар ораница, у то време је у Русији износио 65 долара, у САД 333 долара, а у Европској унији читавих 1587 долара по хектару. Понављам словима, ако неко није разумео – хиљаду пет стотина осамдесет седам долара. Другим речима, ниво субвенционирања европског сељака је 24 пута већи него у Русији.

Данас је висина увозних тарифа за пољопривредне сировине и храну у Русији много нижа него у земљама чланицама СТО. Просечно одмерена увозна царинска тарифа за пољопривредне производе у Русији износи око 15%. У развијеним земљама – чланицама СТО – је неколико пута већа. За поједине врсте роба – већа је и за десет и више пута. Ако чак у моменту нашег скорог уласка у СТО увозна тарифа мало и порасте, свеједно ће бити нижа неко код конкурената.

Не треба испустити из вида да је питање увозних царина приликом уласка у СТО веома болно за такву грану наше привреде као што је машиноградња, укључујући ту и пољопривредну. Ми ни овде опет себи нисмо оставили маневарски простор. Предлаже се да се максимално могући распон тарифа фиксира на садашњем нивоу – 5% за већину увозних производа. Другим речима, ми коначно отварамо тржиште за увозну технику и чак се ни не трудимо да испослујемо неко додатно време да одложимо тај моменат. Логика за такву одлуку

може бити само једна – влада домаћој пољопривредној машиноградњи потписује пресуду. Смртну пресуду.

Осим тога, после уласка у СТО нико не гарантује нашем сељаку да се његова ситуација и даље неће погоршавати. Узмимо, рецимо, већ отрцани пример са увозом меса. 2003. године уведен је неоспорно протекционистички механизам увозних квота који подразумева постепено смањење квота и заштитне царине на сировине које су нам испоручене преко квоте.

Али, као прво нису уведена ограничења на месне прерађевине. Мада се у целом свету труде да увоз готових производа буде много мањи од увоза сировина. У суштини, данас уместо сировог меса Русију неометано преплављују неке упаковане и обрађене прерађевине, са фактички субвенционисаним ценама. При том их још представљају као произведене у Белорусији и Украјини, а понекад и „произведене у Калињинграду“.

И то још није све. Пре две године уведене су квоте. Али, ето 2005. године, као уобичајен политички уступак на преговорима за улазак у СТО, руска влада чини корак у супротном правцу – склапа споразум са САД о повећању квота за амерички увоз. Није јасно како да у таквим условима руски инвеститори планирају свој бизнис, како да следећи пут поверују држави да би уложили средства за проширење сточарских капацитета.

Закључак је једноставан – руска национална аграрна политика данас је и тако једна од најлиберарнијих у свету. Настојећи да за максимално кратко време уђемо у СТО, ми ризикујемо да уђемо у систем светске трговине структурно апсолутно неспремни за конкуренцију. Истовремено ћемо сахранити своју тракторску

и пољопривредну машиноградњу, производњу сточне хране и хемијску индустрију, као и производњу прераде меса и млека.

Логички резултат целе те од почетка штетне тежње наше владе да се угура у СТО је мизерни ниво од стране Русије захтеваних субвенција за пољопривреду. Ми се цењкамо око тога да нам дозволе да на пољопривреду трошимо 10-15 милијарди долара годишње. И стално се спуштамо испод према доњој цифри тог интервала.

Европска унија, САД и Јапан оперишу потпуно другим могућностима државног финансирања пољопривредних програма. У САД је дозвољени ниво државних субвенција за село 30 милијарди долара годишње, у Јапану – 38 милијарди долара. А у Европској унији субвенције су скоро 10 пута веће од оних које тражи Русија – 90 милијарди долара.

Никакве очигледне користи од брзог уласка Русије у СТО за домаћу пољопривреду нема. Могу се, на пример, дуго слушати приче наше владе о томе да ће се, пошто Русија сама ускочи у машину за млевење меса светске слободне трговине, за нас, наводно, отворити спољна тржишта, а у руску привреду ће се прелити велике паре западних банака и осигуравајућих друштава.

Али на та спољашња тржишта са њиховом жестоком конкуренцијом још треба ући. Погледајте како су се та тржишта „отворила“ за новајлије из земаља Источне Европе које су недавно примљене у СТО. А наши финансијски ресурси, могућности субвенционисања извоза не могу се упоредити са супротним цунамијем увоза.

Преурањено је рачунати да ће западни финансијски ресурси у облику кредита одмах бити усмерени на наше село. Исувише много се разликује менталитет руских зајмодаваца и западних кредитора. Западним кредиторима су туђи и у најмању руку чудни такви „атавизми“ руске пољопривреде, као што је доминација малих сеоских произвођача у општој структури пољопривредне производње, постојање огромне задужености аграрног сектора у буџетима разних нивоа, непостојање чврстих гаранција права својине пољопривредника на земљу коју обрађује и зависност сеоског капиталисте од самовоље тамо неког „газде-господара“ – чиновника који се прилепио за земљу.

После потпуне либерализације аграрног и прехранбеног тржишта почетком 90-тих година, после 15 година хроничног дефицита у финансирању села, домаћа пољопривреда поново доспева „из једног зла у још горе зло“. Доспева у ново, суперлиберално тржиште СТО без озбиљне државне подршке. Због тога сеоски капитализам у Русији ризикује „да умре још се и не родивши“.

Уза све то, чак и после тога капитализам у руској пољопривредној производњи штавише је сасвим могућ. Само што ће то бити у целини инострани аграрни сектор, сектор који припада западним земљама с јефтином радном снагом руског сељака. Нико и ништа тада неће спречити иностраног газду да покупује наше пољопривредне површине, силосе, прерађивачке капацитете, да дефинитивно сахрани сеоску машиноградњу. И после тога управо страни капитал ће на руским плодним пољима остваривати конкурентну производњу пољопривредних производа и с њом освајати светска тржишта. Само што то више неће бити Русија!

СЕОСКИ КАПИТАЛИЗАМ У РУСИЈИ ДАНАС

Увлачење Русије у глобално тржиште у условима који су за њу неповољни – уопште није једини проблем нашег аграрног капитализма. У развоју пољопривреде код нас постоји огроман број и застарелих и релативно нових економских и социјалних проблема. Због тога што је влада преокупирана другим пословима, за њу „интересантнијим“ макроекономским питањима, њиховом решавању се поклања веома мало пажње.

Данас, разуме се, у оквиру система националних пројеката које је иницирао председник Русије, наша влада почиње да се бар мало помера и окреће пољопривреди. Али ипак постоји опасност да размере планираних одлука и акција у аграрној политици могу бити недовољни.

„Макроекономско“ и „технократско“ поимање аграрне сфере као само једне од привредних грана онемогућиће нашу владу да сагледа оно главно. Да схвати да је пољопривреда – основ националног развоја и један од најдубљих темеља социјалне консолидације.

Године 1976. у „Дневнику писца“ Фјодор Михајлович Достојевски је писао: „Цео поредак у свакој држави – политички, грађански, било који – увек је повезан са земљом и карактером властништва над земљом. Како је уређено власништво над земљом тако је уређено и све остало. Ако код нас у Русији данас има нереди, онда је то у власништву над земљом, у односима власника према

радницима и између себе, у самом карактеру обрађивања земље. И све док се то не доведе у ред, не очекујте чврсто уређење ни у свему осталом.”

Златне речи нашег великог писца и филозофа које нису изгубиле на значају ни више од века касније! Речи које све досад указују на истинско и право место аграрне политике у решавању оних стратешких задатака који стоје пред Русијом у XXI веку.

Ми данас морамо хитно и суштински да појачамо нашу државну политику у аграрној сфери. Да јој дамо сасвим другачији квалитет и дубину. А за то је, пре свега, важно брижљиво пратити процесе који се дешавају на селу и у аграрној привреди.

Период полураспада

Треба рећи да је за нашу пољопривреду велика срећа била економска криза 1998. године. Криза сировинске извозне привреде повезане са наглим падом светских цена нафте. Опет се испојила историјска закономерност наше економске политике – само нестанак девизног нафтног „тампона“ приморава државу да размишља о сопственом произвођачу.

Управо тада је аграрни сектор, као и неке друге гране домаће производње, могао бар мало да дође до даха, да се ослободи јарма увоза. Девалвација рубље омогућила је да се битно повећа ефикасност и конкурентност руске пољопривредне производње.

У пољопривреди је забележен економски раст. За шест године – у периоду од 1999. до 2004. године – он је укупно износио 26%. У периоду од 1999–2001. године

аграрни сектор растао је врло убедљиво 5–7% годишње. Домаћа прехрамбена индустрија, која је најзад постала тражена и која је добила руске сировине, расла је још брже – до 14% годишње.

Али „срећа“, како то обично и бива, није предуго трајала. Већ од 2002. године раст руске пољопривреде почео је да нагло да опада – спао је на не више од 2% годишње. У светлу општег раста привреде просечно за 6–7% то је фактички била нова криза пољопривреде.

У 2005. години цео успостављени ефекат девалвације 1998. године био је потрошен. Ниво увоза пољопривредних производа данас је по многим ставкама премашио „предкризне“ показатеље. Темпо раста увоза далеко је већи од раста домаће пољопривреде с њених стагнирајућих 1,5% годишње.

Јасно је да су свој удео у томе што је село поново почело да заостаје имале нове високе цене нафте и раст извоза сировина. Другим речима, поново је успостављена већ више пута поменута циклична алтернатива „нафта–жито“ у приоритетима економске политике.

Али није ствар само у томе. Економски раст почетка 2000-тих година изнео је на видело читав низ унутрашњих, наслеђених проблема пољопривреде. Како истичу многи експерти, никакве јединствене пољопривредне производње у Русији данас... нема. Јединствена, истородна аграрна привреда не постоји.

Данашња пољопривреда, њени поједини сектори егзистирају истовремено у неколико димензија, у неколико паралелних реалности. Што се тиче неких од њих, можемо рећи да се тамо развија нормални сеоски капитализам. Други пак често уопште имају мало везе са

привредом и организовани су по некаквим потпуно другим законима.

Пре свега, специфичност аграрне области у датом тренутку је оштра поларизација самих пољопривредних предузећа која се десила последњих година и коју су описали многи стручњаци.

С једне стране, обновљени привредни раст прве половине 2000-тих година, мере државног финансијског опоравка пољопривреде, изазвали су „хемијску реакцију“ стварања нормалног сеоског капитализма, формирања моћног језгра ефикасних газдинстава. Многа пређашња предузећа била су реорганизована, откупљена од стране приватног бизниса, добила су инвестиције и савремене технологије. По истој шеми руски бизнис је стварао и потпуно нове производне капацитете.

Али истовремено у руској пољопривреди остао је огроман број неефикасних предузећа. Многи од њих послују с губитком и стално се налазе на ивици банкротства. Економски раст последњих година с њима се гадно поиграо – замрзао је њихову пропалост и продужио им агонију. Стога масовна криза, „масовни помор“ неефикасних пољопривредника тек предстоји. Не сме се заборављати ни то да је у тим газдинствима данас запослен највећи број радника.

Други озбиљан проблем је нарастајућа територијална концентрација високопродуктивне пољопривредне производње. У данашњој Русији приградска газдинства и сеоска газдинства у унутрашњости, пољопривреда на југу земље, у њеним централним областима и, на пример, Поволжја и Сибира – све то, што кажу, нису чак „две велике разлике“, него далеко више од тога.

Ако погледамо, на пример, где су концентрисани најпродуктивнија и најефикаснија газдинства тржишта житарица, онда ће то засигурно бити у чистом облику Јужни округ земље. При чему, према подацима истраживања Аналитичког центра агропрехрамбене привреде, из године у годину дата тенденција расте у пуном складу са повећањем распона приноса по линији „југ – север“. Тај распон је 2004. године достигао скоро двоцифрену вредност – у просеку 35-36 и више метричких центи по хектару на југу земље и само 18-20 метричких центи по хектару у централним и северним регионима.

С друге стране, предузећа – лидери сточарске производње – пре свега приградска газдинства, оријентисана су на робна тржишта великих градова. Сви остали су практично неконкурентни. И то првенствено због слабо развијене инфраструктуре. Што даље од града, мање је добрих путева, телекомуникација, гаса. У таквим условима економска ефикасност није могућа.

Поларизација економске и територијалне ефикасности газдинстава објективно доводи до концентрације производње, њеног укрупњавања. Као што је у својим истраживањима показао професор Василиј Узун (Руски институт аграрних проблема и информатике), то је најочљивије у сточарству и живинарству где, на пример, само 100 највећих компанија данас производи 50% живине и свињетине.

Тржиште житарица није толико концентрисано, али и овде је у поређењу са средином 90-тих година показатељ концентрације производње порастао за више од два пута. У истом периоду на тржишту млека аналогни показатељ концентрације повећао се скоро три пута.

У целини узевши, према подацима горе поменутих истраживања данас 40% финансијски ликвидних пољопривредних предузећа производи 75% целокупне робне производње националне пољопривреде. Остали, углавном, егзистирају изван тржишта, изван робне привреде, на полунатуралној основи. То јест, фактички изван оквира сеоског капитализма који се развија у Русији.

Не сме се заборављати ни на лична помоћна газдинства (окућнице) које су су због економског краха почетком 90-тих година постала основа пољопривредне производње и преживљавања становништва на селу. Тенденције њиховог развоја такође су противречне.

Већ данас однос према викендици, на пример, код Московљана и становника других региона потпуно је различит. Према подацима ВЦИОМ, скоро 60% становника Русије сматра викендицу помоћним домаћинством, то јест допунским извором прихода. Али међу становницима Москве и Санкт-Петербурга посебно је велик удео оних који се у викендици првенствено одмарају – 72%. А још сасвим недавно цифре су биле скоро једнаке, У првој половини 90-тих година скоро сви Московљани такође су радили на плацу да би преживели и снабдели се пољопривредним производима.

Јасно је да ће се у светлу економског раста сеоског сектора и појаве ефикасног „капиталистичког језгра“ у њему значај личног помоћног домаћинства смањивати. Замена кромпира цветним алејама око викендица деценије се не само у престоницама, него и у другим регионима, где буде заживео ефикасни аграрни капитализам.

И само тамо где не дођу ефикасни агрохолдинзи и фармери, тамо где људи не буду имали могућности да раде и нормално зарађују у пољопривредном предузећу, или им се не омогући нови облик запослења на селу – само тамо ће лична окућница остати главни облик преживљавања сеоског становништва.

Све описане противуречне тенденције у развоју села, актуелно распадање целовите пољопривреде на читав низ сектора, међусобно слабо повезаних јединственим закономерностима развоја, можда и не би представљали толики проблем да није једног „али“. Ствар је у томе што држава у односу на сву ту сложеност развоја села нема јасну и доследну аграрну политику.

Не узима се у обзир да једни исти постуци и сигнали управљача потпуно другачије, а понекад и сасвим супротно могу да утичу на многобројне „паралелне реалности“ пољопривреде. Често се игнорише лоша прилагођеност пољопривреде условима тржишне стихије, зависност од спољних фактора и климатских услова, сезонска производња и специфичност потражње сеоских производа.

До сада држава још није постала свесна основне ствари која се тиче аграрне политике – специфичности циклуса аграрне производње. Ту најкраћи могући производни циклус износи најмање 4 месеца. А аграрни циклуси производње просечно износе од 2-3 до 7-8 година. Сетимо се, на пример, система земљишне експлоатације од седам поља. Или колико је времена потребно да се створи вредно и квалитетно стадо крупних говеда.

Све то принципијелно издваја сеоску привреду од многих других индустријских грана и националне привреде у целини. А за нашу земљу традиционално годишње планирање је сувише мали рок и недовољан инструмент да би се уредила пољопривреда.

Неспособност и недостатак жеље да се пређе на дугорочно планирање и да се направе одређени модели развоја ове привредне гране, као и њено финансирање од стране државе, постају озбиљан проблем аграрне политике.

Други пример је – страховит пад техничке опремљености сеоске производње. Дотрајалост возила, машина и опреме у овој грани је 60%, а по процени неких експерата и читавих 80%. Средња старост трактора на селу је за њих потпуно пензионерска – 10-11 година. Производња пољопривредних машина пала је на најниже гране – данас она за разне врсте машина износи од 4-12% у односу на 1990. годину. Да и не говоримо о томе да је технолошки ниво сеоске машиноградње у свету последњих деценија далеко одмакао.

Ситуација је парадоксална. Недостатак савремених капацитета на селу је очигледан, али производња домаће пољопривредне машиноградње није тражена.

Разлог није само у томе што село није платежно способно, него и у чудној државној политици која је оријентисана само на увоз технике. На пример, по лизинг програму на село се испоручују пољопривредне машине углавном западне производње. И то сваке године провоцира 1,5 до 2 пута већи увоз пољопривредних машина у Русију.

Испада, да наша влада дајући, између осталог, државне, народне паре за лизинг, подстиче западног произвођача. У том контексту, чак и развој монтажне производње западне технике у Русији, већ изгледа релативно безазлено. Али, то је у ствари заобилазни пут исте те политике. „Џон Дири“ и „Класе“ су наравно, добродошли. Али не по цену уништења сопственог „Дона“ или „Јенисеја“.

Узмимо, на пример, ове цифре. По прорачунима Министарства пољопривреде Русије производни потенцијал наше земље је 110-120 милиона тона жита годишње. Али чак и данас, када скупимо 70 милиона тона жита, сељак јауче и кука. Због увреда и неразумевања. Он је поносан на свој рад, он чека праву, адекватну оцену за тај гигантски посао. Али праве цене за жито нема. Приноси су велики, а цена је мизерна. Да је прода по нормалној цени, да покрије трошкове, да врати кредите, да нахрани и обуче породицу – сељак не може. Над руским селом данас лебди проклетство великих приноса.

Наводно има покушаја да се проблем реши, али сви они су бојажљиви и половични. Уведене су државне интервенције, али оне или касне, као што је било до ове године, или су по обиму толико мизерне да не дозвољавају формирање нормалне тржишне цене жита. Да и не говорим о томе да се одлуке о издвајању средстава доносе доносе у ходу и да се захтева лична интервенција председника државе како би бар нешто профункционисало. Пробити се на конкурентска извозна тржишта такође је компликовано, нарочито без озбиљне подршке

државе. А газдинства, по правилу, и не могу доспети на та тржишта директно.

Због тога је сељак свеједно препуштен накупцима који нуде мизерне цене, или је натеран да се сналази складиштењем жита. То такође кошта огромне паре, а и жито наравно губи на квалитету и један његов део труне. Можда би ситуација могла да се поправи иновацијама у аграрној производњи, на пример, невршидбеним технологијама скупљања летине. Али ни таквих дугорочних размишљања, нити било каквих акција у том правцу нема. Уопште нема система дугорочних мера по том питању.

Изаћи на крај с парадоксима летине могуће је још и квалитетним развојем прерађивачке индустрије и сточарства. То је могуће претварајући жито у крајњи производ и повећавајући његову додатну вредност. Како то једноставно, народски каже губернатор Краснодара Александар Ткачов: „Треба жито протерати кроз краву.“ А он добро познаје ситуацију – за главну житницу земље Кубањ, проклетство великих приноса је из године у годину највећи проблем.

Међутим, ту се не може избећи још једно питање које је актуелно за сваког сељака. То су – цене горива. Научно се тај проблем назива прањем новца из села због убрзаног раста цена нафте у односу на цену саме пољопривредне производње.

Према подацима Министарства пољопривреде Русије, проценат трошкова за гориво у цени пољопривредне производње почетком 90-их година се са 2,5 повећао на 9,5-10 у 2004. години. Ако је 1990. године за добијање 1 тоне дизел горива било потребно 0,5 тона пшенице,

онда је 2004. године то већ било 4 тоне. Прошле године за откупну цену једног килограма живе ваге крупне стоке еквивалент је био 1,5 литар бензина, а за свиње – 2,5 литра. Да би купили један литар дизел горива, сељаци су били принуђени да продају 3 литре млека. Зато је само прошле године због поскупљења горива село изгубило 20 милијарди рубаља.

Замрзавање цена бензина које је објављено крајем 2005. године, највероватније ће се завршити ситуацијом типичном за нас – „желели смо најбоље, а испало је као и увек“. Код нас и онако цене горива сваке године расту строго по плану – уочи сетве и жетве. Тешко је и замислити шта нас чека у пролеће 2006. године.

Скок цена горива неће престати све док порез на експлоатацију руда код нас буде чврсто везан за галопирајуће светске цене нафте. Наш пољопривредни произвођач и било који домаћи произвођач ће и даље својим радом и својим парицама плаћати експлозије у Ираку, природне катаклизме у Мексичком заливу или повећање производње у Кини. Значи за све оно што подиже светске цене нафте.

У тој ситуацији понуда сељацима од стране Министарства за економски развој да купују гориво годину дана унапред, личи на отворени позив „конопац понети са собом“. Очигледно је да новца за куповину довољне количине горива и то још по данашњим огромним ценама, па још годину дана унапред, руско село једноставно нема. Али, ако одједном, само у једном моменту, цене горива следеће године падну, гориво које је купљено сад „па до краја живота“ претвориће се у златну гробницу домаће аграрне производње.

Испада да диспропорција између развоја аграрног сектора и сировинских грана и попустљивост владе према том процесу из године у годину, воде само једноме – да ће оправданим економским понашањем сељака ускоро постати његово одбијање да сеје, одбијање да обрађује земљу, одбијање да убира летину. И то због штедње горива и због праведне цене жита.

Искрено говорећи, све глобалне корпорације то управо и чекају, нервозно трљајући руке. Наше пољопривредно и производно тржиште за њих је и тако златна кока, и ако га ми још и својим рукама простремо пред њима, они ће нас појести као скакавци. Радоваће се многи, само наш сељак неће.

Вапај земље

Није преувеличано рећи да сви наведени економски проблеми развоја пољопривреде у данашњој Русији умногоме израстају из истог корена. Из истог оног нереди у владању земљом на који је указао Достојевски. Нерешеност фамозног земљишног питања и одсуство ефикасног власништва над земљом, као и раније највише коче развој села. Наши реформатори мисле да је држава своју главну мисију у односу на сељаштво и пољопривреду изгледа обавила почетком 90-тих година. Обавила је онда када је спровела масовну поделу деоница на селу која по својим дугорочним последицама за руско село је исто тако срамотна као и знаменита Чубајсова „ваучеризација“ домаће привреде.

Претворивши тада, уз отрцану парољу „Земља сељацима“, земљу из колективног у деоничарско власништво,

држава је практично оставила сељаке без земље и других средстава за egzистенцију.

„Деонице на земљу“ и до дана данашњег већина сeosког становништва прихватила је у облику лепе потврде о праву деоничарског власништва над земљом. Деонице су остале папирне и виртуелне, јер систем није ни рачунао на реалну доделу земље сељацима, земље коју можеш додирнути и осетити њен грумен у руци.

То значи да сељак, као и раније, остаје у положају полукмета, пошто папире за земљу не можеш да обрађујеш, а никуда с ње не можеш да одеш. Чак и да је слободно продаш, то често није остварљиво јер локални властодршци нетремице мотре да ништа не оде „на страну“. Тада прораде све могуће полуге за очување и чак појачање реалне контроле над земљом, иако она званично ни не припада држави.

Сељаци одлазе за сталном зарадом у градове, заборављајући на своје „папирнате“ деонице – та земља де факто доспева под надзор локалних власти и руководиоца који су сачували своје положаје да би „обављали контролу“ кооперативних газдинстава на бази колхоза и совхоза. Сељак умире – и не може чак никоме, осим колхозу или другим колегама-деоничарима, да завешта своје „папирнате“ деонице.

Пошто сељак не обрађује земљу која му формално припада више од три године јер не може да скупи паре, снагу да би прешао бескрајни пут премеравања и усаглашавања ради добијања деонице на земљу у природи – држава (читај исти онај нови спахија из редова регионалних чиновника) по закону може да одузме ту земљу у државни фонд.

А још данас над сељацима „свезаним једним ланцем“ виси дамоклов мач рока за обавезну регистрацију права својине на свују „папирнату“ земљу. Већ кроз годину дана, у јануару 2007. године, обавиће се нова земљишна прерасподела оних парцела које неће ни видети лично свог садашњег „власника на папиру“, него ће та пререгистрована земља постати државно власништво.

Та прерасподела прети не само сељацима-власницима деоница, него и хиљадама сасвим успешних агрокомбината и фармерских газдинстава. Јер они данас најчешће не раде на својој сопственој, него на земљи коју су закупили од „земљопоседника на папиру“.

То се дешава чак и онда када сељаци ипак више воле да продају своје деонице, да добију паре и затим пређу на добро плаћени посао код новог сеоског инвеститора. Јер у многим пољопривредним реонима успешни пољопривредник не може да региструје право својине на стечене деонице на земљу коју је већ откупио и коју обрађује.

То се дешава управо у оним регионима Русије, као што је Белогородска област, које је природа обдарила најбогатијом и најплоднијом земљом. И где већ из тих разлога ни о каквом интересу бизниса, осим развоја пољопривреде, не може бити говора.

Јер у пољопривреди, за разлику од индустрије, потреба приватне својине над земљом је далеко очигледнија. Земља је основни и непосредни производни ресурс. Она рађа, али и захтева од власника. Ту је основа целе сеоске привреде, њене могуће успешности и профитабилности. Веома често је земља – једина ликвидна актива агропредузећа. Њена цена не може ни у ком

смислу да се упореди са ценом других „основних средстава“ агропроизводње – оне застареле и кроз лизинг набављене технике коју поседује већина газдинстава.

Данас земља фактички није у функцији аграрне привреде због одсуства реалних односа својине над земљом. Због одсуства приватне својине. Због тога, на пример, пољопривредници који нису у стању да обезбеде учешће приликом кредитирања, морају да узимају краткорочне кредите с баснословним каматама, да упадају у дугове, да продају летину по багателним ценама.

А и са закупом земље ради пољопривредне производње на појединим местима не иде све тако глатко, како то изгледа при читању Кодекса о земљи, где је прописан максималан рок закупа на земљу у деоничарској својини од – 49 година. Због контроле многа предузећа су приморана да закупују земљу, с тим да сваке године поново склапају нови уговор.

Поново се то дешава због тога што је процес званичне регистрације права деоничарског власништва сељака на земљу – уз скупо уписивање парцела у земљишне књиге и уз регистрацију тог права у Јединственом регистру – максимално отежан. Веома често га свесно отежава локална власт, јер закуп земље, који је уз то краткорочан, за њих је највећа гаранција за очување свог спахијског положаја над земљом.

Штета за развој пољопривреде је очигледна. Закуп земље доводи до тога да не постоје никакве гаранције за инвестирање у пољопривреду. Како кажу, „концепција ће се променити“, то јест расположење шефа ће се покварити и готово – рећи ће вам довиђења.

Закуп се претвара у пријатну „тиху“ луку за привремене кориснике, чији је задатак да исцеде максимум и извуку паре. Па макар тамо ни трава не расла. На крају ништа и не расте. По тој шеми није потребно улагати у земљу, није потребно чувати је и бринути се о њој. Треба је само експлоатисати. Без дефинисаног власништва све је чак једноставније и безбедније.

Испада да недостатак гаранција и права власништва на земљу доводи до тога да сами сељаци и предузимачи који раде на земљи долазе у потпуну вазалску зависност од колхозних барона који, прикривајући се државним и задружним власништвом, фактички чине безакоња на сеоској земљи. А успешан произвођач који је власник земље је највећа и директна претња њиховим шићарцијским и користољубивим интересима.

Актуелна ситуација са власништвом над земљом је главни камен спотицања за реализацију било ког националног пројекта у пољопривреди. Она води томе да је економски развој пољопривреде данас скоро искључиво екстензиван. То се дешава на рачун раније нагомиланих ресурса и њиховог буквалног „проћердавања“.

Цена коју за то плаћамо је, на пример – испошћавање земљишта и траћење плодне земље која је створена у совјетско време. У поређењу са 1990. годином употреба ђубрива смањена је за 3,5-4 пута.

Према прогнозама експерата, због ниских доза уношења минералних ђубрива и непоштовања плодореда губљење храњивих елемената из ораница може у најскорије време 4-5 пута премашити уношење ђубрива. Упростићено говорећи, почеће неповратни процес испошћавања земљишта.

Узимајући то у обзир, ситуација производње минералних ђубрива изгледа алармантно. Не, она се, наравно производе. Штавише, производња ђубрива је једина сфера у пољопривредној грани у којој, у поређењу са производњом трактора крајем 80-тих година, није дошло до смањења њеног обима. Али ова грана производи првенствено за извоз, пошто руско село из финансијских разлога није у стању да задовољи своје потребе за минералним ђубривима.

А ако је крајем 80-тих совјетска пољопривреда трошила више од 70% продукције домаћих произвођача минералних ђубрива, онда је 2003–2004. године руско село, насупрот томе, „привукло“ мало више од 10% укупно обима те производње. Остало је отишло иностраном фармеру.

Држава уз то доследно скида са себе обавезу да реализује и финансира мелиорационе програме. Просечни годишњи обим радова у поређењу са 80-тим годинама смањен је за десетине пута.

Најзад, према таквом показатељу као што је принос по хектару земље у пољопривреди, ми вишеструко заостајемо за најразвијенијим земљама. Смањују се и обими квалитетних прехрамбених житарица уз раст обима производње крмних култура. То је чак делимично повољно за развој домаћег сточарства. Али многи наши произвођачи макароне свеједно праве од брашна и пшенице које купују од других земаља.

Без успешног власника земље проблем националне безбедности постаје и рекордни темпо смањења обрадивих површина о којима смо већ говорили.

Али ништа зачуђујуће се овде не дешава. Када се у индустријској производњи предузећа продају испод цене, предузеће се затвара. Исто тако, када је пољопривредна производња неисплатива и нерентабилна, престаје обрада земље, умире сточарство и прерада пољопривредне производње.

Навешћу један мени добро познат пример. Из калушке области, из Медине. Беше тамо једна млекара која је прерађивала млеко са суседних газдинстава. Млеку су приватизовали управо они исте „привремене газде“ са својом простом рачуницом – да продају своју производњу што скупље, а сировину, млеко, да купе што јефтиније. Почели су да диктирају цене млека од којих су произвођачи били на губитку.

Али млекара је у том крају фактички имала монополски положај. Ако одвезеш млеко даље – поквариће се, а производна цена ће још више порастати. Због тога су се фармери нашли у безизлазној ситуацији и на крају поклали све краве. А млекара је престала да добија млеко. И до чега смо дошли? Ни производње, ни прераде, ни прихода за фармере, ни плате за раднике млекарне. Апсолутно ништа. Ето таква је наша „синергија“.

То је само један пример, али типичан. И таквих примера самоубиства села и пољопривреде је много. Сада се уз подршку града Москве поново обнавља производња млека у Калушкој области. Разуме се, добро је што овде заједничким напорима успевају да обнове пољопривредну производњу и оживе село. Добро је да локална власт подржава ту ствар. Али тим питањима свуда треба да се посвети пажња. Међутим, то не успева

увек. Умногоне – управо због нерешеног питања статуса земље.

У садашњој ситуацији никоме није стало до тога шта ће се догодити с нашим њивама, плодним ораницама, рецимо кроз 30 година. Идеја је да се тиме баве крупни пољопривредни произвођачи. Али они су принуђени да раде на земљи закупљеној од сељака и немају никаквих гаранција да ће та земља остати у њиховим рукама кроз 5 или 10 година. Какво је то онда дугорочно или прецизно планирање ђубрења земљишта.

Непостојање нормалних земљишних односа, својине над земљом, води њеној прекомерној експлоатацији и пљачкашким методама рада. Нарушава се плодород, земља се претрпава монокултуром. Ни о каквим више-полним системима плодореда нико и не помишља.

Развој заштитних аграрних технологија – то је кључни моменат целокупне савремене аграрне политике, темељни задатак рада на земљи.

Још у Совјетском Савезу – незаслужено је заборављен систем затрављавања земље академика Василија Виљамса који је у почетку величан, а касније неразумно одбачен. Апсолутно је недопустиво да се тако мало пажње поклања подршци и обнављању плодности земље.

Веома слабо се развијају и савремене технологије обраде земље без орања, укључујући технологију нулте обраде, сејања зрна директно у стрниште. И што је најгоре, у том послу ми заборављамо своје корене, своју традицију. Цео свет је у примени ових технологија преузео наше искуство. Први систем коришћења земље без орања крајем XIX века предложио је и разрадио

истакнути руски агроном Иван Овсински. А „систем Терентија Маљцева“ створен 50-тих година данас се примењује на пољима Европе, Канаде, Америке, па чак и Украјине.

Значај одговарајућих технологија састоји се у томе да оне не само да штите земљу, него и ресурсе. Оне омогућавају повећање приноса уз истовремено велико смањење, понекад и по неколико пута, укупних трошкова за сетву и скупљање летине. Смањују се и трошкови производње, амортизације, радног учинка, потрошње ђубрива и трошкова за гориво.

То, између осталог, апсолутно ставља у први план питање колико су оправдани сви они трошкови које данас имају пољопривредни произвођачи. И у којој је мери неизбежна ситуација ниске ефикасности и ниске рентабилности пољопривредне производње. Јер, на пример, када говоримо о мизерним ценама које уништавају пољопривредну производњу, треба видети и другу страну проблема.

Сама пољопривреда је данас технолошки неефикасна, енергетски трошкови су огромни, нова економична техника не постоји. Домаћа пољопривредна машиноградња је „гурнута у запећак“ и практично не производи технику која би се примењивала у систему обраде земље без орања. Без решавања свих тих питања аграрна производња неће преживети, чак и ако цене горива остану исте.

Могу и даље да наводим примере. Исти такву недопустиву ситуацију имамо и са селекцијом која је у Русији практично нестала. Понекад сејемо шта било, и онда чекамо да се деси чудо у смислу повећања приноса

и ефикасности производње. Нико се практично не бави поравњавањем поља, јер се заборавља колико је то важно за чување технике и уопште за ефикасност производње.

Али најважније што морам да кажем је то да ни један проблем о коме је било речи није решив без домаћина земље.

Такав посао на селу, без сумње уз подршку одговарајућих државних програма, могу да воде само велика капиталистичка газдинства која господаре земљом и спремна су да улажу у њу, да инвестирају у производњу, технологију, плодност, селекцију, мелиорацију и пољопривредну науку.

Треба да престанемо да говоримо о подршци селу и сељаку уопштено и неконкретно. Треба најзад одустати од непотребне и штетне праксе директног помагања субвенцијама великом броју неефикасних газдинстава. И треба различитим мерама подржати управо реструктурирање ове области, као и улазак бизниса и приватних инвестиција у пољопривреду, подржати ефикасну земљорадњу.

На тај начин ће држава највише помоћи развоју аграрне производње. После тога главне напоре државе треба усмерити на решавање социјалних питања села и на развој инфраструктуре аграрне производње и живота на селу.

Расељачена Русија

У књизи „Развој капитализма у Русији. Сто година касније“ ја сам већ подвукао да наша влада све време

реформише привреду, а не друштво. Она размишља у књиговодственим категоријама „књижења“ и „плаћања“, а не о принципима социјалне стабилности и развоја. Убитачно интересовање за цифре раста, показатеље профита и шеме финансирања из социјално-економске политике истискује човека, његов живот и интересе.

У односу на пољопривреду и на руско село такав приступ читује се у пуној мери. Актуелна државна аграрна политика у Русији очигледно скреће у правцу регулисања производње на штету социјалних аспеката развоја села.

Једном руком умешно увећавајући колону пораста тежине стоке и количине млека, а другом делећи квоте за месо, наша држава као да уопште не примећује сељака који цупка у месту и клања се. Сваког часа он очекује да ће се чиновник бар на тренутак одвојити од својих папира и упитати га презриво: „Шта ћеш, старино?“

Дакле, ситуција на селу је данас веома тешка. Она је пре свега повезана са безизлазним сиромаштвом и незапосленошћу.

Почетком 2005. године просечна плата у сеоском домаћинству износила је 2.900 рубаља месечно. То јест, само око 40% просечне плате у Русији. Чак и у обореној на колена руској лакој индустрији, која заузима претпоследње место у тој тужној ранг листи, просечна плата је за 500 рубаља већа. Данас је на селу често „најбогатији“ човек пензионер, мада сви знамо колике су њихове пензије.

Укупна незапосленост на селу износи 11%, а по методици Међународне организације рада достиже и чи-

тавих 18%. Скривена и сезонска незапосленост која је повезана са јесенским и зимским прекидом циклуса пољопривредне производње још је већа. Према томе, показатељ сиромаштва на селу износи скоро 40%, што је 1,6 пута више него у граду. Део сељана са приходима који су два или више пута мањи од животног минимума, то јест оних који живе у беди, већи је од 11%, што је скоро три пута више од градских показатеља.

Ове цифре, овако или онако, укључују средства и ресурсе за преживљавање која сеоски житељи добијају у природи са својих окућница и у облику природног плаћања од сеоских пољопривредних газдинстава. Изражено пак у новцу, приходи сељака су још нижи. И њихов знатан део одлази на трошкове одржавања сопствене окућнице.

Не чуди ни то што је становништво села све старије што га је све мање. По званичним подацима у 72 региона земље примећује се депопулација села. Сваке године број сеоских житеља се смањује за неколико стотина хиљада људи. Од 2000-те године руско село је изгубило већ више од милион људи.

Неки, а пре свега млади, одлазе јер ниво незапослености младих на селу по неким проценама данас достиже већ 30%, што је директан пут за пораст алкохолизма и наркоманије и погоршање криминогене и демографске ситуације. Чак и кад оде у град, млади сељанин често попуњава армију незапослених, социјално угрожених градских слојева.

Истовремено се буквално умире. При том се смртност на селу јако повећала и то у категорији радно способних људи између 30 и 40 година.

Међу свим тим очигледним проблемима избијају и други, још дубљи. Објективна тенденција пољопривредног сектора у нашој земљи иде у правцу смањења броја становника који се баве аграрном производњом. У најразвијенијим земљама света бројност тог становништва није већа од 5%. У Русији тај показатељ износи 13%. У перспективи он неизбежно мора да се смањи на 6-7%, то јест минимално за два пута.

Још једном понављам да је та тенденција неизбежна. То је објективна логика преласка земље на савременију аграрну структуру. Ако погледамо ту ствар формално, онда, право говорећи, такво смањење становништва које се бави пољопривредном производњом се већ одвија и одвија се муњевито. Према најприближнијим прорачунима од 1990. године, оно се већ смањило за 3-4 милиона људи.

Али овај процес има у потпуно стихијски и у суштини непоуздан карактер. Смањење запослености у пољопривреди повезано је са старењем становништва на селу и смањењем животног века. Просечна старост пољопривредника данас је много већа него што је то у привреди уопште. И много је ближа пензионерском узрасту. Смањење запослености на селу повезано је истовремено са незапосленошћу и одливом младих, смањењем пољопривредних површина и укидањем пољопривредних газдинстава.

Другим речима, аграрна запосленост се смањује истовремено са изумирањем села. А требало би да буде обрнуто. И док год не буде осмишљене државне политике развоја села, развоја инфраструктуре, омогућавања алтернативног неаграрног запошљавања у сеоским

областима, тај процес ће се настављати управо у оваквом бесмисленом и беспоштедном облику.

А он ће се настављати. То данас може да вам каже било који руководилац аграрне пријезде, и он ће вам на прсте објаснити ужасни парадокс ситуације. С једне стране у бившим колхозима и совхозима је сувише запослених. Са строго економског аспекта радну снагу треба смањивати и то битно смањивати, понекад и до 2-3 пута.

Али то није могуће урадити, зато што никаквих других перспектива у животу и начина егзистенције на селу – нема. Давати отказе – значи створити огромну армију незапослених, повећати социјалне тензије и спровоцирати још масовнији одлазак сељака у градове и самим тим их ставити у још тежи положај.

Због тога руководиоци пољопривредних газдинстава заједно са производњом, а понекад и уместо производње, врше државне функције социјалног осигурања и стварања тржишта рада. Они раде попут „сеоског савета безбедности“, чувајући тако вишак радне снаге. Они праве инфраструктуру за лична домаћинства, која представљају основ за преживљавање масе сеоског становништва.

Од тога никоме није добро. Ефикасност производње остаје ниска, реорганизација пољопривредних газдинстава је у стагнацији. Истовремено и новац који сељаци добијају фактички и није плата. То је – скривена помоћ за незапосленост. Зато су плате на селу тако ниске. Због тога је потцењивање рада у аграрном сектору толико огромно.

Постоји и обратна, не мање тешка, страна ситуације. Уз спољњи вишак запослених у пољопривреди, у савременој Русији примећује се недостатак кадрова. Резултати последњих реформаторских деценија, а такође деимично и претходног совјетског периода развоја је „деквалификација сељака“, пад нивоа и квалитета рада у пољопривреди.

Нови пољопривредни произвођачи не могу да нађу довољно квалификованих кадрова за нову производњу и нове аграрне технологије. Дати проблем претвара се у један од основних фактора стагнације раста у пољопривреди.

Данашње село срозано је на коришћење примитивних технологија и мануелног рада. Понекад је јефтиније не користити технику, него унајмити 10-20 људи да ручно окопају поље или ископају одводни канал. Уз то је крајње компликовано наћи механичара или музиљу који рукују савременом техником и опремом. Због тога вишак радне снаге и неквалификовани рад на селу не дозвољава повећање плата. И истовремено не стимулише иновациону, ефикасну производњу и њену технолошку обнову.

Конзервација те ситуације, недостаци социјалног развоја села и одсуство алтернативног запошљавања коче не само напредовање појединих пољопривредних предузећа, него и привреду у целини. Не дозвољава се, на пример, да се у селу развија прехрамбена и прерађивачка индустрија. А њихов развој је заиста принципијелно важан, да у години богате жетве сељаци не би преклињали све на свету због тог дара природе који ће бити награђен мизерним ценама за њихову производњу.

То је крајње важан моменат. Социјални проблеми села непосредно утичу на ефикасност аграрне производње. При чему утичу негативно и не дају јој да се развија. Тенденције економског раста у пољопривреди, прилива инвестиција у аграрну производњу, који се запажају у последње време, не могу да постају стабилни без решења задатка социјалног развоја села.

Довољно је да се поново присетимо проблема смањења обима обрађених пољопривредних површина.

Ствар није само у томе што се ове или оне површине свесно издвајају из пољопривредног тржишта, што се земљиште „препрофилише“ као викендице или елитне некретнине. Прво, то се дешава око неколико великих градова. Друго, и тамо се део тих површина претвара у окућнице грађана које макар делимично егзистирају као помоћни извор пољопривредне производње.

У исто време суштина проблема је – у ужасавајућој демографској ситуацији на селу. Погледајмо било које озбиљно истраживање о развоју села у постсовјетско време. Шта ћемо видети? Видећемо да се кључним фактором који утиче на обим и ефикасност аграрне производње у регионима сматра управо ниво бројности сеоског становништва.

Тамо где се радио способно становништво сачувало у довољном броју – у областима које су најпогодније за развој пољопривреде – мењање намене пољопривредних површина има далеко мање размере. Основна пак пренамена земљишних фондова дешавала се на територијама које имају најлошије показатеље демографског развоја и који су у највећој мери осетили одлив становништва из села у град. Другачије речено, земља престаје

да се обрађује због тога што на њој нема ко да живи и ради.

Без сврсисходне државне социјалне политике на селу, без специјалних миграционих програма и програма регулисања тржишта пољопривредног рада, без припреме сеоских кадрова та тенденција ће само расти. Дакле, кроз 10-15 година уместо поља и пашњака добићемо пределе са ретким ниским растињем. Или сами нећемо ни приметити кад те земље почну да обрађују други народи.

Узмимо овде поменути проблем села, одсуство квалификованих радника, агронома, технолога, механичара. Где да их нађемо, ако у то не улажемо средства?

Ко ће их одгајити и ко ће бринути о здрављу њихове деце, ако су току примене закона бр. 122, у току монетизације укинули додатке за сеоске лекаре и учитеље, ако су им укинули стамбено-комуналне олакшице које постоје још од 30-тих година.

Формално су, наравно нешто сачували. Али нормалних државних гаранција и државне политике по том питању нема. Зато што су укинули све неопходне трошкове за ионако сиромашне регионе који нису све досад успели да формирају ниже административне јединице. Негде локалне власти налазе паре да би сачували додатке и олакшице. А остали? Они морају да секу живо ткиво и самим тим докрајчују сеоску интелигенцију.

Добро је, разуме се, што ће сада после упозорења председника наша влада повећати плату особљу основне здравствене заштите. За село је то заиста важно – јер је управо тамо најпотребнији и најтраженији лекар опште праксе. Али шта ће бити са учитељима?

Још је циничнија ситуација с пензионерима из редова бивших сеоских учитеља и лекара. Њима су једноставно укинули све олакшице. То јест одрадио си своје – сад си слободан, преживљавај као знаш. Или не преживљавај.

Истовремено и млади стручњаци који су тек почели да раде немају никаквих стимуланса. Ретки изузеци дешавају се само кад неки региони смишљају и изналазе средства за сопствене програме подршке младима. Али таквих случајева је мало.

Услед тога мало ко жели да ради у сеоској школи и болници. Ниво образовања и здравља опада. Производња се гуши без кадрова. Млади одлазе куд их ноге носе у потрази за срећнијом судбином. Чак и многи полазници пољопривредних факултета, агрономи и зоотехничари, не траже посао на селу, него се „скрашавају“ у градовима. Пензионери пак, с тугом посматрају смрт својих села. Зачарани круг се затвара.

Хтео бих да приупитам наше реформаторе у влади – да ли ће ти занемарљиви додаци и олакшице пробушити рупу у вашем запањујућем Стабилизационом фонду? Да ли ће вас они омести да прикупите још неколико милијарди долара суфицита и девизних резерви? Не, неће пробушити рупу и неће вас омести. Али зашто се онда сеоски лекари и учитељи, ти одистински несебични људи, у главама наших либерал-монетизатора одједном претварају у малтене главну претњу макроекономској стабилности и фактички се осуђују на ликвидацију? Неподношљива је „слобода непоштења“ у доношењу владиних одлука. Свепрождирућа је и недалековида похлепа привреде према сопственом народу.

Жалосни списак чињеница „неспојивости са животом“ преживљавања на селу у данашњој Русији можемо само да умножавамо и умножавамо. Али шта највише запрепашћује? Као да наша држава све то уопште не примећује. Неадекватно троши чак и она релативно мала средства која се одвајају за село. За пољопривредну производњу, за субвенције, као и раније, троши се више од 50% свих средстава из буџета. При чему више од 40% свих тих субвенција одлази на текуће потребе газдинстава. То јест из године у годину она све више пропадају, а не улажу у будућност.

Истовремено за федерални наменски програм социјалног развоја села до 2010. године данас перманентно недостају средства. Од његових једанаест зацртаних задатака, веома траљаво се реализују само четири: гасификација, водоснабдевање, развој комуникација и делимично изградња путева. У структури расхода федералног буџета за аграрни сектор, удео програма социјалног развоја износи свега 5%. Све остало опет се пребацује на регионе, мада то противречи свакој логици. Не могу се општенационални инфраструктурни пројекти реализовати само на локалном нивоу и то још сваке године крешући регионалне буџете.

На рачун државне политике социјалног развоја села остаје само да поновимо класичну дијагнозу. То је горе од злочина, то је грешка. Грешка државне пољопривредне политике. Системска грешка и због тога још ужаснија и фаталнија.

АГРАРНИ ПРОГРАМ КАПИТАЛИЗМА У САВРЕМЕНОЈ РУСИЈИ

Према проценама Министарства пољопривреде Русије, удео трошкова за исхрану у општем обиму робног промета на потрошачком тржишту износи око 46% или 2,5 трилиона рубаља годишње. Такав је обим потражње пољопривредних производа. Пољопривреда покреће и све остале гране привреде које су повезане са селом.

Тим пре што је 2004-2005. године наговештена тенденција у складу с којом економски раст у Русији, раст БНП, одређује управо потрошачко тржиште.

Друкчије говорећи, пољопривреда није просто кључни елемент тржишта, него мултипликатор развоја привреде у целини, моћни покретач раста и остварења задатка удвостручења БНП.

Изгледа да је у том контексту неопходно уложити посебан напор да се подржи развој аграрног сектора, да се сеоски произвођачи извуку из блата и да се посебна пажња посвети целој инфраструктури пољопривредне економије и сеоског живота. Нужност свих тих акција за било ког сеоског трудбеника је очигледна ствар. Проблеми који постоје су страшни.

Али управо овде се примећује драстичан недостатак управљачког потенцијала и дистрофија државничког размишљања. Долази до изражаја јако лоше разумевање тенденција и закономерности развоја данашњег аграрног сектора.

Према званичној прогнози социјално-економског развоја коју је припремила влада Русије, у следеће три године предвиђен је раст пољопривредне производње највише до 1-1,5% годишње. Тај показатељ је усто просечан показатељ – за неке регионе је очита перспектива економског опадања у пољопривреди.

Тако се фактички признаје да без суштинских промена аграрне политике пољопривреда у Русији не може се развијати.

Али треба имати на уму да ако се привреда земље у целини, узимајући у обзир задатак удвостручења БНП до 2010-2015. године, буде развијала бржим темпом и буде расла за 5-7% годишње, а аграрни сектор као и досад буде стагнирао, да ће не само економски него и социјални, политички резултат таквог развоја бити катастрофалан. Доћи ће до још већег пада животног стандарда сеоског становништва, до деградације села, до конзервирања сиромаштва. Социјално-политичка стабилност и социјална консолидација друштва биће подривени. А наш улазак у СТО, на глобално тржиште, дефинитивно ће уништити руско село.

Због тога је данас неопходна модернизација државне политике и агроиндустријског сектора. Она мора узети у обзир цео комплекс питања развоја пољопривреде – производни, спољноекономски и социјални. Модернизација треба да се заснива на следећих седам принципа:

Правне основе. Неопходно је превазићи законодавни вакуум ове гране привреде. Стварање нормативно-правних оквира развоја пољопривреде даће могућност да се утврде дугорочна „правила игре“, да се учврсте

основе, принципи и механизми државне подршке селу и да се побољша инвестициона клима.

Пораст подршке. Повећање обима државне подршке неопходно је за превазилажење екстензивног и инертног развоја пољопривреде. На прагу уласка у СТО неопходно је повећати подршку пољопривреди ради обезбеђења конкурентности Русије и стварања равноправних услова за домаће и стране произвођаче.

Ефикасност. Неопходно је не само повећање финансирања и буџетске подршке пољопривреди, него схватање приоритета коришћења тих средстава за стварање новог квалитета развоја села.

Системност. Држава мора да разрађује програм развоја руског села заједно са формирањем стратешких приоритета развоја свих сродних сектора привреде (саобраћај, машиноградња, хемијска индустрија, природни монополи и сл.) и социјалне сфере (образовање на селу и за пољопривреду, здравствена заштита пољопривредника, култура и стамбено-комунална привреда).

Предвидљивост и дугорочност. Држава даје основна „правила игре“ на неколико година унапред у складу са дугорочним циклусима аграрне производње и не одустаје од њих у циљу формирања стабилне инвестиционе климе у пољопривреди.

Приоритет иновација. Неопходно је повећање државно-приватних инвестиција у „иновационе“ пројекте у сфери пољопривреде – у циљу очувања и развоја уникатног домаћег семенског и приплодног фонда, разраде уникатних и руским условима прилагођених модела технике, тражења енергетски сигурних и ефикасних технологија управљања пољопривредом у Руској Федерацији.

Државна ревизија на свим нивоима своје мисије на земљи. Држава мора да престане да третира руско село и пољопривреду као „хранитељку“ за бирократски апарат. Треба постати свестан своје стратешке – програмске и управљачке – улоге у развоју села и његових становника.

Осим принципа аграрне политике у савременој Русији је неопходно дефинисати и најзначајније правце конкретних акција.

1. Неопходно је у најскорије време донети за село фундаментални федерални закон „о развоју пољопривреде и агропрехрамбеног тржишта Руске Федерације.“

Истовремено треба разрадити и донети комплекс других законодавних одлука. Прецизирати и поштрити захтеве закона о отуђивању пољопривредног земљишта, о његовом претварању у друге категорије и његовом препрофилисању. Донети законодавне норме о необрађеним пољопривредним површинама и о одговорности за то, норме које реално иду у прилог унапређења пољопривреде а не појединих чиновника и откупитеља земљишта. А још боље – специјални закон о необрађеним пољопривредним површинама.

На законодавном нивоу такође морају бити решена и питања државних стандарда аграрне делатности, производње, прераде производње, обезбеђења безбедности прехрамбених производа. После укидања државних стандарда запажа се очигледни недостатак правне регулативе која доводи до погоршања ситуације и технолошке деградације сектора и експанзије некавалитетне

продукције. Чини се сврсисходним разрада одговарајућег прехрамбеног кодекса.

2. Неопходан је цео комплекс мера усмерених на успостављање реда и јасноће у земљишно-правним односима на руском селу. У том циљу држава треба да пружи финансијску и организациону помоћ пољопривредним предузећима и фармерима у прибављању свих докумената на земљу, за премеравање и уписивање парцела у катастар непокретности. Исто тако да стимулише успешне пољопривреднике који закупљују земљу од сељака, да преузме на себе обавезу трансформације тих парцела у својину по новим правилима уз одговарајућу гаранцију даљег рада на тој земљи.

Потребно је утврдити реалне рокове обавезне правне трансформације власништва над земљом и по могућности уклонити постојеће вештачке баријере.

Треба донети таква правила и такав начин откупа земљишних парцела који не били на штету ни интереса сељака (откуп акција у бесцење или мизерни закуп земље), ни аграрних предузећа (претња одузимања акција по принципу „скрпљеног ђебета“). Управо држава има све могућности не само да не провоцира конфликте између та два субјекта земљишно-имовинских и производних односа на селу, него да њихове заједничке интересе сведе на заједнички именитељ.

При том је неопходно ићи путем смањења државне својине над земљом у оним случајевима где је за њену обраду спреман да преузме одговорност стратешки инвеститор – био он из редова великих агрокомбината или приватних фармерских газдинстава. За сада ће

приближавање краја рока трансформације власништва над земљом само повећати површине у државном власништву.

3. Кључно питање развоја села је неусклађеност дуготрајних циклуса производње и рокова закупа у пољопривреди са постојећим условима кредитирања и финансијском подршком од стране државе и банака.

Очигледно је да и програми кредитирања села, и систем лизинга који је данас у експанзији, и организација одговарајућих робних тржишта, тржишта ђубрива и сеоске машиноградње, као и прехрамбене индустрије, морају бити подређени специфичности циклуса пољопривредне производње у правом смислу те речи.

Полазећи од логике аграрних производних циклуса, треба организовати и државно планирање у области пољопривреде, као и финансијске планове државне подршке селу.

Неопходно је прећи на дугорочно државно финансирање и организационо планирање развоја села (за период не мањи од 3-5 година). Неопходна је разрада комплекса мера за обезбеђење дугорочног кредитирања пољопривреде (за период од 7-10 година).

4. Уочи уласка у СТО пред руском аграрном политиком стоји задатак повећања реалног субвенционирања пољопривредних грана до оног нивоа који Русија сама сматра базичним у условима глобалног тржишта. То значи да је потребно повећати укупну подршку пољопривреде до 10 милијарди долара годишње.

Истовремено је потребно разумети и научити користити се правилима глобалног тржишта и глобалне трговине. Русија пре свега треба да поклони пажњу изналажењу таквих механизма државне подршке који се по правилима СТО не односе на мере директног субвенционисања пољопривреде и који су у стању да битно побољшају и социјалне и производне показатеље села. То је – мелиорација и повећање плодности земље, инвестиције у аграрну науку, стварање кадрова за пољопривреду, формирање државних резерви, производња семена и приплодно сточарство, изградња станова и путева на селу.

Развој наведених механизма подршке селу омогућиће да се социјални и инфраструктурни програми за пољопривреду повећају неколико пута.

На томе и мора бити заснована целокупна државна политика „повратка у живот“ руског села.

5. озбиљни резултати постигнути су увођењем нових – тржишних – метода регулација и подршке пољопривредне производње. Реч је о државној политици субвенционисања ставки кредита, развоја програма лизинга технике и приплодног фонда, формирања програма осигурања у аграрном сектору. У исто време у циљу постизања квалитетних резултата неопходно је суштинско повећање одговарајуће државне подршке.

Дате одлуке (укључујући повећање основног капитала „Росељхозбанка“ и „Росагролизинга“) морају бити спроведене на рачун циљног коришћења постојећих слободних државних финансијских ресурса – дела

Стабилизационог фонда и златних девизних резерви Централне банке.

На аналогној основи и с коришћењем механизма приватно-државног партнерства треба поставити задатак разраде осмишљене и добро финансијски поткрепљене политике развоја домаће пољопривредне машиноградње.

Најзад, израда дугорочног државног програма развоја пољопривреде не може бити одвојена од државне политике у сфери опорезивања – услуга природних монопола (снабдевање гасом, снабдевање електричном енергијом, саобраћај) и горива за пољопривредну технику.

6. Приоритетна подршка великих и моћних агрохолдинга који привлаче инвестиције и стварају потенцијал развоја пољопривреде, мора се одвијати истовремено са развојем индивидуалне иницијативе на селу. Крајње је важан развој фармерске кооперације, укључујући финансијску. Државни програми подршке фармерима могу бити оријентисани на наменску помоћ државе таквим организацијама кооперације и сарадње малог и средњег бизниса на селу. Очигледна је неопходност да се обнови претходно на федералном нивоу укинута програм подршке развоју фармерских газдинстава.

Ипак новац не треба трошити у празно и без јасног циља. Стога је потребно програм подршке фармерима сврсисходно разрадити и реализовати на основу резултата Сверуског пописа пољопривредног становништва 2006. године.

7. Неопходан је дугорочни и веродостојни државни програм социјалног развоја села, адаптација становништва које је напустило аграрну производњу и модернизација структуре сеоске привреде. Највећи значај имају задаци развоја неаграрних алтернативних система запошљавања на селу, стварања потенцијала за мали и средњи пољопривредни бизнис, трговине, занатства, народне радиности, „сеоског туризма“.

Без тога је немогуће привући људе да живе на селу и обновити село за достојан живот.

Основа мора бити развој сеоске инфраструктуре. Неопходна је савремена стамбена изградња на селу, развој мреже путева, гасификација, стварање принципијелно новог квалитета образовања и здравствене заштите, развој трговине и сфере културе.

У савременом информатичком друштву пресудан значај има и развој комуникација, стварање новог информационог простора села. Управо захваљујући томе могу нестати многи проблеми и неповољности сеоског живота, може се повећати његова привлачност, на пример, за сеоску омладину, па и за грађане.

Буран развој мобилне телефоније последњих година учинио је за очување руског села ништа мање од свих програма финансијског оздрављења сеоских предузећа. А „довести“ данас на село и интернет – то значи створити нове могућности за вођење бизниса, формирати јединствени информациони простор града и села, створити систем сеоских интернет-библиотека и подићи ниво образовања, то јест задржати младе на селу. Већ потпуно одомаћени у граду интернет-кафеи, могу данас на селу постати исто оно што је у своје време била

појава прве електричне сијалице уместо бакље у сеоској колиби-читаоници.

8. Данас социјални развој села истовремено захтева и посебне мере економске регулације, проширење режима пореских олакшица за пољопривредну сферу. При чему овде мора бити речи не само о даљој примени и развоју упрошћених шема јединственог сеоског пореза. Неопходна је и обнова других инвестиционих, имовинских, амортизационих пореских олакшица за пољопривреднике.

Режим пореских олакшица мора да обухвати не само пољопривредног произвођача, него и становника села. То могу бити, на пример, олакшице у опорезивању прихода сељака, повећани порески одбици за њих у образовању, лечењу, добијању крова над главом.

Такве мере могу стимулисати многе да пређу из града у село. Осим тога, оне су неопходне ради тога да би се на одговарајући начин оријентисала државна миграциона политика, да би се сврсисходно на село привукли наши сународници из иностранства и да би им се омогућило да пусте корене управо на руском селу.

У складу са једном мудром изреком, Совјетски савез је престао да постоји између осталог и због тога што је спроводио економску политику коју је било могуће назвати „нафта и гас у замену за храну“. Додаћу да за разлику од савременог Ирака таква политика самоуништења није спровођена због међународних санкција, него сопственом вољом.

Наша данашња економска политика умногоме остаје иста таква. Она је изграђена по принципу „нафта у замену за храну“, „шума у замену за тракторе“, „метал у замену за краве“, „гас у замену за живот села“.

Али ми не желимо да поновимо судбину СССР-а!

**РУСИЈА 2050.
У СИСТЕМУ ГЛОБАЛНОГ
КАПИТАЛИЗМА**

РУСИЈА ПОНОВО ДОБИЈА СНАГУ

У јуну 2006. године објављен је мој чланак „Ми и Запад“. Он се појавио уочи таквог важног политичког и заиста историјског догађаја као што је самит лидера земаља „Велике осморке“, који је у јулу 2006. године први пут одржан у Русији под председавањем наше земље.

То је само по себи актуализовало осмишљавање наших односа са Западом и светом у целини, као и наших спољнополитичких приоритета. Али истовремено савремена Русија се суочила са на први поглед прилично чудном бујицом оптужби, измишљотина и сумњичења које су се у широком спектру разбуктале у изјавама западних политичара, набујале до размера космичке катастрофе у говорима разних функционера и разлиле се као клокотави густиш по страницама и екранима западних средстава масовног информисања.

Није сувишно подсетити се да је, изражавајући се познатим књижевним аналогијама, „последња кап“ која је превршила меру стрпљења и која ме је приморала да напишем чланак „Ми и Запад“ била реакција на одлуку да се забрани парада сексуалних мањина у Москви. Многи на Западу устврдили су да је то – кршење демократије и кршење људских права. А при том не узимају у обзир нашу традицију, наш менталитет и наш морал.

Апели да се Русија врати „на пут прогреса и демократије“ методом одржавања геј-парада у центру Москве могли би се сматрати просто мучним и непријатним. Кад не би било једног „али“. Кад иза тога, исто као,

на пример, и иза оптужби за „енергентску уцену“ или јадиковки поводом тога што се у Русији не развија „демократија као у Ираку“, не би стајало нешто веће. Кад у свему томе не би провејавало не само неразумевање, него покаткад и очигледно одсуство жеље да се схвати и адекватно процени смисао и логика оних процеса државне изградње, економског развоја и демократских преображаја који се дешавају у нашој земљи.

Другим речима, у ствари иза махања „наранџастим заставицама“ и измишљањем магијских бајања и проклетстава на рачун Русије скрива се истинско одсуство жеље Запада да се до последњег тренутка не призна нека нова реалност.

Суштина ситуације с којом је Западу, и можда многим другим снагама у свету тешко да се помире, састоји се у томе да је Русија савладала период револуционарних потреса и националне слабости. Русија је поново добила снагу после болног геополитичког тајмаута који је затражила и тешких траума распада Совјетског Савеза. Русија поново излази на светску сцену као моћни, кључни политички и економски играч.

Управо се то и дешава. Ништа више и ништа мање. Нема никакве „империје зла“, како су раније волели да етикетирају СССР на Западу. Нема никаквог ауторитарног „монструма“. Постоји Русија која је поново свесна својих националних интереса и спремна је да их брани. Не боље, али не и лошије него те исте Сједињене Државе, европске силе и друге земље у свету. Могуће је да је то неке тешко прихватити, али то је ипак неопходно урадити. Једноставно због тога да би се спроводила реална политика, да би се адекватно процењивала

ситуација и изграђивали нормални и партнерски односи с нашом земљом.

У тој реалности обнављања својих снага које Русија предузима постоји и друга страна, пре свега више важна за нас саме. Ако смо се већ вратили у игру, онда то не сме бити „вртоглавица од успеха“. Неопходно је да будемо спремни и за неспортско понашање и гурање с подметањем ногу и за утакмице на „гуђем терену“. И, што је још важније, ни у ком случају не смемо дозволити да се обнова, наш субјективитет и активна улога у светској политици и привреди деси у складу с руском изреком „снаге имамо – памет нам не треба“.

Без визије и разумевања стратешких перспектива развоја савременог света не можемо да рачунамо на успех у глобалној конкуренцији. А таква визија Русије 90-тих и чак почетком прве деценије XXI века драстично је недостајала. Ми смо гледали у садашњост и прошлост, надајући се да ћемо тамо наћи магичне рецепте „достижног развоја“. А треба гледати у будућност – и Русије, и света. Посебно имајући у виду да спољни, глобални фактори и околности све више утичу на могућности унутрашњег развоја земље. Негде их ограничавају, а у нечему унапред одређују приоритете и избор неопходних решења у модернизацији привреде и социјалне сфере.

Данас се ситуација очигледно мења. Последњих година Русија је јако напредовала не само у спознаји свог унутрашњег и спољног положаја и својих задатака, него их и успешно решава. С једне стране видимо да земља збиља добија моћ на међународној сцени, успоставља пуноћу и ефикасност коришћења својих

институционалних позиција, природних ресурса, геополитичких и дипломатских могућности за очување националних интереса и националне безбедности. Модернизује стратешке снаге, подржава глобалну стратегију руског бизниса.

С друге стране, на нивоу унутрашње социјално-економске политике, последњих година остварена стабилизација у Русији почиње да се трансформише у квалитетан развој привреде и социјалне сфере. Реализују се приоритетни национални пројекти и демографски програм. Покрећу се иницијативе за модернизацију структуре привреде и обезбеђење њеног иновационог развоја и технолошке обнове.

Али неопходно је направити следећи корак. У савременом свету граница између спољнополитичких и унутрашњих питања муњевито се брише, готово да је и нема. То захтева принципијелно нову, чвршћу и доследнију интеграцију планова социјално-економског развоја земље са њеним спољнополитичким и спољно-економским задацима.

Управо стога књига коју ви држите у рукама за мене је продужетак теме коју сам започео пре тога у раду „Развој капитализма у Русији. Сто година касније“ и потом наставио у трактату „Сеоски капитализам у Русији: суочавање с будућношћу“.

Многа постављена питања у прве две књиге и назначени задаци државне социјално-економске политике и управљања постају још очигледнији и неодложнији ако их погледамо са становишта закономерности, тенденција и перспектива глобалног развоја.

Реч је, на пример, о политици управљања и коришћења сировинских и природних ресурса Русије, укључујући не само нафту и гас, него и земљишне, шумске и водне ресурсе. Нови аргументи појављују се у спору везаном за сврсисходност уласка Русије у СТО, обезбеђивања прехрамбене и националне економске безбедности у целини.

Допунско значење добија дискусија о неопходности коришћења националних резерви и сировинских извозних прихода за решавање задатака постиндустријске модернизације земље, формирање „нове привреде“ и „зона технолошког пробоја“, убрзаног развоја инфраструктуре – саобраћајне, енергетске, стамбено-комуналне, информатичке, инфраструктуре безбедности и управљања. Не у мањој, него чак и у већој мери то се односи на принципе модернизације науке, социјалне сфере и такозваних социјалних грана привреде – образовања, здравствене заштите и културе.

Актуелне и схватљиве постају и упоришне тачке демографске и миграционе политике, политике у односу на наше сународнике у иностранству. То исто се може рећи о задацима дезурбанизације, повратка људи на село, обнове и изградње нових малих градова у Русији.

А све то заједно упућује нас на дубље осмишљавање значаја ефикасности „просторне организације“ националне привреде, неопходности убрзаног освајања, нове „колонизације“ државне територије. У томе нас учвршћује схватање да је очување и развој федерализма било и остаје једна од наших кључних конкурентних предности у убрзању привредног раста, у решавању

задатака социјалне модернизације и обезбеђење глобалних позиција Русије.

Напокон постаје разумљиво да је неопходно битно проширити хоризонте планирања националног развоја. При чему их треба учинити не само дугорочним, то јест оријентисаним на минималну 10-15-годишњу перспективу, него почети промишљати наш развој у категоријама управљања из будућности.

То значи да наше данашње узајамно повезане акције у области спољне и унутрашње политике морају, као прво, бити максимално подређене циљу да Русија постигне за њу неопходан и оптималан положај у „сутрашњем дану“ развоја човечанства. Као друго – да су те акције по могућности оријентисане на управљање тенденцијама светског развоја, то јест на промену данас прогнозираних карактеристика „будућег света“ у нама потребном смеру.

У ту сврху ми апсолутно морамо да разумемо какав је свет данас, како и куда он иде. Да дефинишемо какво место Русија заузима сада и какво место жели да заузме у свету, у светској политици и привреди у наредним деценијама. У вези с тим треба да прецизирамо дугорочне основе наше националне социјално-економске политике. Да се научимо да ефикасно утичемо на глобалну политику и тенденције развоја савременог света. А затим, кад учврстимо своје позиције на међународној сцени, да конвертујемо стечене предности у нове допунске погодности и перспективе за националну привреду, за наше друштво, за све грађане земље.

Способност да јасно и прецизно направимо такав „алгоритам будућности“ за Русију је – залог ефикасности и

спољнополитичке стратегије и унутрашње социјално-економске политике. То је – камен темељац конкурентности Русије у савременом свету, у оном свету будућности који се данас тек формира, али чије захтеве већ сада треба имати у виду.

МИ И ЗАПАД

Односе Русије и Запада данас најпрецизније карактерише једна реч – недоумица. Та недоумица је узајамна. Њен корен је – у оној ужурбаној изгубљености и бучном немиру који се последње време уочавају у реакцијама земаља Запада на оно што се дешава у нашој земљи. Оно што се дешава у Русији и са Русијом Западу се очигледно не допада. Али иза оног „не допада“ скрива се далеко дубља ствар, фундаментална забринутост западног света за своју сопствену судбину.

Узроци такве ситуације захтевају објашњење, тим пре што је из реченог већ јасно: односи Русије са Западом уопште нису случајно полазна тачка за целу анализу тенденција и процеса који се дешавају у свету и позиција наше земље у њему.

Постоји „тајна Запада“ коју он љубоморно чува. Та тајна је – као она чаробна игла у чудесном јајету – повезана је са животом и смрћу феномена Запада. Дакле, само постојање такве тајне је велика загонетка. И она је, такође, исто као у поменутој бајци, много пута скривана, преобраћана, шифрована и камуфлирана у најразличитије речи и дискусије о демократији, општељудским вредностима и глобалним претњама.

Стога је и потребно поставити питање, а шта је то Запад? У чему је смисао и основа тог појма, може ли се у савременим условима уопште говорити о постојању „Запада“ као некакве јединствене политичке реалности савременог света? Напокон, у чему је смисао садашњег односа Запада према Русији, зашто је исправан

закључак да Запад третира Русију као један од кључних ресурса – и то не само у смислу „сировинског привеска“ – за сопствену будућност?

Тек после тога може се осмишљено одговорити на питање какви су односи са Западом Русији потребни и у чему може бити садржај тих односа, ако не у простом припајању западном свету у функцији даваоца? А такође у чему, на најширем плану, треба да се састоји стратегија понашања и развоја Русије у савременом свету.

ВЕКОВНО НЕРАЗУМЕВАЊЕ

Иза данашње нервозне реакције према Русији, без сумње стоји њена вековна историја. Без обзира на историјску припадност Русије европским нацијама, без обзира на њен развој не само у том контексту, него у сталном уклапању у европску историју и културу, Европа („мајка“ савремене западне цивилизације) традиционално је према нашој земљи осећала помешано дивљење и страх. Данас оба та историјска европска осећања у потпуности деле и све друге западне земље, почев од САД и Јапана и закључно са „новопреобраћеним“ земљама Источне Европе и прибалтичких република. За ове последње такав однос је оптерећен још и постсовјетском одбојношћу према Русији којом „нови Европејци“ континуирано и понекад успешно покушавају да заразе и осталу Европу.

Са изузетком ових последњих земаља, сличне емоције историјски су засноване на опчињености, било картографског, било реалног „географског“ осећаја суседства са огромном, бескрајном и суровом територијом Русије. Поврх свега, због тог просторног односа ствара се понекад мутно, а понекад и потпуно јасно схватање да смо „ми ту поред и да смо заједно, али нисмо једно исто“.

Нешто мање од пре сто педесет година истакнути филозоф и историчар Николај Данилевски потпуно тачно је описао тај проблем. Видевши пред собом Русију, Европа „инстинктивно осећа, да се испод те површине налази јако, чврсто језгро које се не може раздробити,

не може смрвити, не може растворити – које, према томе, неће бити могуће асимилovati и претворити у своју крв и плот – које има снагу и право да живи свој независан, самосталан живот“.

Ето с том „снагом и правом“ Русије да буде независна и самостална, као и с немоћи да се „раздубри и раствори“ суверенитет Русије, Запад не може никако да се помири. Зато, као што је писао Данилевски, Русија мора стално да слуша једне исте оптужбе да је она империјална, „освајачка држава“, а осим тога представља „мрачну силу, непријатељски настројену против прогреса и слободе“.

Од тог времена мало тога се променило. На Западу, као и раније, преовлађују сумње у „опасност“ којом прете актуелни процеси у нашој земљи. Руску политику настављају да анализирају на основу истих вековних стереотипа и представа о томе да су Русији, наводно, својствени „ауторитаризам“, „империјалност“ и „експанзија“.

Поново „са свих страна чујемо вапаје“. Ту су и дубокомислена размишљања о кризи која је стигла Запад у односима са Русијом. Ту је и дипломатска „забринутост“ за планове Русије о развоју и јачању сопствене привреде. Ту су и апели да се свет одбрани од енергетске експанзије Руса који су придавили своје суседе. И жалосни вапаји због „руског медведа“ који не разуме и гази демократију. И већ хистеријски крици о фамозним руским империјалним амбицијама уз позиве да се око наше земље створи санитарни кордон или макар некаква завеса.

Разумљиво да сва та навала страсти, тај начин размишљања, између осталог, изазивају недоумицу и у нашој земљи. С једне стране, Русија би желела да макар дискутује о узајамним и заједничким проблемима отворено и без увијених фраза, а с друге стране – без измишљотина и двоструких стандарда. Пожељно је такође да то буде без нафталинских стереотипа политичара-диносауруса Фултонове ере и њеног вилнуског периода.

Реалност је то да се управо Запад веома тешко ослобађао и још ни издалека се није сасвим ослободио од својих комплекса према Русији.

Однос према нашој земљи наставља да се каприциозно колеба између страха и одушевљења. Тако је страх од бољшевика, „светске револуције“ и СССР-а замењен одушевљењем „перестројком све до деструкције“ крајем 1980. године, а после тога анархијом државне злехудости и спремности Русије да саму себе заложити да би је похвалила „светска заједница“ 90-тих година. Одушевљење је прелазило у усхићење јер је у условима руског хаоса доступ нашим националним ресурсима практично био бесплатан.

Нема ничег чудног у томе што се таква еуфорија на Западу претворила у болесну хистерију чим је Русија почела да долази себи, да добија снагу, да обнавља своје позиције. И ево поново „на коњу“ малтене у пензију су послати совјетолози, који су се ужелели страхова малограђана од „дивље Русије“ и донација за шпекулације о „васкрсавању совјетског Франкештајна“, о доласку „смака света“, који ће се тобоже десити чим руска држава још мало ојача.

Све у свему, Западу не мањкају страшна пророчанства. И та „љуљашка емоција“ никако се не успорава негде на средини – тамо где је чврсто тло под ногама и где је могућност да се на Русију најзад погледа мирно и реално.

На крају крајева, питање разумевања процеса који се дешавају у Русији је, између осталог, и питање добре воље Запада. Објективна процена развоја Русије допушта да се каже како је чаша полупуна, а не полупразна. Лажна сумњичења на рачун Русије, њених циљева и интереса, могу само да узбуркају воду у чаши, а не да је напуне. И овде много тога зависи од умећа да се оно што се догађа осмотри под новим савременим углом.

За последњих 15 година у Русији су се десили револуционарни преображаји, настала је потпуно нова реалност. Данас је период револуције завршен и нова Русија „стаје на ноге“. Демократски пут њеног развоја не доводи се у сумњу. Представе о томе да „јачање државе“ носи са собом опасност су неосноване.

И најзад, умесно је и поставити питање: зашто Запад чак и не покушава да барем сада натера, на пример Кину, да се реорганизује по европској или америчкој шеми? И зашто је у односу на Русију та тежња стално присутна? Ствар је у томе што Запад сматра, као и ми сами уосталом, да је Русија европска земља. И то је тачно. Грешка је, међутим, управо у жељи и покушајима Запада да на тој основи у Русији спроведе стандардни „европски ремонт“ који игнорише историју, величину и традиције наше земље.

Али та грешка није случајна. Прецизније речено, са становишта Запада то уопште није грешка, него неодложни

задатак – да се Русија прогута, да се њени ресурси ставе на располагање у сопствене сврхе и да се на њен рачун повећа сопствена моћ и могућности.

Због историјске традиције и искуства из прошлости, Запад не види друге варијанте међусобних односа са Русијом, осим њеног потпуног и беспоговорног припајања западној цивилизацији или пак супротстављања и супарништва у оквиру овог или оног система „полова“ међународних односа.

Да би се избегао такав упрошћени и опасни поглед на ствари, за Русију и за Запад је од животне важности да међусобне односе учине сложенијима. Сложенијима у том смислу да они постану свестранији и пуновредни. Да би се то десило, потребно је дистанцирати се од наслеђа прошлости, ослободити се вековних страхова и отрцаних стереотипа недавног „хладног рата“. Треба престати са третирањем односа искључиво кроз призму историјских увреда и сумњи, потенцијалних узвраћања, неоснованих закључака о „мрачним силама“ и ефемерних стандарда који одговарају или не одговарају принципима „прогреса“.

У односима Русије и Запада као камертон и главна идеја треба да се појави мисао да обезбеђење мира и стабилности у узајамној сарадњи и партнерство на свим нивоима – од глобалних и стратешких до билатерарних односа са појединим земљама Запада о текућим питањима – не подразумева обавезно „претварање Русије у Запад“. То јест, нарочито не њену потпуну институционалну интеграцију и разводњеност у наднационалним структурама западног јединства – НАТО или Европској унији. Или пак улазак Русије под инфериорним

условима у структуре западне глобалне доминације и експанзије каквим се по многим параметрима, не без основе, може сматрати СТО. Или, напokon, безусловно и беспоговорно прихватање од стране Русије неких, наводно универзалних, једино могућих стандарда политичког организовања и демократске процедуре које Запад често у стварности проглашава таквим, ни због чега другог него да бих користио као инструмент контроле и ограничавања националних интереса других земаља.

За излаз из те ситуације, за превазилажење недоумица и недовољног разумевања постоји тачан рецепт који је формулисао још Конфучије: „Ако су имена нетачна, онда речи нису утемељене. Ако речи нису утемељене, онда дела не могу да се остваре...“ У датом тренутку у односима Русије и Запада управо је и потребно такво „исправљање имена“, одрицање од нетачног разумевања речи, смисла догађаја и логике односа.

ДРУГА ПРАВИЛА ДРУГЕ ИГРЕ

Када се, на пример, поведе реч о демократији, читава гомила совјетолога, попут старог артиљеријског коња који кад зачује звук пуковске трубе, почиње да бије копитом на тему „сахрањивања демократије у Русији“. Међутим, ствари су апсолутно другачије. Процеси демократизације у Русији одликују се својом специфичношћу. Та специфичност је у томе што демократска транзиција последњих 15 година у нашој земљи практично нема аналогije у својој историји. Свака новина увек се тешко усваја, увек је бременита грешкама и неопходношћу да се оне исправе.

Управо тим исправкама Русија се данас и бави. Због тога што је десетогодишња пловидба „без кормила и једара“ 90-тих година довела нацију у ситуацију да схвати неопходност разборитијег кретања у будућност, до разумног конзервативизма и опреза у даљим трансформацијама. Русији је потребна политика која ће међусобно повезати традиционалне вредности, без којих ће друштво престати да постоји, са демократијом, без које друштво не може да се развија. Управо таква политика данас се у Русији и спроводи. Баш се питамо где се она не спроводи? Неће ваљда неко озбиљно да тврди да постоји извесни „укалушљени“ стандард демократије и једна-једина за цео свет „покретна трака“ на коме се он склапа. Мада би, можда, неко и желео да тако буде.

Свака земља тежи да оптимално споји тековине своје историје и културе са институционалним механизмима демократије. Аналогно томе, у свету не постоји један-

-једини модел аутомобила за сва времена и људи се возе у ономе који им је конфорнији и потребнији – од малолитражних до теретних. И ти модели се једни од других знатно разликују – као „тојота“ од „мерцедеса“ или од прекоокеанског „форда“.

Исто тако и у Русији данас настаје сопствени национални модел демократије које тесно повезан са домаћом политичком традицијом и принципима националне политичке културе и духовности. Само такав модел демократског развоја природан је за Русију.

Овде морамо подсетити на то да је демократија сама по себи у знатној мери феномен културе, а ови или они њени модели условљени су развојем и променом социокултурног контекста. То значи, с једне стране, да се потреба за демократијом формира унутар самог друштва. Извозити и једнострано наметати демократију није могуће. Управо то и видимо данас, када се западни свет, реализујући своје циљеве и вредносне оријентире у међународним размерама, суочио са неопходношћу да на себе преузме одговорност за велики број земаља и народа који су, одбацивши под политичким или чак војним притиском традиционалне принципе политичке организације, изгубили и стабилност и ефикасност. Постали су беспомоћни не само пред глобализационим тенденцијама „цивилизованог човечанства“, него и пред ђаволским силама „сивог глобалног света“.

С друге стране, ми не можемо да кажемо каква ће бити формула организације власти у будућности, укључујући ту и Запад. Почетком XXI века у земљама Запада очигледан је пораст „новог десног таласа“ који у својим програмима, за разлику од „неоконзервативног таласа“

80-тих година, истиче не толико економске колико социокултурне захтеве, при чему често ауторитарне, с тенденцијом ка извесном ограничавању демократије.

Претња подривања западних друштава изнутра, која је раније имала у основи апстрактни или чисто локални карактер, данас је прешла границе оних енклава инородних култура које су се формирале у западним друштвима током последњих деценија. Етничке и религиозне мањине које су постепено преплављивале земље Запада, дубоко су се укорениле и рашириле до значајних размера, прешле на активну стратегију „уграђивања“ у западна друштва, прецизније – у њихову „модификацију“, задржавајући своје вредности и интересе (довољно је сетити се такозваног скандала са карикатуром или масовних немира у Француској).

То не само да доводи до „застоја у демократији“, него и ствара прилично широк захтев јавности за њена ограничења у тим истим европским друштвима, где је, без обзира на све, све досад јака патријархална традиција и вредности. Та тенденција данас захвата не само политички процес у многим земљама Европе, него и непосредно прети да заустави и врати уназад европску интеграцију.

Чак и САД, које су увек биле извештајни еталон, образац друштва посебног типа, такозваног топионичарског котла, где су се све нације, народности, етноси, културе и религије претапале у јединствену „велику америчку нацију“, не могу више да ефикасно одржавају неопходну температуру у високој пећи социјалне стабилности.

Осим тога, на Западу се испољава и друга, данас доста очигледна тенденција, која је настала као одговор на

изазове и претње међународног тероризма и „светског подземља“. С њом је, на пример, повезан настанак таквог феномена када не само нелегалне умрежене структуре, него и поједини ликови типа Осаме бин Ладена, одлучно претендују на квазидржавни статус, укључујући и територије самог Запада. Због тога што они покушавају себи да присвоје кључно обележје државне организације – монопол на насиље, при чему са легитимитетом вере и праведности.

Невиђени пораст потенцијалних нивоа „рушилачке слободе“ горе поменутих процеса за савремене демократске режиме не може бити бескрајан и не може а да не изнедри узвратне тенденције од стране традиционалне социјалне структуре и државе. Ако тенденције ограничавања демократије на Западу данас и имају привремени и изнуђени карактер, то не значи да оне не могу добити системски карактер у будућности.

Напокон, не треба заборавити ни то да савремена наука види тесну везу између политичких институција, система државне управе и могућности економског раста. И ствар није у томе да су демократски и децентрализовани системи управе економски ефикаснији. Поставља се питање које задатке они ефикасније решавају.

Тако, с једне стране, за решавање задатака индустријског развоја могу да буду ефикаснији и ауторитарни системи. Исти ти системи могу бити ефикаснији и у прелазним условима. Не може се искључити да ће глобални свет будућности такође почети да ствара ситуације веће економске ефикасности за режиме са ауторитарном компонентом. У крајњој линији пример

савремене економске модернизације Кине „која стиже глобализацију“ тера нас да се над тим замислимо.

С друге стране, ниво демократичности сам по себи такође ништа не гарантује. Ствар је у томе што и у потпуно демократском друштву може да не превлада тенденција квалитетног развоја, него тенденција конзервације и траћења постојећих економских и социјалних ресурса. По правилу то се дешава у оним привредама које су нарочито оријентисане на природне ресурсе и зависне од њих. Резултат тога је да друштво губи усмерење на развој и концентрише се на извучење ренте из постојеће ситуације. При том демократичност политичког система може чак погоршати ту ситуацију, док постојање одређене ауторитарне воље понекад омогућује да се друштво извуче из замке стагнације, да се побољша квалитет бирократске управе и законодавства и да се створе и реализују квалитетни приоритети развоја.

Треба такође напоменути да су процеси политичког развоја у Русији донедавно били праћени слабљењем и „полураспадом“ државе, све до њеног претварања у оруђе лоповлука, у инструмент манипулација и циничних интрига у рукама одређених група, па чак и личности. Таква олигархијска демократија у сваком случају може, и мора, бити названа слабом. Ако је за све те „полубанкарчиће“, медиотероризам и хипотекарне отимачине уопште примењив појам демократије.

Оно што сад имамо у Русији – то је процес „исправљања“ „дефектне демократије“, која се не разликује од олигархијске анархије. То није ништа друго до процес јачања демократије. Јачања, истина сложеног, развоја

института демократије, укоренивање демократских традиција у друштву. Тај процес траје дуго, понекад болно. Он је скопчан са неопходношћу завршетка прелазног периода, остварењем системске економске и социјалне модернизације, са превладавањем опасности „сировинског проклетства“. Али то је, неоспорно, процес изградње јаке демократске државе која може и мора бити достојни, равноправни члан светске заједнице „суверених демократија“.

У постојећим, пак, стрепњама у вези са „империјалним амбицијама“ Русије, у још већој мери се испољава оно од чега су животарили у прошлости многобројни „неосовјетолози“. Понекад се чини да Запад размишља у категоријама конфронтације СССР и САД. Без обзира на то што је „хладни рат“ завршен, у главама многих политичара и експерата наставља да бесно пулсира мисао – „боксерски двобој се наставља!“. Завршена је, да тако кажемо, прва рунда, а следи дуга размена удараца. У ствари, „бокс“ је завршен и ми већ одавно играмо другу игру. Можда је то шах и тада вреди подсетити наше опоренте да поштени играчи не покушавају да преврну шаховску таблу у компликованој позицији и неприметно замењују фигуре. Или, можда, савремена историја захтева нашу заједничку игру, у истом фудбалском тиму. И тим пре нам је онда потребна уиграност, „осећај за партнера“, вештина да разумено једни друге на пола речи.

Међутим, управо због боксерских стереотипа, тамо где морају да се чују појмови „национални интереси“ и „сарадња“, одјекују речи о империјалним амбицијама и конфронтацији. И наново неко удара у сва звона

„хладног рата“ због повећања одбрамбене способности Русије. Мада је очигледно да Русија мора и има право да се супротставља туђој политици када ова угрожава интересе Русије и њених грађана, национални суверенитет, целовитост и стабилност државе. Исто тако, боље од многих земаља схватајући опасности екстремизма, тероризма и сепаратизма у савременом свету, Русија је активни члан и учесник међународне антитерористичке коалиције.

Повећање одбрамбене способности – то је апсолутно нормална демонстрација чињенице пред свим силама у свету (укључујући нелегалне и терористичке) да Русија – није пролазно двориште за њихове нимало вегетаријанске, вучје апетите. А такође и тога да је Русија спремна да сарађује с другим земљама у обезбеђивању стабилности светског поретка. Апсолутно то исто чине све остале земље света које не намеравају да свој живот окончају самоубиством.

Што се економије тиче, оставимо по страни чак и то да су Русију 15 година учили да живи по тржишним законима, а сада се љуте што је она постала добар ученик. Најважније је то, што су енергетски ресурси њена објективна конкурентна предност. Русија је спремна да сарађује и улаже те ресурсе у обезбеђивање енергетске, и још шире, економске безбедности целог света. Али наша земља рачуна на то да јој се пружи равноправне и праведне могућности учешћа и сарадње у другим глобалним економским процесима. Због тога што је таква позиција подвргнута сумњи, реалност се не мења. Ако се Запад плаши сарадње или је избегава, онда то само појачава источни правац наших економских приоритета.

ТАЈНА ЗАПАДА

За тврдоглавост с којом Запад подучава Русију да корача „путем истине“ и заступа принципе „трансформације“ наше земље у сподобу која се од њега не разликује, постоје и други фундаментални разлози. Они су управо повезани са разумевањем чињенице шта данас представља Запад и у чему се садржи његова стратегија у савременом свету.

Нема сумње да западни свет ни издалека није ни јединствен ни монолитан. Али не смемо брзоплето и прерано дати појам да избацимо на сметлиште историје као остатак „хладног рата“, иако су баш систем међународних односа који је настао после Другог светског рата – „хладни рат“ и блоковска конфронтација са СССР-ом заправо и изнедрили савремено схватање и савремену структуру западног света.

Данас ми имамо довољно основа да Запад видимо као релативно јединствену војно-политичку, вредносну и делимично геоекономску реалност савременог света. Чак ако између западних земаља постоје објективне геополитичке, а такође и економске противречности и конкуренција, у одређеним условима те несугласице постају далеко мање у односу на ствари као што су, на пример, европска или трансатланска солидарност. То може да се види, између осталог, и у садашњем руском енергетском дијалогу са Европом у целини и појединим европским државама посебно.

Све се то заиста дешава управо стога што се иза појма „Запад“ скрива сасвим одређена институционална и

вредносна средина, систем представа о политичким и социјалним технологијама које обезбеђују функционирање индустријски најразвијенијих земаља савременог света. То јест, што је у датом случају важно, технологијама које обезбеђују или које су раније омогућавале њихово глобално лидерство.

Управо представе западног света о томе да он јесте „најбољи свет“ савремености, да је његова унутрашња политичка и економска организација оптимална и супериорна, да дозвољава да буду „испред целе планете“ – све то је фундаментални фактор западног јединства и политичке реалности Запада. Систем пак институција међудржавне интеграције и безбедности западних земаља има за главни циљ одржавање и очување ако не стања, онда осећања глобалног политичког и економског лидерства.

Не смемо, напокон, негирати и то да прилично велики број земаља и у протеклим деценијама и данас свој развој сагледава у категоријама „прикључења“, тежње за улазак у „западни свет“. То може да претпоставља и интеграцију у одређене међународне структуре и институције, као што је НАТО и (или) Европска унија, и прихватање неких другачијих институционалних стандарда већ непосредно у питањима организације политичког, економског и социјалног живота. У том смислу тежња многих земаља за прикључење западном свету одражава њихову жељу да саучествују у глобалном лидерству, макар понекад и на помоћном седишту.

Услед историјских или војно-политичких разлога западном свету већ одавно припадају, на пример, и Јапан и Аустралија. С Турском је, опет, ситуација мало

компликованија. Та земља припада одбрамбеном блоку НАТО, што је, уосталом, углавном предодређено наслеђем „хладног рата“, а такође у знатној мери специфичношћу турске државности и њеном посебном месту у такозваном муслиманском свету. С друге стране, вишегодишња епопеја са прикључењем Турске Европској унији показује да су вредносни мотиви западне интеграције приоритетни, њени критеријуми и границе представљају једно од најважнијих питања за сам западни свет, али то ипак не искључује њихову „флексибилност“ – у зависности од ситуације и политичке сврсисходности.

Све то у целини потврђује да и појам „Запад“ и друге шеме линија раздвајања на карти света, типа супротстављености „Север“ и „Југ“, нису чисто географског карактера. Оне, разуме се, делимично одражавају територијалну слику света, али, у крајњој линији, просто изгледају као не до краја јасни термини за означавање друге реалности. И то оне која је – заснована на заједничким вредностима и оквиру безбедности одржавања коалиције светског лидерства која је историјски реално формирана око атланског језгра, око европско-северноамеричког партнерства.

Ако је то тако, онда постаје разумљиво како се данас одвија еволуција Запада, с каквим изазовима се она суочава и шта одређује њен однос према Русији.

Распад СССР-а, нарушавање баланса сила два светска система који су одредили развој света током скоро целог XX века, на Западу су изнедрили опасно осећање завршетка еволуције светске цивилизације и достигнуте историјске и геополитичке супермоћи.

Обнародована доктрина „краја историје“ тврдила је да западни свет, његове вредности, економска структура и на њеној основи изграђени политички систем јесте највеће достигнуће цивилизације. Остале земље и системи на овај или онај начин, у оквирима процеса глобализације, биће увлачене у процес „достижног“ развоја и следиће Запад. Будућност човечанства мора да се претвори у механички процес поновног млевења земаља, народа и култура, где неће бити места за све, где сви неће досегнути „зјапеће висине“ цивилизације савременог западног друштва, иако имају право да унутар себе конкуришу за једино право – да се прикључе жуђеној и истовремено мрској „златној милијарди“. Таква „неподношљива лакоћа постојања“ дозвољавала је да се не рачуна на остали свет и рађала „глобални егоизам“ – право мешања у сваку ситуацију у било којој тачки Земље на бази „хуманитарних“ побуда и прогресивних вредности.

Због тога смо последњих 15 година постали сведоци упечатљивих и истовремено депресивних покушаја западних земаља, пре свега Сједињених Држава, да се спроведе насилна демократизација појединих држава, па чак и региона планете са декларисањем своје мисије као „унапређење демократије у свету“. Некада се истом ствари бавио Совјетски Савез, покушавајући да неке земље из феудализма, или чак племенског уређења, преведе у комунизам, да такорећи оствари социјалистичку транзит у светлу будућност.

Међутим, терет спољашњег управљања државама и народима уз брисање појма националног суверенитета може испасти претежак. Не сме се заборављати да

данас у свету постоје политичке снаге које су у стању да појачано и понекад непромишљено користе култивисани процес глобалне демократизације у сасвим другом и директно супротном смеру. Проглашавајући „вољу јачег“ да решава ко је у праву, а ко је крив, Запад пада у замку. Због тога што ништа неће спречити представнике светског терористичког подземља да такође одлуче да су они „изнад свих“ и да на тој основи присвоје себи право да располажу туђим животима и нашом судбином.

Данас је очигледно да покушај „затварања историје“ није ништа друго до илузија из још једног разлога. Савремене тенденције развоја света показују да је процес глобализације, повезан некаквим успостављањем светске доминације Запада, са становишта историје само ствар тренутне ситуације и да ничим није загарантован у дугорочној перспективи. Да, у одређеном тренутку, на таласу индустријске револуције, бурног развоја капитализма који убрзава темпо индустријализације и научно-техничких револуција користећи социјално-политички технолошки арсенал демократије, Запад је отишао далеко испред осталог света.

Међутим, већ данас глобални раст „незападне“ Азије јасно показује границе те тенденције. Могућности западног лидерства поткопани су и изазовима такозваног судара цивилизација, што ствара не само претњу безбедности него и, као што смо видели, предодређује суштинске тешкоће у обезбеђивању демократског типа националног унутарполитичког развоја западних друштава. Напокон, све принципијелнија постају ресурсна ограничења у развоју Запада. Поред тога што се

сама „златна милијарда“ сажима на све мањи део становништва планете, западна друштва имају очигледне социјалне и економске потешкоће због нарастајућег недостатка сировина, еколошких проблема и старења становништва.

У повратку Русије у светску политику и привреду, јачању и учвршћењу руске државе западни свет пре свега види претњу. Уједно је очигледно да је Запад животно заинтересован да у овом и ли оном облику „прикључи“ Русију себи, да је увуче у себе ради очувања своје коалиције глобалног лидерства. То је она иста смеша привлачности Русије и страха од ње.

Међутим, пошто, као што смо већ рекли, Запад и Русија схватају да смо „ми близу и да смо заједно, али нисмо једно те исто“, у стратегији Запада у односу на нас не преовлађује интеграциони сценариј (овде би се појавило чак више проблема него са Турском), већ жеља да се Русија контролише као извор ресурса и штит од низа глобалних претњи. При том „сувишно јачање“ Русије и њене самосталности су главна препрека за реализацију те замисли. Управо због тога, за разлику од 90-тих година, када је сценариј искоришћавања Русије потпуно одговарао, а наша земља била милостиво удостојена звања наде глобалне демократије, данас се суочавамо с толико очигледним информационо-политичким притиском и „психичким ударима“.

У односима са Русијом Запад данас мора да схвати оно најважније. Због својих историјских, геополитичких и социокултурних специфичности, Русија објективно не може бити интегрисана у све слабију „глобалну коалицију“ која се назива „Запад“. Штавише, Русија

због својих националних интереса и схватања сопствене глобалне стратегије за такву интеграцију није ни заинтересована. Тим пре она не жели да буде, у широком смислу те речи, сировински и ресурсни привесак Запада. Ми не можемо да сарађујемо са Западом по принципу ментора и ученика.

Русија је земља са величанственом историјом, земља са хиљадугодишњом државношћу у којој се формирало државно мишљење, државна елита, традиција и култура. Русија не може да постане друга земља, не може у узајамним односима са Западом да буде третирана као Индијанци, који су некоме предали своја природна богатства и живе у резерватима по споља одређеном „распореду дана“.

Русија је водећа сила евроазијског простора, која има значајну могућност глобалног утицаја на светски систем, у првом реду захваљујући нуклеарном и институционалном фактору. Потенцијал Русије такође јој дозвољава да постане један од полова светске привреде. Јединственост руског положаја састоји се у поседовању огромног ресурсног потенцијала, укључујући енергетски, што је углавном карактеристично за земље глобалног Југа, у споју са хуманитарним, индустријским и војно-стратешким потенцијалом, а што је најважније – с културом и историјским искуством својственим западној цивилизацији. Услед тога Русија не само да објективно постаје кључни субјекат светског поретка XXI века који се рађа пред нашим очима, него је и кадра, у случају потребе, да игра улогу глобалног модератора.

Већ данас Русија фактички иступа као карика између старих лидера („Велика осморка“) и нових, све

економски успешнијих сила (Шангајска конференција сарадње, група БРИК – Бразил, Русија, Индија и Кина). Русија може ефикасно обављати функцију посредника и организатора у дијалогу између два дела савременог света и самим тим повећавати сопствени статус и међународни утицај. Стога појачано учешће Русије у светском политичком процесу и управљању може постати залога глобалне стабилности.

ТАЈ НОВИ, НОВИ, НОВИ СВЕТ

Буквално последњих година, које по историјским мерилима представљају један тренутак, свет је доживео значајне промене од којих су многе прилично очигледне, а друге ће – мада за сада имају прикривен карактер и испољавају се само у знацима – имати суштински одјек и последице већ у блиској будућности.

У целом свету очигледно је фундаментално вредносно и идеолошко преиспитивање тока светске историје. Савременост постаје све конкурентнија и конкурентнија. Почев од 11. септембра 2001. године историја је поново оживела и за значајан део човечанства који обично називамо цивилизованим. Илузија успешног завршетка светске еволуције, која се тобоже десила крајем 1980-тих година, после пораза комунистичког система, дефинитивно је пропала.

Историја човечанства престаје да буде историја Западне цивилизације и Севера планете. Крајем 2006. године број становника Земље премашио је очекивану граничну црту од 6,5 милијарди, при чему више од 80% текућег прираста отпада на Азију и Африку. Запад постаје „све мања мањина“ света, више не само у бројчаном, него и у политичком и у економском смислу. Кина је већ избила на четврто место у свету по капацитету привреде, прстигавши Француску и Велику Британију и за сада, али само за сада заостајући за САД, Јапаном и Немачком. Није мање значајно ни стално и убрзано напредовање у светској економској хијерархији Индије, Бразила и Индонезије.

О времену које долази често говоре као о веку хаоса, неодређености и непредвидљивости. То је делимично тачно у том смислу што проблем контроле глобалног развоја постаје кључни проблем. У садашњим условима свет који се самостално развија прилично брзо ће доживети свој крај. Ако је то тако, а кристализација новог светског поретка постаје насушна потреба, тим је важније проценити које ће заправо савремене тенденције светског развоја имати највећи значај за будуће уређење међународних односа.

ХЛАДНИ СВЕТ И ХЛАДНИ ТАЛАС

Специфичност савремене ситуације у свету састоји се у томе да рушење политичких темеља Јалтско-Постдамског уређења света после распада СССР и „блоковске конфронтације“ Совјетског Савеза и Запада није довело до слома институционално-правне основе старог система. Данашњи свет је из тог периода наследио знатан део међународних механизма и норми, пре свега систем Организације уједињених нација.

Није реч само о коегзистенцији новог и традиционалног у савременим међународним односима. У ономе што се догодило види се прелаз на другу, принципијелно нову парадигму светског поретка. Прелаз са једног система на други, за разлику од свих претходних случајева, остварује се мирно, без коришћења механизма глобалног конфликта широких размера зарад елиминасања унутарсистемских противречности, као што су, на пример, били и Први и Други светски рат.

Наравно, данашња ситуација је такође настала после „рата“, али хладног. С једне стране, то је једноставно само по себи важно у условима постојања нуклеарног оружја. Истовремено непостојање правог „вршег“ рата и толико „безусловних“ капитулација и пактова о уређењу света после њега, по логици ствари тај процес преласка са једног система на други чини блажим и он несумњиво нема дискриминациони карактер у односу на ове или оне земље.

То, међутим, не значи да покушаји такве дискриминације и поделе света на победнике и побеђене последњих

година није било и да их данас нема. Период такозваног једнополарног света који је настао последњих деценија XX века и почетком XXI века и глобалне доминације САД, био је типичан покушај да се успостави „светски поредак победника“. Свет од тога није постао ни стабилнији ни безбеднији. Рат у Ираку је упечатљиво демонстрирао сву илузорност управљања и контроле света из једног центра.

Свет је истовремено постао још мање предвидљив – довољно је погледати како последњих деценија незадрживо пуца по шавовима режим неширења нуклеарног наоружавања. Штавише, баш претензије САД на глобални хегемонизам, жеља да игра улогу час јединог и непоновљивог судије у свим питањима светске политике, час и светског жандарма уопште, објективно су заковале развој система међународних односа. Оне су биле препрека и све до данас коче модернизацију међународних институција у складу са новим реалијама, пре свега Организације уједињених нација.

Светска заједница данас има пуно право да за све то поднесе рачун Сједињеним Државама.

Управо из разлога „вртоглавице од успеха“ нереализоване „глобалне суперимперије“, стварање новог светског поретка XXI века тече спорије и мање ефикасно него што би то могло да буде и што је то неопходно човечанству.

Ми се данас налазимо у стању „хладног мира“ који ће трајати прилично дуго. Хладни савремени мир постоји у два смисла. Као прво, та карактеристика значи да ми све до сада остајемо у некаквом прелазном периоду. Савремени свет – то је нови свет у настајању, где

се већ назиру острвца нове структуре, али се она неће формирати у принципијелно нову и довољно стабилну политичку карту ни брзо ни одмах.

Истовремено од савременог система међународних односа „дувају хладни ветрови“ управо зато што све до сада нису утољене амбиције САД и глобалне коалиције Запада у вези са стварањем некаквог крутог „послератног поретка“ под својим условима и у своју корист. И мада објективна реалност противречи таквим плановима, неки све до сада гаје мисао о томе да је „тим горе по реалност“. При том ствар не остаје само на нивоу размишљања, него се претаче у конкретне војне операције, испробавање новог наоружања, изградњу ракетних база и других непромишљених поступака чији „хладни талас“ запљускује и прети да разори цео систем међународне безбедности.

Све то је апсолутно неприхватљиво пошто резултат не само оживљавањем духа „хладног рата“, него и, што је много озбиљније, свет може остати без историјске шансе за стварање новог, праведног и недескриминаторског светског поретка. Светског поретка без поделе на победнике и побеђене, који није створен на принципима изнуђене коегзистенције и ограниченог компромиса, него на принципима жељене и равноправне будућности за све.

Управо тражење одговарајућих споразума и путева који су корисни за цео свет треба у најскорије време да буде главни правац у раду међународних институција, пре свега ОУН, укључујући и само реформисање Организације уједињених нација. Посебно важна постаје улога ОУН у координацији светског економског развоја.

Ефикаснија и одлучнија ОУН може да се врати на идеју реалне контроле светских економских и финансијских система. Можда ће то омогућити да се превазиђу и оне кризе у светској трговини које су у оквиру Светске трговинске организације данас очигледне, при чему пре свега због покушаја да се СТО искористи као инструмент доминације и експанзије.

Природно, када говоримо о реформи ОУН и тим пре Савета безбедности, пре свега треба рачунати на последице по Русију. Међутим, у принципу треба памтити и нешто друго. Деградација улоге ОУН у светском систему већ одавно води смањењу ефикасности најважнијег институционалног ресурса Русије, који је она наследила од пређашњег система међународних односа – статуса сталног члана Савета безбедности. У таквој ситуацији вероватно је боље препустити другима део својих ексклузивних права на нивоу СБ ОУН и у целини повећати реалну корист од тих права и привилегија, него чекати да она буду обезвређена, као и улога целе организације.

Дати пример добро илуструје неопходност рационалног и „промишљено“ брижљивог односа у данашњем свету према сопственим ресурсима и могућностима.

Појава нових центара моћи, усложњавање саме структуре међународних односа и прикривена мултиполарност уочавали су се још и онда када је свет био у сенци глобалне конфронтације САД и СССР. Данас доминација ове или оне земље или групе земаља апсолутно у свим сферама постаје фактички немогућа. Савремени свет је објективно многопланаран. Ствар је, међутим, у томе каква је то мултиполарност, каква је њена

структура и квалитет и у чему ће се састојати механизам самоуправљања новог мултиполарног света.

Мултиполарност будућности, за разлику од прошлости, неће бити мултиполарност непријатељских групација, конфронтација сила и нуклеарног паритета. Нови светски поредак ствара се тако да у њему не буде никаквих нових суперсила, круте глобалне и само једне блоковске структуре, да тим пре не буде једностране доминације било које светске силе, макар то данас биле САД или сутра Кина.

То ће бити и умногоме већ јесте нешто много сложене је што се састоји од много „слојева“, вишедимензионалних фигура и сектора наслаганих једни на друге. У сваком од тих сектора – економском, финансијском, технолошком, војном, иновационом, ресурсном, институционалном и тако даље – постоје водеће земље, мада постоје и земље које нису блиско повезане с другим учесницама.

Због тога ми свет видимо као неодређени и нестални број покретних и промењивих полова. Многи аналитичари тај свет називају светом „променљиве геометрије“. За сада је немогуће потпуно сигурно одговорити на питање колико је тих полова, шта они представљају, како су организовани, какав им је квалитет, стабилност и циљеви. Земље света не теже ка чврстој повезаности или чланству у некој одређеној економској или војнополитичкој групацији. Напротив, државе диверсификују своје интересе учешћем у најразличитијим међународним удружењима и облицима сарадње.

Испоставља се да је сам модел све покретљивији и покретљивији, његова конфигурација и карактеристике

могу врло брзо да се мењају, пошто светски утицај и распоред снага све више бивају одређени такозваним циљним алијансама, то јест таквим коалицијама земаља које се стварају не само дугорочно и на иницијално неограничен период, него и на ограничено време ради решавања конкретних међународних проблема.

Карактеристично је и то да се земље које су удружене у једну коалицију приликом решавања неког међународног проблема, могу наћи у разним другим коалицијама које су по неком другом питању супротстављене једна другој. Борба са међународним тероризмом ставила је „под исту заставу“ водеће европске земље, САД, Кину и Русију, које су се за време кризе у Ираку нашле „на супротним странама барикаде“, док је спор око нуклеарног програма Ирана повукао линију разграничења на сасвим други начин.

У таквом систему ни једна земља, па ни Русија не може да се нађе у ситуацији крутог, једностраног и заувек предодређеног избора: да се приклони једном или другом центру моћи, на пример, да буде са Американцима и њиховим савезницима или против њих. Постоји простор за маневрисање, а у садашњој ситуацији, када још није завршена социјално-економска модернизација наше земље – то је најважније.

Стварање света с таквим карактеристикама несумњиво је компликовано. У њему још више расте значај ефикасних „међународних регулатива“ и општих правила игре која не би дозволила да се стална ротација међународних снага у одређеном тренутку претвори у „рат свих против свих“.

У исто време, с друге стране, тај свет пружа његовим учесницима широки спектар могућности за повећање

свог глобалног и регионалног утицаја, пошто није изграђен на универзалној конфронтацији сила, већ на механизмима „слободне конкуренције“ светских сила и на принципима soft power. То јест на принципима не само чисто економске или огољене војне моћи, него првенствено на способности да утичеш на друге и да их себи привучеш. Није случајно што се soft power преводи и као „мека“ и као „паметна моћ“.

Русији с њеним огромним димензијама, историјско-културном и етничком разноликошћу, сама природа је наменила учешће у најразличитијим међународним организацијама које се разликују како по циљевима своје делатности тако и по географским оквирима. Јер, једна је ствар учествовати у учвршћењу безбедности у области централне Азије и Далеког истока и потпуно друга – тражити равноправно партнерство у економској сарадњи са чланицама Европске уније. Једно је покушај да се игра кључна улога у пројектима економских интеграција на постсовјетском простору, а друго – тежити равноправном партнерству у економским односима са земљама Тихоокеанског басена.

Али очигледно да једно другоме не противречи. И у таквом свету задатак Русије састоји се у томе да стално има могућност и да уме да ствара, управља и оптимизује свој пакет „циљних савеза“ који би био најпривлачнији за максималан број земаља света и поседовао највећи потенцијал глобалног утицаја. Умети реализовати такву стратегију – то и значи бити „суперсила“ света у блиској будућности.

ГЛОБАЛНИ СУВЕРЕНИТЕТ УГЉОВОДОНИЧНОГ ПЕРИОДА

Што више говоримо о ограничењима економског развоја савременог света, тим је очигледније да су она на овај или онај начин повезана са суочавањем света са самим собом, што је последица тоталног освајања земаљског простора и постепеног „гашења“ потенцијала претходних научно-техничких револуција, посебно индустријске и информационе. На тој основи у свету се стварају нови типови зависног развоја.

С једне стране, глобална економија је хијерархизована и у њој се издвајају напредни и заостали сектори који су, осим тога, тесно повезани с одређеним земљама у свету и са међудржавним коалицијама. Тако су данас САД и Запад у целини, у крајњој линији, засад власници контролног пакета финансијских, инфраструктурних и високотехнолошких, над(пост)индустријских сектора глобалне економије. Азијско-тихоокеански регион се претвара у светску фабрику, нови индустријски центар света. На нижим спратовима се налази свет сировина коме, нажалост, до сада припада и Русија.

Објективна логика развоја глобалне економије – то је конкуренција различитих држава, региона, корпорација и „пирата“ глобалних финансија за доминацију над важним и најисплативијим хијерархијским нивоима те пирамиде. Контрола највећих домета развоја, а значи и контрола могућности тога развоја, остаје данас

основни ресурс глобалне доминације Запада. Зависност развоја очитује се у томе што „постиндустријски лидери“ поседују ресурсе да фактички дозволе или не дозволе овим или оним земљама да их достигну и да сарађују с њима. То се односи и на дозволу за извоз технологија и на инвестиције. Такав контролни пакет утицаја на развој других земаља има знатно већу тежину од директне контроле.

Друге земље, чак и кад имају резултате западног технолошког и научног знања, немају технолошке и интелектуалне могућности за његову примену. А фамозни одлив мозга је у неком смислу заиста главни проблем за многе земље у свету, укључујући и Русију, јер то значи да оне губе и потенцијал за производњу новог и обнављање старог потенцијала.

Промена садашње ситуације могућа је само уз нову научно-техничку револуцију (НТР) која ће доћи после информационе, која је сада у току. У оквиру ње могући су како продори нових земаља на врх технолошког развоја тако и „пад“ можда неких од садашњих лидера. Овакав или онакав исход, међутим, зависи од тога који карактер развоја ће доминирати у НТР – биотехнолошки, нанотехнолошки, квантни или неки други. Данас на дато питање нема једноставног одговора, а различите државе у свету стављају акценат на овај или онај „сектор будућности“.

Истовремено постепено постаје јаснија исправност представа о томе да суштина будуће НТР може испасти принципијелно другачија, прецизније, у први план ће ипак избити проблем ограничености традиционалних природних ресурса.

Основа процеса глобализације данас се састоји управо у покушајима преласка са екстензивног освајања света и ширења цивилизованог простора на његово интензивно освајање, када су могућности решења проблема помоћу нових неосвојених територија и ресурса исцрпљене.

Идеја „крајње границе развоја“ испоставља се као појединачан случај „крајњих граница самог света“, физичке ограничености земаљске кугле и њених природних ресурса. У тим ограничењима ресурса у крајњој линији се састоји потрошеност садашње „редакције“ постиндустријског света и могућност да се у скоријој будућности појави нова глобална Велика депресија.

Позната теза да ће свет будућности бити пре свега свет заоштрене борбе за необновљиве природне ресурсе, практично се не доводи у сумњу. Та борба може да се маскира као економска конкуренција, као сукоб цивилизација, па чак и као међународни тероризам, али се суштина ствари због тога ипак не мења. Данас свет не само да је ушао у фазу високих цена за енергенте, него и у угљеводонични период геополитике и система међународних односа.

Ми смо постали сведоци како је жеља за контролом производње, транспорта и потрошње нафте и гаса постала стожер светске политике. У конкуренцију за могућности перспективе развоја укључује се све више нових земаља, што такође захтева све већу количину ресурса. Потражња нафте и гаса и њихове цене на стратешком плану, пре свега гура нагоре Азија са својим просперитетним развојем. Економија постиндустријализма донела је многе благодети, али данас она нагиње

ка проширеној производњи „novих потреба“, гигантских „мехура од сапуна“ и све нових и нових роба. У промет, по многима вештачки, увлачи се све више необновљивих ресурса планете и на тај начин се заоштрава енергетска и еколошка криза.

Све јача је потреба да у оквиру нове НТР буде у првом реду решено питање „енергетске револуције“ и одговарајућег фундаменталног престојавања светске економије. За сада се то није десило, али су исто тако озбиљна и принципијелна питања управљања и контроле над постојећим сировинским енергетским резервама „нафтногасне“ глобалне економије. Русија као један од главних поседника таквих ресурса то осећа, и зато прави сопствену енергетску стратегију у савременом свету, суочавајући се са појачаним притиском на своје интересе у области енергетике.

Нису нестали ни други облици системских ресурсних ограничења. Чак и ако се суочи са потрошеношћу енергетских ресурса у будућности, што толико брине човечанство и замени нафту и гас неком новом „економском крвљу“, свет не може избећи да се суочи са другим и још строжим природним ограничењима. У наредном столећу, глобални процеси ће се све више одређивати императивима еколошког и биолошког преживљавања човечанства.

Због тога упоредо са борбом за енергетске сировине постепено расте и појачава се борба за воду, плодно земљиште, чист ваздух, и територије за расељавање. И што је за нас посебно важно, Русија се налази у центру свих тих процеса пошто поседује не само сировинска енергетска богатства, него и огромне територијалне и

земљишне ресурсе, као и најзначајније резерве слатке воде и површина под шумом на земаљској кугли.

Специфичност положаја Русије је у томе што она нема велики удео у светској економији у целини и још мање у постиндустријском сектору, наша земља истовремено представља кључну карику светске економије и политике у ресурсним сегментима критично важним за глобални развој.

Наравно, борба за ресурсе може да поприми различите облике, може да се води на разне начине и од стране различитих сила, било да је то држава, транснационалне корпорације, или било који нови глобални играч. Међутим, ако покушамо да дефинишемо најзначајнију системску перспективу светске битке за ресурсе, може се рећи да је она повезана са могућношћу сазревања и стварања некаквог јединственог глобалног решења по том питању. То може Русији да створи огромне проблеме.

Није искључено да логика развоја савременог света може да покрене питање о томе да национални суверенитет не треба да се простира на ресурсе од глобалног значаја.

Овде није лоше сетити се недавне изјаве бившег државног секретара САД Медлин Олбрајт како је чињеница да Сибир са свим његовим богатствима припада искључиво Русији, највећа светска неправда.

Слични лапсуси су симптоматични и сведоче да ће у току долазећих деценија, а можда и раније, почети стварање својеврсног међународног консензуса поводом тога да необновљиви ресурси планете морају бити изузети из националних суверенитета и да се њима

управља, да се контролишу и расподељују на глобалном нивоу.

Најзаинтересованије силе за такав развој догађаја могу истовремено бити многе земље, а међу њима САД, Европска унија и Кина. Другим речима, Русија и њена природна богатства могу постати прави мотив за стварање прве стратешке глобалне алијансе и сарадње толико различитих геополитичких снага.

С друге стране, с перспективом глобализације управљања необновљивим ресурсима, повезан је и други изазов за Русију, а то је – другачија унутрашња процена те тенденције. Више не говоримо о само о међународно-правном режиму контроле ресурса, коју би неки желели да спроведу без обзира на националне границе и националне суверенитете. Осим тога, Русија ће буквално имати проблем очувања контроле над територијама које се налазе источно од Уралског гребена. При том, узрок тог проблема не морају обавезно и само бити некакви покушаји спољне експанзије.

Већи део наших природних богатстава управо је концентрисан у области Сибира и Далеког истока, где се број становника који и тако није велик, постепено све више смањује. Разуме се, ако се интерес за успостављање међународне контроле над глобалним ресурсима повећа, онда ће бити све компликованије задржати Сибир и Далеки исток.

И треба отворено рећи: ако нове генерације становника Сибира и Далеког истока увиде да европска Русија и огромне корпорације које се тамо налазе мисле само како да одатле извуку што више сибирске нафте, дијаманата, ретких метала и посеку шуме, да би то продали

на светском тржишту, не чинећи niшта за uzvrat у смислу развоја тих територија, успостављања конкурентности која омогућује комфоран живот, пре или касније они ће се замислити да ли вреди остати у таквој Русији, иако она има таблицу Менделејева, огромне реке, велика језера и бескрајне просторе тајге. Па зар се од Велике Британије некада нису одвојиле њене северноамеричке колоније, које, поставши Сједињене Америчке Државе, сада доминирају светом?

Ми не морамо сами себе да плашимо, али ипак морамо узимати у обзир, процењивати и контролисати потенцијал таквог развоја догађаја. Разумети ту хипотетичку будућност и умети себе заштитити, да се богатство не би претворило у слабост. Нема сумње да енергентски потенцијал одвраћања глобалних олуја који постоји у Русији игра принципијелну улогу. Међутим, оно најважније што Русија не сме да дозволи је – играње на „руску карту“ претварања наше земље и наше судбине у објект трговине и предмет консензуса између других држава у светлу принципа новог светског поретка.

Осим тога, као што видимо, крајње важно значење добија наша сопствена глобална активност и субјективитет, али и осмишљавање у одговарајућим категоријама приоритета националне унутрашње политике, посебно регионалне политике, повећање ефикасности федерализма, демократске стратегије, социјално-економског развоја појединих стратешки важних области земље.

ПОСТВЕСТФАЛСКА ДРЖАВА

Крајње значајно питање такође је садржано у томе шта се дешава са државом у савременом свету у условима глобализације. Пре извесног времена у научним круговима превладавале су представе о кризи Вестфалског система међународних односа који се базира на непоколебљивости суверенитета нације-државе.

Често се могло чути да под утицајем процеса глобализације, с растом утицаја транснационалних корпорација, невладиних и међувладиних међународних организација одвија „подлокавање“ суверенитета државе, а систем међународних односа који се на њему заснива повлачи се и у дугорочној перспективи напосто се своди на нулу. Најрадикалнији заступници оваквих схватања, назовимо их идеолозима „мрежних структура“, и сада активно покушавају да докажу да националне државе тобоже у принципу нису способне да обезбеде ефикасно управљање, за шта је крива њихова оријентација на сопствене територијалне интересе.

У складу с тим, по њиховом мишљењу, у првом плану мора да буде систем управљања по мрежном принципу са организацијама које су изграђене по том истом принципу. По таквој логици, држава са својим суверенитетом једноставно је осуђена на постепено одумирање, пошто физички простор света све више губи своју основну улогу; политички процес одвија се првенствено у оквирима виртуелног простора протока информација, финансија, обавезујућих одлука, симболичких ресурса и знања. У том смислу многе државе света данас не

контролишу чак ни своју националну територију, да не говоримо о способности принципијелног утицаја на глобалне процесе.

Доиста, традиционална политичка карта света и систем националних институција изложени су одређеној ерозији. Националне границе, право, језик, политичке институције, средства комуницирања, растојања, време – све што је раније штитило и дефинисало посебно устројство политичке организације појединих друштава и држава, данас их не може изоловати од глобалних утицаја и сарадње. Политички субјекти у овој или оној земљи истовремено су и национални лидери, и представници других држава, народа, религиозних организација, међународног капитала и различитих глобалних социјалних покрета. Део њих уз то нема потпуно легалан статус, јер представља светски „сиви“ политички процес и међународни криминал. Појава тих нових субјеката историје испуњава свет и новим, не увек разумљивим и све чешће опасним садржајем. Криза и недовољна ефикасност међународних политичких институција у оквирима глобалног политичког процеса само појачава значај ванинституционалних и правно нерегулисаних политичких технологија.

Међутим, с друге стране, све представе о томе да глобализација, будући да повећава улогу недржавних играча на међународној сцени, поткопава такође и саму институцију државе, у најмању руку су површне. Принципи Вестфалског система међународних односа остају на снази: врховништво, независност и самосталност државне власти на територији државе, неза-

висност у међународној комуникацији, обезбеђивање целovitости и неприкосновености територије.

Истина, нажалост, не може се говорити да су они сасвим чврсти. Претња поткопавања тих принципа и таквих схватања суверенитета постоји и она се појачава. Али та претња, међутим, не потиче у првом реду од мрежних структура, већ од неких „држава хладног таласа“, а такође од њихових већ застарелих војно-политичких блокова и коалиција типа НАТО које још увек траже активно оправдање свога постојања. Управо ту, а не у неким мрежним структурама, настају концепције „неуспешних држава“, „мекког суверенитета“, „спољног управљања државама“ и „хуманитарних интервенција“. И управо њихов логични наставак може у будућности бити хипотетички модел „глобализације ресурсног суверенитета“ који смо већ разматрали.

Другим речима, без обзира на све опасности које потичу од умреженог света, међународног тероризма и светског подземља, све до сада одлучујућу улогу у стављању под сумњу виталности институције државе настављају да играју амбиције и политички интереси управо самих држава. Теоријски аргументи „поткопавања“, „ограничавања“ и „пропустљивости“ државног суверенитета сувише често су оружје међудржавне конкуренције и инструмент мешања у унутрашње ствари ових или оних држава.

У стварности пак глобализација захтева знатно учвршћивање институције државе. Државе ефикасне, правне, делотворне, одговорне пред народом, другим земљама и светом у целини. При чему та одговорност не на последњем, него понекад на првом месту захтева

од самих држава и њихових елита мање ревности у дискредитовању појма државног суверенитета, мање безобзирности у интерпретацији тенденција развоја национално-државних основа система међународних односа, мање активности и безумља у сечењу дрвета на којем оне сами седе.

У противном случају биће немогуће говорити о адаптацији институције државе на савременост, њено јачање и модернизацију у складу с новим реалијама, ефикасности одговора и појединих држава и целог система међународних међудржавних односа на целокупност изазова и претњи повезаних с глобализацијом. А такав императив је очигледан. Суштина реалних проблема државе заиста је повезана с тим што се она уграђује, чак упркос сопствених жеља, у нову глобалну матрицу политичких, економских, и социјалних односа. Појачавају се неспоразуми и притисци на државе у контакту са различитим наддржавним моделима глобализације.

С једне стране, на пример, то може бити глобализација религиозног карактера. Ислам је данас један од најмоћнијих глобалних трендова који брише границе између држава. С тим у вези често се говори о цивилизацијском расцепу између савременог ислама и осталог дела планете. Проблем се компликује тиме што огроман део исламских држава живи у сиромаштву и испод његових граница и стога веома оштро доживљава неправедност савременог светског поретка у коме се разлика између најразвијенијих индустријских земаља и великог дела становништва по стандарду и квалитету живота људи, технолошком и културном развоју све више повећава.

При том, у муслиманском свету постоје снаге међу политичким и пословним елитама које би хтеле да енергију социјалног незадовољства, коју прикупља „исламска улица“, преусмере на неке спољне непријатеље оличене у представницима других конфесија, с тим да у целини и без промена сачувају и веома често архаичне облике своје државе. Укрштање те две тенденције на крају и даје простор и повод за ширење фундаментализма, религиозног екстремизма и тероризма.

Међутим, настали проблеми у односима дела муслиманског становништва на земаљској кугли, првенствено с народима развијених индустријских држава, имају највероватније привремени карактер. Исламска цивилизација данас се суочила са изазовима унутрашње модернизације, адаптације основних религиозних постулата на реалије савремене епохе, таквих као слобода самоопредељења личности, равноправност жена, политичка и културна толеранција. Током светске историје друге религије такође су пролазиле кроз модернизацију своје доктрине.

И овде Русија може да буде међу светским лидерима. Ми имамо сопствено и значајно искуство развоја ислама у његовој мирољубивој, отвореној и толерантној верзији, на пример, у Татарстану, где муслимани раме уз раме живе и заједно раде с представницима других конфесија за добробит заједничке отаџбине – Русије. Очигледно да управо такви конструктивни облици и правци ислама, отворени за дијалог с другим конфесијама – имају будућност. Ислам је у стању да се, ослањајући се на своје сопствено искуство, модернизује и адаптира на савремену реалност. Покушаји пак да

се муслиманским земљама грубо намећу туђе институције, модели понашања и вредности доводе само до супротног резултата – јачања позиција екстремиста.

Структурна криза будуће државе такође је повезана са изазовима економске глобализације, непотпуне подударности структура и функција традиционалних, „класичних“ држава са потребама националног развоја у новој епохи.

С једне стране, у тежњи да следи логику глобализације и то у првом реду економске глобализације, држава добија све економскији „профил“, претвара се у државу-корпорацију која конкурише транснационалним компанијама и постаје агент грађана у глобалној економији.

Али истовремено – у оној мери у којој нова епоха јесте епоха постиндустријског типа, то јест економија знања, економија људског капитала – у државној политици на природан начин расте значај свега онога што се назива сектором јавних услуга, што формира концепцију „социјалне државе“ или државе општег благостања. Социјална логика еволуције државе умногоме противречи њеној економизацији и у том смислу спровођењу неолибералне економске доктрине, која прописује смањење државних расхода, пореских оптерећења, социјалних обавеза и повећање чисто економске ефикасности државе аналогне бизнис-субјекту.

Способност државне власти, националне елите у проналажењу оптималног баланса датих тенденција и захтева претвара се у главни критеријум ефикасности елите и државе. У томе се и састоји главни одговор на питање да ли држава има будућност.

Дакле, за нас изазов времена у области изградње државе може да се формулише овако: Русији је неопходно да у разумном року преуреди своју државност и повећа њен квалитет, систем власти и управљања, оријентишући се управо на критеријум ефикасности и конкурентности државе у савременом глобалном свету. То значи неопходност да се и даље унапређује и појачава учешће државе у регулацији и развоју светске привреде и политике. Међутим, у унутрашњој социјално-економској политици мора се формирати и појачавати широко заснована и савременим технологијама подупрта постиндустријска социјална политика, јер се заштита и развој човека као „главног капитала“ нове глобалне економије малтене претвара у основну државну функцију.

ГЛОБАЛНА РУСИЈА

Остварење националних циљева развоја од стране државе и друштва у савременом свету, ефикасно и прецизно формулисање таквих задатака није могуће без узимања у обзир глобалног контекста, без дефинисања наших данашњих „координата“ и праваца кретања у глобалном политичком и економском тренду.

Да би обезбедила свој развој, Русија треба не само да размишља, него и да делује глобално. У наредним деценијама Русији предстоји да ствара своју будућност не само у сопственој кући, него и на међународној сцени. Јачање сопствених позиција у свету заиста постаје најважнији ресурс социјално-економског развоја земље.

Али при том је потребно имати у виду и нешто друго. Основно од чега зависи место и улога Русије у свету будућности – то је ипак њена спремност и способност за најозбиљнији унутрашњи преображај и модернизацију. Развој националне привреде и социјалног система мора бити чврсто оријентисано на конкурентност Русије, чак не у данашњем свету, него у свету какав ће постати кроз неколико деценија, на пример 2050. године.

Последња два века у историји светске цивилизације била су епоха капитализма. И данас светски лидери још увек остају земље које су на најефикаснији начин успеле да на капиталистичким принципима развоја изграде националне привреде и своје националне државе.

Осим тога, током последњих неколико деценија примећује се и тенденција конкуренције „глобалних про-

јеката будућности" и интеграција држава и народа око њих. У тој конкуренцији капиталистички свет „колективног Запада“ победио је социјалистички лагер на челу са СССР, при чему су се истовремено распадале традиционалне империје и формирао се „трећи свет“ који је био присутан на тој светској арени, некад само у својству обичног посматрача, а некад у својству платформе конфронтација две друштвено-економске формације и два модела развоја.

Данас је у развоју света фактички већ почео нови период формирања у процесу глобализације геоекономских и геополитичких „континената капитализма“. Он је од света прошлости наследио два основна принципа конкурентности, али њихов фактички садржај се озбиљно променио. Победа капитализма у борби са социјализмом пре свега је показала да одређени значај има и максимална адаптивбилност система на променљиве услове и на могуће промене које тек следе. Истовремено одлучујућу предност даје и привлачност пројекта будућности који нуде лидерске земље, а значи њихову способност да око себе интегришу максималан број ресурса, могућности и следбеника.

Зато ће сутра светски лидери бити они који успеју да најефикасније, то јест убрзано модернизују националну привреду и социјалну структуру према задацима и захтевима будуће научно-техничке револуције. И они то могу урадити или непосредно сарађујући, или у облику максимално широке „будуће интеграције“ с другим земљама.

Још једном понављам да за Русију таква ситуација представља пре свега изазов за најозбиљнију унутрашњу

социјално-економску модернизацију. Наша земља се тек недавно вратила на „пут капиталистичког развоја“. Она има прилично велики број не тако лоших социјалних технологија које су настале у совјетска времена, али исто тако и мноштво социјалних проблема. Наша земља се налази у ситуацији озбиљног дисбаланса постојећих природних и социјалних ресурса, ситуацији која кочи кретање у будућност. Она ни издалека није решила задатке стварања и стабилизације новог политичког система. И најзад, све те проблеме је неопходно решавати истовремено и при том паралелно са проналажењем свог места у свету глобалног капитализма. Међутим, ако се све то не уради, резултат ће бити потпуно предвидљив: земља може не само да се нађе на светској периферији, него и да потпуно испадне из будућности, да остане на „друму у никуда“ и да престане да постоји.

ЕНЕРГИЈА РАЗВОЈА

Русија због своје веома велике ресурсне базе и развијене индустрије, објективно остаје једна од водећих економских сила света „на граници” жаришта постиндустријске цивилизације. Међутим, због конзервирања сировинског, извозно оријентисаног економског модела, сировински раст наше привреде последњих година је објективан фактор повећања заосталости.

У праву су и економисти и историчари који тврде да се поседовање природних богатстава и сировина често не претвара у добробит, него у „сировинско проклетство”. Уљуљкивање гасом, нафтом и рудним богатством, примитивни извоз угљенводоника не само да замрачују вид „нафтном катарактом”, него и нашу владу доводе у парадоксалну ситуацију главобоље због тога што вишак новца немају где да потроше, осим да га „стерилишу”, а испада као да га и нема. А све то заједно не даје могућност да се ефикасно управља ресурсима и чак не даје времена за размишљање о томе како да се повећа економска ефикасност експлоатације сировина, да се њихов знатан део сачува за потомство и да се истовремено поседују средства за убрзање развоја нових сектора националне привреде и њене глобалне доминације.

Можда је, истина, цела ствар у томе да онај ко нема сировине, чија глава и руке нису заузети сталним испумпавањем нафте и њеним извозом, има више времена за размишљање.

Русију већ прилично дуго сврставају у групу земаља с привредом која убрзано напредује, у такозвану групу

БРИК (Бразил, Русија, Индија, Кина). Године 2005. целокупни обим БНП тих земаља износио је 25% светског БНП, док је удео САД и Европске уније износио по 20%.

Доиста, перспективе тог неформалног и институционално до данас неформираниог удружења су импресивне. Међутим, не треба се заваравати – нажалост, наш удео у економској моћи унутар самог БРИК-а није баш велики. Штавише, треба обратити пажњу и на такве аспекте. За разлику од других држава те групације, у Русији је сада приметна негативна демографска ситуација, смањује се њен број становника.

Осим тога, Русија је још у не баш најбољем положају када је реч о стратегији развоја. У данашње време Кина остварује сложен прелазак на нови, интензивнији тип развоја економског раста који је оријентисан на очување ресурса и еколошких стандарда. Најважнија компонента те стратегије је развој високотехнолошких грана привреде. Тако је Кина, за истраживања повезана с проучавањем различитих наноструктура и нанотехнологија за период 2003-2007., издвојила око 240 милиона долара. Иако је то далеко мање од суме коју су у те сврхе уложиле Сједињене Државе (3, 7 милијарди долара), ипак Кина већ данас заузима треће место у свету, после САД и Јапана, по броју нанопатената.

Сличну политику модернизације своје привреде, развоја науком подржаних грана производње спроводе Бразил и Индија. Савремена Индија брзо постаје компјутерска суперсила. Обим индијског националног извоза програмске опреме и компјутерских услуга 2006. године износио је 31 милијарди долара. Приходи Индије

од извоза програмске опреме и услуга, рада контакт-центра и подршке бизнис-операција и даље ће расти и 2010. године ће достићи 60 милијарди долара.

Ради поређења: укупни извоз „Гаспрома“ те исте 2006. године износио је 37 милијарди долара. Извоз нафте данас Русији доноси око 80-100 милијарди долара, али то се дешава уз максималне цене. Цифре су делимично упоредиве, а понегде застрашујуће идентичне. Само при том још треба имати у виду да ми распродајемо необновљива национална богатства.

У том контексту наше данашње представе о националном богатству и сопственој енергетској величини поприлично су доведене у питање, да не кажемо и нешто горе. Ако ми стварно не желимо да нас „проклињу“ пре свега наши потомци, ту ситуацију обавезно треба мењати.

Неопходно је схватити да контрола над ресурсима – није само и није чак ни толико контрола над њиховом експлоатацијом и извозом. То је пре свега контрола над њиховим очувањем, репродукцијом, постојањем у будућности, а такође над повећањем њихове цене. Философија која данас доминира на нивоу владе и руководства руских компанија нафте и гаса, то, нажалост, не узима у обзир, него је на оној линији сировинског модела развоја коју је Запад током свих 15 година диктирао Русији. Играјући само улогу испоручиоца сирове нафте и гаса за иностраног потрошача, Русија може (и већ је смогла) да натера себе да се плаши. Али не може да натера себе на самопоштовање, да себе види у улози равноправног партнера, да преиспита општу оцену своје улоге у савременом свету.

Фантомска претња „затварања вентила“, која непрестано мучи Запад, изазива потпуно реалну реакцију. Она провоцира Запад на убрзану разраду технологија смањења зависности од енергетских сировина – технологија штедне енергије, производње алтернативних врста горива и енергије. С друге стране, концепција „енергетске суперсиле“ повлачи за собом појачавање међународног притиска на Русију у облику покушаја транснационалних корпорација и влада да се углаве у процесе експлоатације највећих нетакнутих руских налазишта као партнери руских компанија, да уђу у акционарски капитал домаћих компанија које поседују лиценце за експлоатацију налазишта, да утичу на спољну трговачко-економску политику Русије.

Сировинска оријентација енергетске суперсиле такође постаје и извор самоограничења које руска влада пребацује на унутрашњу социјално-економску политику. Већ се отворено признаје да је Стабилизациони фонд, који је првобитно замишљен као фонд развоја и сигурносни финансијски тампон, данас углавном намењен да врши функцију стерилизације новчане масе. И јасно да је тај стерилизациони механизам неефикасан и да захтева само нова одрицања.

Тежња ка стерилизацији остаје свеобухватна. У корист незадрживог гомилања прихода од нафте и гаса одвија се свесно одрицање од искоришћавања сировинског профита на модернизацију земље – диверсификацију индустрије, ослобађање од нафтне бодље, борбу са сиромаштвом и формирање социјално-радног капитала кроз инвестиције у човека.

За љубав стерилизације и гомилања све досад је у задњи план одбачен такав задатак као што је преоријентација – на рачун погодне сировинске конјунктуре – привреде земље од сировинског модела оријентисаног на извоз, на модел развоја сопствене високотехнолошке производње. Приче о увођењу инвестиционих пореских олакшица за приватне инвеститоре остају само приче. На снази је и одустајање од повећања приватних и државних инвестиција у индустрију и инфраструктуру. Темпо раста инвестиционих расхода буџета и величина државног Инвестиционог фонда принципијелно су непоредиви са растом обима Стабилизационог фонда и златних и девизних резерви земље.

Разуме се, Русија је била и у догледној перспективи остаје један од основних испоручиоца сировина на светско тржиште. При том је, међутим, важно обезбедити продуктивни тип развоја. Глобалну конкурентност и високу ефикасност привреде могуће је обезбедити само ако се одрекнемо ослоњања на јефтине ресурсе као на нашу конкурентну предност. Напротив, такву предност треба тражити управо у повећању капитализације постојећих ресурса у земљи, повећању степена њихове прераде и додате вредности и комбиновању ресурсног потенцијала са способношћу стварања уникатних технологија. Неопходно је преиспитати концепцију развоја Русије као „енергетске суперсиле“ не у корист производње и извоза сировина, него енергетског производа прераде тих сировина и енергетских технологија.

Русија поседује јединствене могућности да буде глобални лидер у производњи нафтних деривата и петрохемијских производа. Међу светским лидерима по

залихама сирове нафте Русија се издваја постојањем сопственог научно-техничког потенцијала у сфери експлоатације и прераде нафте, синтезе петрохемијске и хемијске производње. Другим речима, Русија по својим могућностима превазилази развијене земље Запада (њихова технологија у сфери прераде нафте није поткрепљена сопственим сировинским ресурсом, са изузетком Норвешке). Да не говоримо о латиноамеричким и афричким земљама-извозницама нафте, које не поседују потенцијал да постану самостални играчи на глобалном тржишту нафтних деривата.

Истовремено са претварањем у суперсилу произвођача нафтних деривата и петрохемијских производа, неопходно је при том наставити са истраживањем нових технологија коришћења енергетског потенцијала необновљивих природних ресурса. Русија мора себи поставити дугорочне задатке за повећање еколошке и производне ефикасности традиционалних метода експлоатације и прераде руда, за унапређење усвајања нетрадиционалних технологија (који се данас не користе као извори енергије) „прљавих ресурса нафте и гаса“, унапређење технологија производње енергије на основу биолошких и органских врста горива.

Још један веома важан ресурс је стицање реалног светског лидерства у електроенергетици. Већ данас, без обзира на очигледни мањак електроенергије унутар земље, ми извозимо енергију коју производе руске електричне централе. И поред тога, све до сада домаћа производња електроенергије је крајње скупа и нерационална, ако се узме у обзир ограниченост природних ресурса горива који се примењују у руској енергетици.

Зато, упоредо са задатком преиспитивања позиција у односу на извоз нафте, треба поставити стратешки задатак реорганизације енергопроизводне области. Основа тог задатка је прелаз на примарно коришћење необновљивих ресурса за производњу енергије (развој хидропроизводње), увођење алтернативних врста горива и повећање сврсисходности њихове примене, као и обнављање атомске енергетске индустрије. То ће омогућити да се не извозе сви они крајњи природни горивни ресурси (нафта и гас) под маском извоза електроенергије која је добијена њиховом прерадом и да се подстакне глобални извоз иновационих технологија у енергетици. Данашње реформе у електроенергетском сектору не узимају довољно у обзир ту потребу.

Унутрашњу основу Русије као „енергетске светске силе“ затим треба да чини и поштовање принципа штедне енергије на свим нивоима, почев од државних програма у привреди и индустрији па до личних потреба грађана Русије. Супротно садашњем распарчавању и распродаји необновљивих ресурса и енергије, држава треба да у друштву и бизнису изгради културу еколошког и рационалног коришћења ресурса. У противном, при постојећем нивоу енергетских трошкова руске привреде, не да се само не може говорити о стабилности националног горивног баланса, него ни о било каквој модернизацији и диверсификацији привреде.

ОЧУВАЊЕ НАРОДА

Још је 1761. године велики руски научник-енциклопедиста и просветитељ Михаил Васиљевич Ломоносов у трактату „О очувању и умножавању руског народа“ писао да основни правац деловања власти треба да се састоји у „очувању и умножавању руског народа у чему је величина, моћ и богатство целе државе, а не у величини територије, пусте без становника“.

Та заповест је апсолутни приоритет и дан-данас. Ако покушамо да се на ситуацију осврнемо поштено и отворено, онда у некој средњорочној перспективи пред Русијом прилично јасно искрсава најстрашнији изазов – дефинитивна демографска деградација и самоликвидација земље. Ми заиста и сасвим реално можемо престати да постојимо у оном виду, у оним границама и у оним облицима у којима ми себе знамо током последњих векова и које сматрамо и поштујемо као своју отаџбину.

Проблем је још и у томе да чак и најповољније прогнозе, то јест нагли пораст наталитета и истовремено повећање просечног животног века – могу довести до повећања демографског притиска на руско друштво, то јест бројност радно неспособног становништва ће порасти. Повећање демографског притиска може искомпликовати решавање задатака модернизације привреде.

Почетком 2000-тих година степен демографског притиска у Русији износио је негде око 700 радно неспособних људи на 1000 запослених. Сада, услед специфичности руске старосне пирамиде, тај притисак је опао

и малтене је најнижи за последњих 50 година. То је – суштински фактор стабилизације руске привреде, мада је чак у тим условима руски пензиони систем мањкав и неефикасан. У наредном периоду чека нас само погоршање ситуације: „прозор демографске повољности“ ће се затворити, бројност радно способног становништва почеће да пада, док ће истовремено расти групе старијег узраста и смањивати се број деце. Што је само по себи најнепогоднији модел демографске динамике како на текућем плану (раст демографског притиска већ у средњорочној перспективи је такав да на једног запосленог већ отпада више од једног радно неспособног), тако и на стратешком нивоу (већи број пензионера него деце).

У тим условима најважнији фактор демографске безбедности земље је не само повећање наталитета, него, можда, у првом реду спознаја вредности живота. Руска нација неће преживети ако не схвати узајамну одговорност и државе и самих грађана за „екологију живота“ у буквалном смислу, за очување сваког људског живота.

О томе колико су сазрели проблеми и неопходност промена у развоју људског капитала и културе живота друштва, сведоче цифре. Број убистава у земљи „прелази сваку меру“: 22 убистава годишње на 100.000 становника у Русији уз просечан показатељ у од 1-2 на 100.000 становника у Европи; 24 смртна случаја у сабраћајним несрећама на 100.000 становника – уз просечних девет у Европи. У годишњем извештају ОУН објављеном 2006. године говори се да је шанса да у Русији умреш млад 31,6%. Ради поређења – у САД тај показатељ износи 11,8%, а у Норвешкој, лидеру рејтинга – свега 8,4%,

четири пута мање него у Русији. По животном веку Русија заостаје за земљама Запада и Јапана 15-17 година и налази се у истом реду са Монголијом, Мароком и Гватемалом.

Ослобађање Русије од кошмара тих цифара и поређења, у првом реду претпоставља ликвидацију таквих појава као што су висока смртност у радно способном узрасту, укључујући и млад узраст. То се дешава због ниског квалитета система превенције болести, недостатка у друштву потребне културе бриге о здрављу, распрострањености асоцијалног понашања (криминализација друштва, наркоманија, пијанство, масовно пушење, ширење сиде итд.), а такође одсуства нужне филозофије заштите живота сваког човека од стране саме државе.

У том смислу потребно је ради будућности земље проценити недопустиве трошкове инфраструктуре и културе свакодневног живота. Типичан пример који показује комплексност било ког сличног проблема је огроман број смртних случајева у саобраћајним несрећама. То се дешава истовремено и због лоших путева, и због лоших домаћих аутомобила, и због коришћења старих страних кола, и због навике да се не поштују саобраћајна правила – од невезивања појаса до пијанства за воланом. То је не само последица ниске грађанске културе и непоштовања вредности сопственог живота и живота других, него и „свакодневне корумпираности“ и државних органа, и самих грађана.

Не мање важан и данас потцењен аспект демографске политике је и структура територијалног расељавања. Становништво Русије не само да се смањује, него

се и све више концентрише и нама прети тотална депопулација појединих региона у земљи. До сада су неки делови територије Русије само зоне тренутног „пионирског“ боравашта где нема сталног и редовног живота и одакле људи покушавају да оду. Тако ће, на пример, због негативног природног прираштаја становништва и миграционих токова у Тајмирском, Чукотском и Ненецком аутономном округу, према прогнозама до 2015, пад броја становника износити до 35%. То значи да ће фактичка контрола над тим територијама бити изгубљена. А територија пак само тих округа износи око 2 милиона квадратних километара, што је приближно једнако територији Мексика, државе која у свету заузима 14. место по површини.

Када говоримо о државној политици у њеној просторној димензији, онда то пре свега представља способност да се населе и освоје пространства, способност да се она колонизују, култивишу и развију. Ако то не урадимо ми, урадиће други. Очување целовитости земље у савременом свету значи такође способност друштва да освоји своју земљу и да вешто и ефикасно располаже њеним богатствима. Иначе ће друге земље, цивилизације и народи, пре или после, не само почети да продиру на те неосвојене и фактички остављене територије, већ ће их и колонизовати и асимиловати.

Проблем о коме се мање расправља, али је веома важан је – растућа урбанизација Русије, концентрација становништва у велике градове, а посебно у мегаполисе. Светске тенденције указују на бесперспективност и погубност тог пута и на неопходност да се због демографске и националне безбедности помогне дезурбанизација

– да се не повећавају градови, не подижу приградска насеља и њихове агломерације и да се становништво врати на село.

У датом случају било би интересно погледати пример САД, једине развијене земље где се види позитивна демографска ситуација, то јест број становника који наставља да се повећава. Између осталих фактора који условљавају ту појаву, пада у очи чињеница да је део становништва САД који живи у приградским насељима порастао и данас износи 50%. Ту је присутан процес дезурбанизације, то јест пресељења дела становништва из градова на периферију, на село. Ако се имају у виду могућности постиндустријског друштва, то води повећању квалитета и услова живота, повећању животног века, расту наталитета и побољшању здравља становништва, ослобођеног од еколошког и стресног „екстраоптерећеног мегаполиса“.

Зато процес дезурбанизације у Русији треба да буде праћен одливом становништва из мегаполиса у приградска насеља, реализацијом програма развоја малих градова и низом сличних мера, што је за Русију веома важно и значајно. Треба изједначавати и економске услове живота и целу животну инфраструктуру, квалитет „животног простора“ у граду и у селу. Масовна сеоска средња класа, масовна „сеоска буржоазија“ са много деце – ето управо то нам је данас најнеопходније.

Ништа мање актуелан није ни проблем миграције. У последње време све популарније постаје становиште како Русија треба да отвори врата пред онима који то желе да би демографски пад био неутрализован масовним приливом миграната. Редован прилив миграната

последњих година наводно је смањio драматичност демографске кризе у Русији. Али то питање је више него спорно. Миграциона бујица данас има пре свега карактер радне и привремене миграције. Тај процес помаже развој привреде, али не врши значајан утицај на решавање демографских задатака Русије. Штавише, социокултурни притисак на друштво само се повећава, у Русији се повећава број „гостију“ у кући, али се не решавају проблеми саме те куће.

Ефикасност механизма регулisaња миграционих токова може се постићи само прожимањем два кључна момента. Као прво, неопходно је организовати „кружење“ нискоквалификоване радне снаге из иностранства за решавање конкретних проблема конкретних региона, али са минималним могућностима натурализације такве радне снаге. Као друго, миграциони ток мора бити у стању да попуни стално пуноправно становништво Русије (то јест заједницу грађана Русије) висококвалитетним „људским ресурсом“ (висококвалитетним по културним, језичким, образовним и старосним параметрима).

При том се у последњем случају често и исправно разматра питање проширивање програма повратка сународника који заправо и треба да створе нови квалитет миграције и миграционе политике. Међутим, и том питању треба опрезно приступати. Постоји опасност да у случају масовног прилива сународника у земљу (а руска дијаспора је једна од највећих у свету) ми дефинитивно можемо изгубити утицај на нама суседне државе. А таква перспектива не може бити сасвим оправдана,

ако се узме у обзир неопходност обезбеђивања нове интеграције постсовјетског простора у будућности.

Напокон, како изгледа, савремена руска демографска и миграциона политика не узима у обзир можда најважнији и најмоћнији ресурс обезбеђења убрзаног и квалитетног развоја потенцијала земље. Заједно са модернизацијом привреде, променом наше енергетске стратегије и развојем постиндустријског сектора ми треба да инвестирамо у „стварање“ нових социјалних група које заправо и морају развијати Русију у том смислу.

Међутим, према проценама експерата, годишњи директни губици од „одлива мозгова“ коштају нас најмање 3 милијарде долара, а укупни (имајући у виду пропуштenu добит) – 50-60 милијарди. Преко границе се, при том, према различитим проценама одлило најмање 100 хиљада људи. Још приближно 30 хиљада ради у западним институтима са привременим уговорима. Све до данас наша земља годишње губи хиљаде висококвалификованих стручњака (често школованих из буџета, то јест на рачун државе). Основна маса оних који су отишли су – физичари, биотехнолози, информатичари. Управо те професије данас обезбеђују глобално лидерство на којем се изграђују садашње и будуће етапе научно-техничке револуције.

Још су битније размере „унутрашње емиграције“ тих истих „мозгова“. Као пример може да послужи преквалификација (на пример, прелазак у сферу бизниса, политике или управљања) или нестанак научних школа, који је праћен ниским приходима и социјалном маргинализацијом научника. Као резултат свега, по тим

истим експертским проценама, у Русији на сваког научника који емигрира отпада 10 оних који напуштају науку унутар земље. Од 90-тих година руску науку је из различитих разлога напустило 577 хиљада од укупно 992 хиљаде научника, то јест она се бројчано смањила за 58%. Просечна животна доб запослених стручњака износи 48 година, магистара – 53 године, а доктора наука – 60 година.

Последњих 15 година држава се скоро потпуно одвојила од науке, а бизнис у њу озбиљније није ушао, пошто га је у највећој мери прогутао обичан извоз сировина, прерасподела активе и, у најбољем случају, архиве старог научнотехничког потенцијала. На крају се десило оно што је морало да се деси. Фундаментална наука није област која се може финансирати делимично и из ње добити половичан резултат. Ако се наука финансира половично у односу на њене потребе, резултат ће бити 1%.

Осим тога, хронично недовољно финансирање од стране државе и специфичност бизниса у периоду „првобитне акумулације капитала“ довели су такође до продубљавања проблема са пласманом научних пројеката на тржиште, па се раскорак између фундаменталне и примењене науке повећао. А у савременом свету без њихове тесне интеграције нису могући ни озбиљан иновациони развој привреде, ни успешност и ефикасност фундаменталних научних истраживања. Штавише, данас руска наука, у најбољем случају, даје друштву могућност да се хвата за „врхунска достигнућа“ развоја 80-тих година прошлог века, али је потпуно неадекватна задацима блиске будућности у развоју Русије и целог света.

Према „Националном извештају о развоју људског потенцијала Русије за 2004. годину“, Русија сада на светском тржишту има мање од 1% научно употребљиве продукције, а САД – 40%. При том, само они наши научници-емигранти који живе у САД обезбеђују до 25% наведене америчке продукције, што чини 10% светског тржишта. Тако руски научници-емигранти само у САД остварују 10 пута већу научно употребљиву продукцију, него њихове колеге које су остале у Русији.

Велики Ломоносов је истицао да је мање важно привлачити у земљу нове становнике, него умети створити услове који ће натерати њене постојеће житеље да одустану од тражења „боље судбине“. Ако држава не почне да решава то питање, онда ће проблем губљења интелектуалног потенцијала и квалитета људског капитала постати фаталан за земљу. За разлику од појединих њених грађана, Русија ван себе саме не може пронаћи неку „бољу судбину“.

ЕВРОАЗИЈСКИ САВЕЗ

Још један фактор који условљава будућност државе је то што је XXI век епоха стварања великих „геополитичких континената“, нових међудржавних и наддржавних политичко-економских система, глобалних заједничких тржишта, културних и информативних „ареала утицаја“.

Ускоро се завршава стварање јединствене Европе. Постоји и амерички пројекат „идеолошке империје слободe“. Полако се повећава експанзија кинеских дијаспора и стварање својеврсне културно-демографске и економске „светске Земље“. Брзо јача економска и политичка Асоцијација земаља Југоисточне Азије (АСЕАН). Очигледне су и перспективе интеграционих уједињавања на Латиноамеричком континенту, укључујући и стварање јужноамеричког заједничког тржишта, као и геополитичка снага Јужне Америке, која се између осталог види у идеолошком супротстављању Северној Америци и њеној водећој земљи – САД. О стварању „заједничког тржишта“ размишљају чак и арапске земље које просперирају у условима данашњег нафтног бума земаља Персијског залива. У последње време се чак чују идеје о стварању „афричке федерације“. У свим тим случајевима се практично разматрају перспективе да се временом уведе јединствена валута, као што се то догодило у Европској унији.

Све то и много тога другог – знаци су новог света и примери новог типа постојања и развоја држава у том свету. У таквом свету је способност да се не испадне из

општег тока развоја условљена постојањем сопственог глобалног пројекта једне или група држава, што би омогућило развој и учвршћивање сопствених позиција. Између осталог, то је потребно због нових феномена светских размера, као што је међународни тероризам, или настајања инфраструктуре институција и механизма „унутрашњег управљања“ развојем ове или оне земље. Све у свему, чак и такви појмови и појаве савременог света као што су „неуспеле државе“ и „државе-отпаднице“, често су пре свега показатељи управо недостатка глобалних интегративних могућности или потпуне изолационистичке стратегије развоја одговарајућих државних структура тих држава.

Какве су пред лицем таквих тенденција развоја савременог света перспективе Русије? Пре свега треба напоменути да је СССР у своје време умногоме био аналог сличног пројекта стварање „геополитичког континента“. У том смислу и због тога ми с правом сматрамо да је распад Совјетског Савеза огромна геополитичка катастрофа.

Што с тиче данашњег положаја Русије и других пост-совјетских држава, у њиховој дугорочној перспективи постоје највероватније три могуће варијанте будућности и сопственог геополитичког развоја.

Као прво, могуће је придружити се неком од глобалних пројеката, као што су то, на пример, учиниле земље бившег Источног блока и Прибалтика, ушавши у Европску унију.

Као друго, пре или касније се може доспети под спољну управу и на тај начин бити укључен у неки глобални пројекат, али несумњиво под губитничким и

подчињавајућим условима. Нажалост, данас се у низу земаља ЗДН виде знаци таквог развоја догађаја.

И на крају, последња варијанта се састоји у томе – да се у себи нађе снаге за реализацију сопственог глобалног интеграционог пројекта и на савезном нивоу сачува самосталност и фактор субјективности у новом свету.

Без обзира на припадност европској цивилизацији, просто присаједињење Русије интеграционом пројекту Европске уније није објективно могуће. Тај експеримент би се највероватније за обе стране лоше завршио због немогућности да се „свари“ цео комплекс политичких, економских, социокултурних, па и геополитичких проблема који би се при том појавили.

Аналогни проблеми „прикључења“ Европи карактеристични су, између осталог, и за неке друге земље бивше СССР. После завршетка последњег таласа проширења Европске уније и интеграције Бугарске и Румуније, ЕУ ће у дугој перспективи ће бити затворена за нове чланице. Она ће се адаптирати на нове границе и нови ниво удруживања превазилазећи унутрашње напетости, које су створили како ти последњи таласи проширења тако и процес не толико лаког прихватање јединственог европског устава.

Због тога Украјина ризикује да се претвори у исто таквог „вечног“ кандидата за чланство у ЕУ, каква је сада Турска. При чему се на примеру Турске виде последице такве ситуације – раст „евроскептицизма“ унутар земље, свест државе о „разапетости“ свога положаја, то јест немогућности да у статусу „кандидата“ реализује сопствени пројекат и стратегију развоја.

Осим тога Русија не може себи дозволити да изабере стратегију спорог (за период од 20-30 година) прикључења Европи. Такво прикључење могло би бити праћено престанком самосталне улоге Русије у свету и ослабљеном способности да се супротстави спољним претњама. Није искључено да би у таквом случају кроз неколико деценија у Европску унију ушла и „Кенигбергска република“ и „Централно-Црноземна федерација“.

Очигледно је да је таква ситуација у супротности са националним интересима, а логика светског развоја диктира нам неопходност деловања, ако не данас онда у догледној будућности. Око 2050. године, па чак и раније, Русији објективно предстоји да око себе и свог пројекта будућности интегрише део света, пре свега постсовјетски простор и „свет сународника“.

Сви интеграциони модуси на простору бившег СССР за решавање те врсте интеграционих задатака за сада су без ефеката. Да, у сфери безбедности ефикасно спроводи своју активност организација Споразума о колективној безбедности. Реелативно успешан пример економске интеграције је ЕвроАзЕС. Међутим, трауме „зеденеовског цивилизованог развода“ и даље девалвирају покушаје и реалне перспективе бржег, дубљег и ширег удруживања.

Са своје стране, ни пројекти типа ГУАМ немају реалне интеграционе перспективе. Занемарујући громогласне декларације, једини смисао постојања тих пројеката је тежња да се докаже сопствена независност од Русије. При чему чак не да се докаже самоме себи, већ ауторима других глобалних интеграционих пројеката.

Дакле, неопходно је издвојити „језгро интеграције“, какво је у Европи пре 50 година било француско-немачко партнерство. У нашим условима такав нови интеграциони пројекат, „интеграционо језгро“, у перспективи може постати стварање Евроазијског савеза, који је у стању да у првој етапи обједини Руску Федерацију, Белорусију и Казахстан.

Од свих држава ЗНД (Заједнице независних држава) управо у Русији, Белорусији и Казахстану највећи потенцијал и спремност за праву интеграцију поседују политичке и елите народи, чак без обзира на све постојеће свакодневне тешкоће и проблеме. Управо наше државе су данас постигле највећи текући ниво интеграције. Он приближно одговара нивоу интеграције земаља садашње Европске уније почетком 80-тих година прошлог века.

То значи да, користећи европско искуство, у оквирима Евроазијског савеза у догледној будућности можемо да реализујемо програм интеграције до нивоа који одговара данашњем стању Европске уније. Дакле, формирати систем наднационалних органа. Оформити заједнички економски, инфраструктурни и политички простор. Формирати јединствену спољну политику и политику безбедности. Створити јединствено држављанство и јединствену валуту. Разрадити и донети јединствени Устав Савеза.

Економска пак и геополитичка питања дубоког нивоа интеграције с другим постсовјетским државама могу се разматрати као стратешки, дугорочни задаци. И решавати у будућности по мери „проширења Евроазијског савеза“ (по аналогији са процесима и

„таласима“ проширења Европске уније). А такви „таласи“ проширења неизоставно ће уследити. Чим Евроазијски савез покаже своју ефикасност и интеграциону привлачност.

То ће се неизбежно десити због тога што у савременом свету глобална конкурентност може бити обезбеђена само захваљујући интеграционим процесима. Интеграција је ефикасни механизам повећања животног стандарда, нивоа живота друштва и свих грађана савеза. Тај циљ се постиже кроз макроекономску регулацију, стварање јединственог политичког и судског система, формирање заједничког мобилног и слободног тржишта рада, института јединственог држављанства и многа друга решења.

Интеграција даје могућност формирања заједничког тржишта и проширивање потражње за националне привреде, што је данас кључни услов убрзања економског раста Русије и структурног преображаја привреде и напуштања извозно-сировинског модела развоја. Интеграциони механизми истовремено дозвољавају формирање принципијелно нових привредних грана и сектора глобалне економске конкурентности.

Са своје стране, стварање макроекономског „пакта стабилности“ и формирања јединственог девизног простора држава у интеграцији дозвољава да се суштински повећа не само њихова улога у светској привреди, него и да се дају допунски импулси за привлачност и проширење интеграционог удруживања. Што опет доприноси његовој глобалној стабилности и „суверенитету“.

Најзад, реализација обједињујућег процеса од стране Русије и других постсовјетских држава мора резулти-

рати стварањем „заједничког простора“ узајамног деловања и партнерства два глобална интеграциона пројекта – нашег и европског – што ће дозволити да се појача њихов системски и заједнички утицај у новом глобалном свету.

ПУТ РУСИЈЕ У СВЕТ БУДУЋНОСТИ

Данас се Русија налази у ситуацији одлучујећег избора. Од тога куда и како ће у наредних 5-7 година кренути наша земља, какав избор ће направити у принципијелним питањима социјално-економске и спољнополитичке стратегије умногоме ће зависити њена судбина у каснијих неколико деценија, све до „Рубикона столећа“ – 2050. године.

Државна политика већ у најскорије време мора да одреди и прихвати стратешке циљеве развоја земље. Одлуке се морају доносити имајући у виду да је резервног времена за маневре мање него што нам изгледа или што бисмо ми то желели. Под утицајем фактора и тенденција глобалног развоја то „време за размишљање“ ће се све више сажимати и скраћивати.

Основни трендови глобалног геополитичког и геоекономског развоја у наредним деценијама и даље ће бити стешњавање простора наше планете под утицајем глобализације економије и повећања броја становника Земље. Доћи ће до убрзаног научно-техничког прогреса уз релативно недефинисану суштину те будуће НТР и конкуренције за лидерство у њој, која појачава диспропорције у развоју различитих политичких и међународних субјеката. Све већи значај ће имати растући дефицит традиционалних необновљивих ресурса планете уз истовремени пораст стандарда потрошње. Очуваће се и појачати тенденција стварања крупних наднационалних геополитичких континената будућности, чија конфигурација и конкуренција ће предодредити

специфичности новог светског поретка и нове политичке карте света.

Избор optimalног сценаријума развоја Русије до 2050. године пре свега зависи од њене способности да у глобалном контексту другачије осмисли нове захтеве према држави и друштву које им поставља време. То значи да пређе са стратегије стабилизације земље на решавање задатака квалитетног модерног развоја. И за то треба да пронађе неопходне вредности националног јединства. Треба да схвати у чему се састоји неопходан садржај не формалног, него реалног државног суверенитета у новом свету.

Полазећи од свих фактора и тенденција који су већ анализирани у књизи, за Русију је успешан „јуриш у будућност“ повезан са испуњењем три главна захтева чије игнорисање или недовољно уважавање може довести до њеног „избацивања“ са путање кретања у напред и њеног испадања из тока светске историје.

Први захтев – то је економска заснованост државног суверенитета и руске нације, што пре свега значи одбацивање сировинског модела развоја и ефикасну структурну модернизацију привреде и националне инфраструктуре.

Ако пак Русија кратковидо буде чувала и наставила да подржава сировински модел привреде, а националне резерве и ресурси које је потребно користити за квалитетну економску модернизацију настави да умртвљује у „фондовима за конзервирање заосталости“, онда она може очекивати негативни сценарио „инерција исцрпљивања“.

У том случају на економском плану ће доћи до јачања актуелног профила развоја привреде. Постепено ће одумирати системи „избалансиране производње“ који за сировинску привреду представљају „слепо црево“ – тешка прерађивачка индустрија, високотехнолошка и научно значајна предузећа. Доћи ће до постепене деградације војне индустрије и домаће науке, као и до губљења потенцијала, што ће значити да смо прешли „тачку неповратка“ у авангарду светског развоја и међу земље – лидере планете.

Зависност руске привреде, а према томе и социјалне политике од колебања на светском тржишту, и даље ће расти. Перспектива да се претворимо у у фамозни „сировински привесак“ постаће реалност без алтернативе, а у случају могуће интернационализације контроле над природним ресурсима фактички центар управљања земљом ће се преместити ван њених граница. Уз такав развој догађаја Русију чека безвољно „преживљавање њених последњих дана“, нагли суноврат на периферију глобалне геоекономије и политике без икакве наде у будућност.

Други захтев – то је демографска заснованост државног суверенитета и руске нације, што подразумева не само очување и умножавање руског народа, него и ново, квалитетно овладавање територијама Русије и њених ресурса, а такође и стварање „људског капитала“ неопходног за модернизацију.

И опет, ако се не испуне ови захтеви, Русију чека сценарио националног краха, који се условно може назвати „гутање празнине“. Ако се не направи ефикасан програм демографског преображаја и повећања квалитета

људског капитала, Русија ће се за неколико деценија у глобалном смислу претворити у „празан простор“.

У њему неће бити јединствене државности, поједине регионе ће на крају отцепити и прогутати суседне државе, а његови ресурси ће бити интернационализовани. И у завршници, у тај празан простор, као у резерват, биће убачени сви проблеми савременог света (миграциони таласи, еколошки отпад, међународни тероризам итд.).

Трећи захтев – то је глобализациона адаптација држаног суверенитета и стварање геополитичког континента за руску нацију, што ће у перспективи захтевати разраду пројекта интеграције око самих себе, свог виђења и стратегије кретања у будућност неких земаља и народа савременог света.

Чак и уз реализацију релативно успешне и активне економске и демографске модернизације, наша земља неће постићи циљеве које је себи поставила, ако буде игнорисала задатке спољне цивилизацијске интеграције и адаптације. У том случају нас чека „заостајање изолационизма“.

Основна тенденција биће тотална консолидација центара моћи дуж граница Русије. При том ће „затварање“ Русије у себе њу лишити могућности да има принципијелан утицај на глобални развој и ставиће је у зависност од односа и конфликта између геополитичких континента који ће је окруживати новим „санитарним“ кордоном.

Претварање Русије у такву геополитичку периферију не само да ће онемогућити њену економску експанзију, него ће је претворити, пре свега, у објекат трговине и размене у формирању глобалног компромиса међу

новим конкуретским светским центрима. Даља перспектива поново слуги на поделу руских ресурса, као и на почетак вишесмерне експанзије геополитичких континената на територију Русије. Та експанзија у почетку претпоставља вредносно и идеолошко везивање појединих великих региона земље за различите пројекте будућности (европски, кинески, исламски), а затим и њихово територијално присвајање.

Оптимистички сценарио развоја који је неопходан Русији до 2050. године претпоставља безусловно испуњавање три горе наведена захтева. Да би се обезбедила перспектива постизања тог циља, потребно је већ сад, већ данас, формулисати и поставити пред собом многе и многе објективно сазреле задатке, почети правити многе и многе конкретне кораке напред од којих ће се „цигла по цигла“ изградити неопходна путања глобалног развоја Русије за много деценија унапред.

Већ и у најближој перспективи је неопходно прећи на практичне акције у модернизацији међународних институција и улоге Русије у њима. Нама је неопходно да делујемо у правцу стварања нове глобалне коалиције за обезбеђење светског лидерства, коалиције у којој нико неће имати контролни пакет. Оптимални сценарио претпоставља постепено, без катаклизми, смањење прекомерне одговорности Сједињених Америчких Држава за светске послове и њихове уображености због терета такве одговорности, уз пропорционално повећање удела у тим пословима других глобалних субјекта способних за конвенционалну, одговорну активност на светској сцени.

На крају крајева, морамо признати да за то што су последњих деценија САД „изван себе“, што претендују на светску једнополарност и покушаје експанзије америчког суверенитета буквално у све светске послове, постоји низ сасвим очигледних разлога. Један од најважнијих је губљење ефикасности раније постојећих међународних механизма доношења и прихватања одлука, одговарајућих институција међународне колективне безбедности. Осим тога, последњих година светска заједница није смогло снаге да напредује у реалној, а не само вербалној спознаји тог проблема. У реалном, а не само добрим манирама и жељама ограниченом раду на модернизацији постојећих међународних институција и формирању њиховог новог система који одговара савременим реалијама, новим глобалним изазовима и задацима.

Ето зашто је више него актуелан задатак реформа ОУН и њеног Савета безбедности, реформа која има за циљ обнову улоге Организације и дефинитивног елиминисања могућности „једнополарних“ стратегија у савременом свету. Исто тако улазак Русије у СТО не сме да се сведе на просто извршавање инструкција. Он мора бити искоришћен за активан рад на модернизацији организације и стварању праведнијих мерила међународне трговине.

Данашња СТО угрожава право државне подршке националних произвођача у корист интереса увозника. Тежња да се светска трговина заштити од мешања од стране националних влада не одговара реалностима новог света и тенденцијама његовог развоја. Нова правила игре светских трговачких тржишта морају да

искључе дискриминацију земаља у зависности од времена њиховог приступања СТО, а такође да националним владама препусти право да усмеравају развој унутрашњих тржишта и да пружи подршку оним националним произвођачима чија је активност критична са становишта концепције очувања националног идентитета.

Неоспорно је да ће се у блиској будућности наметнути питање стварања глобалног еколошког пакта стабилног развоја, пошто систем Кјотског протокола не само да је мањкав, него и, поврх тога, нагло застарева чак пре него што почиње да се достојно примењује.

Кључни значај током 2007. године добија нови стратешки споразум са Европском унијом. Такав споразум с перспективом од неколико деценија у стању је да постане основни документ који одређује модел наших узајамних односа с глобалном коалицијом Запада. При том не само у енергетској сфери. Управо стога његовој разради и изналажењу баланса интереса треба посветити посебну пажњу. Истовремено напредак у стварању система „јединствених простора“ са Европском унијом треба искористити за увежбавање интеграционих технологија на постсовјетском простору, узимајући у обзир перспективу преласка на стварање Евроазијског савеза у будућности.

Наредних година треба уложити напоре за формализацију и институционализацију сада виртуелне групе БРИК. Очигледно је да ће формирање реалних обриси сарадње и интеграције четири „лидера будућности“ оличених у Бразилу, Русији Индији и Кини, имати суштински значај за учвршћивање свеукупног утуцаја тих

земаља у глобалној економији и политици. У перспективи коалицији БРИК могу се прикључити и друге земље које се убрзано развијају. При том Русија, будући да има статус сталног члана СБ ОУН, а такође члана „Велике осморке“, може да створи услове за учвршћење позиција Бразила и Индије у ОУН и истовремено наступи као модератор дијалога старих економских лидера оличених у осам земаља Запада с новим економским лидерима света оличеним у БРИК и на тај начин ојача свој потенцијал утицаја на глобалну политику.

Непосредно у оквирима „Велике осморке“ за Русију ће главни задатак бити да за средњерочну перспективу остави дијалог са „западном коалицијом“, укључујући у то и смањење једнополарне доминације САД чак и у оквирима саме те коалиције и њене глобалне стратегије.

Русија у целини треба да и даље развија и гаји плуралистичку стратегију свог присуства у, по својим принципима, разноврсним стратегијама, географским ареалима и саставу учесника међународних организација за сарадњу и дијалог. Осим „осморке“ у будућности је могућа институционализација организације БРИК, или, на пример „гасног ОПЕК-а“, као и Шангајске организације за сарадњу и Азијско-Тихоокеанског форума за економску сарадњу, а такође и партнерство са Европском унијом, као и интеграциони пројекти на пост-совјетском простору – од оквирне ЗДН до ЕврАзЕС и ОДБК које захтевају ефикасан развој.

Управо таква стратегија у савременом свету је у стању да лансира „мултипликатор глобалног утицаја“, чији се механизам заснива на томе да се „ресурси учешћа“ у међународним пројектима сарадње којима Русија располаже

не сумирају, него умножавају, уколико је држава способна да организује повезаност тих пројеката, и да прихвати најбоља искуства интегратора у поређењу са другим државама.

Истовремено са решавањем глобалних задатака на међународној арени, Русија мора да реализује низ пројеката и програма унутрашњег социјално-економског развоја који дефинишу стратешку перспективу.

Кориговање места и улоге Русије у систему глобалне енергетске безбедности пружа продуктиван излаз из ћорсокака финансијске политике владе. Прекид повећања ресурсног извоза у корист извоза производа високог степена прераде и извоза технологија, скида с дневног реда будућности проблем стерилизације олако стеченог прихода од нафте и гаса и чишћење од њега реалне привреде земље. Излаз Русије из замке привреде „сировинског привеска“ омогућиће да се ослободимо идеологије Стабилизационог фонда (без обзира на то како ће се он звати), који досад постоји као фонд „забрале развоја“.

Избавивши се од извозно-сировинске зависности, преоријентисавши се на сопствену производњу и извоз готових производа у енергетској сфери, добивши импулс за развој домаће индустрије и научно-техничког прогреса, привреда Русије је у стању да у себе безболно упија „енергетске приходе“. Глобална борба за лидерство у енергетској сфери за тражење путева решења глобалних светских проблема објективно ће доприносити искоришћавању „племенитих“ нафтних прихода за потребе социјалног развоја земље и обезбеђење националне безбедности.

Што се пак тиче садашњих већ нагомиланих „мртвих резерви“, њихов повратак у живот и примена за добро Русије као и раније је условљен њиховим издвајањем из садашњег Стабилизационог фонда развоја Русије и Фонда будућих генерација. Овде треба следити у свету доста распрострањену праксу када се ствара не један, већ два фонда, од којих један игра улогу антикризног финансијског „тампона“ буџета, а други је намењен циљевима развоја. Морамо схватити да формирање Фонда развоја и Фонда будућих генерација – не значи поново одлагање средстава у касицу и уз каматицу (тога смо се већ издовољили са Стабилизационим фондом), него овде и сада улагати средства у развој земље, развој привреде, решавање демографских, инфраструктурних и других стратешких задатака развоја Русије.

При том, ако нагомилавајући Стабилизациони фонд може да остане под управом владе, онда одређивање приоритета и праваца коришћења Фонда развоја треба препустити или специјалном савету при председнику Русије или већ постојећем Савету за реализацију приоритетних националних пројеката и демографске политике. Предвидевши при том одговарајуће проширење самог система националних пројеката, пре свега на рачун програма диверсификације и иновационог развоја привреде. Да подвучемо: управо привреде!

То значи да постојећи део данашњих нафтних прихода мора бити најсврхисходније усмерен за обезбеђење државног дела обавеза у инфраструктурној, социјалној и модернизационој сфери. То је пре свега структурни преображај привреде оријентисане на „супериндустријализацију“ и учешће у новој научно-технолошкој

револуцији. То је оживљавање науке, формирање моћног иновационог производног сектора и система за Русију приоритетних примењених научних усмерења, као и убрзано финансирање реформисаних социјалних сектора, развој националне инфраструктуре, реализација на дугорочној основи програма „очувања народа“ и демографске обнове и раста земље.

Имајући у виду одустајање од извозно-сировинске привреде, неопходности преоријентације фондова енергетског комплекса, посебно је сазрела и потреба за избор идеологије развоја саобраћајне инфраструктуре земље. Спољни енергетски транспортни систем мора бити не само и не толико оријентисан на испоруке сирове нафте и гаса на Запад и у земље азијско-тихоокеанског региона, колико стимулирати будући извоз енергетских готових производа. Сировинска пак специјализација неопходна је за унутрашњи енергетски транспортни систем – ради међусобног повезивања нових прерађивачких капацитета унутар Русије са руским налазиштима.

Треба још једном подвући да ће се у новом веку, што даље то више, глобални процеси одређивати еколошким и биолошким преживљавањем човечанства, недостатком нових неосвојених територија и граница њихове експлоатације. Демографским границама, као и појачаном конкуренцијом за приступ плодном земљишту и чистој води. Наша земља ће се објективно и неизбежно наћи у самом центру те борбе, борбе која ће постајати све жешћа како се буде повећавао већ данас крајње опасан пад „демографског притиска“ – обез-

љуђивања Русије у контексту даљег убрзаног пораста броја становника наших блиских и далеких суседа.

Да би се очувале сопствене међународне позиције, сопствени природни еколошки ресурси и сопствена контрола над њима с једне стране, те ресурсе ће бити потребно улагати у интеграционе пројекте и на њиховој основи створити систем регионалних и глобалних алијанси руског утицаја и доминације. Управо због тога, упоредо са енергетском стратегијом коју ми већ данас реализујемо, не мањи значај имају, на пример, и такве системске иницијативе као што је пројекат пребацивања дела слива сибирских река на југ, у регион централне Азије.

Међутим, пошто Русија поседује најзначајније земљишне ресурсе у свету, као и резерве квалитетних ореница, онда развој земље у пуном смислу те речи зависи од наше способности да правилно управљамо и експлоатишемо „златни земљишни фонд“. Улога пољопривреде, сеоског освајања територије државе, достојног развоја живота села, кључна је у стратегији будућности Русије у XXI веку.

Овде Русија мора да схвати и реши два кључна задатка. Као прво, да на све начине, масовно, различитим мерама државне подршке стимулише реструктурирање пољопривреде, аграрног сектора привреде и прилив бизниса и приватних инвестиција у пољопривреду. То значи створити ефикасно управљање земљом, ефикасно власништво над земљом и вратити земљи домаћина.

Истовремено је потребно решити заиста фундаментални социолошки проблем – обезбедити и повратак људи

на село. Очување неопходног нивоа сеоске колонизације територије Русије и онемогућавање хипертрофираног раста градова – то су за Русију данас крајње важни задаци. Треба обезбедити достојне могућности за самореализацију човека, ако он живи на селу. При том, још једном ћу подвући, за самореализацију не само у аграрној производњи, него и у било којој другој сфери. Уз то ће дезурбанизација, изједначавање града и села, модернизација сеоске инфраструктуре, изградња нових насеља у Русији, као и малих градова, постати најважнији инструмент демографског раста, повећања natalитета и продужетка животног века становништва.

Стога је данас крајње неопходно национални пројекат „Пољопривреда“ проширити и допунити адекватним програмом оживљавања руског села. Неопходна је савремена станоградња на селу, развој путне мреже, гасификација, стварање принципијелно новог квалитета образовања и здравствене заштите на селу, развој трговине и сфере културе. У савременом информатичком друштву одлучујући значај има и развој телекомуникација, стварање новог информационог простора сеоског живота. Информације и електронске комуникације – то су они „кључеви“ захваљујући којима могу да нестану многи проблеми и неповољности сеоског живота, може да се повећа његова привлачност, на пример, за сеоску омладину, а и за грађане.

Говорећи, и то тачно говорећи данас о „очувању народа“ као о главном националном приоритету, неопходно је посебно ставити нагласак на то да због демографских изазова које стоје пред њом, Русија просто не може себи дозволити луксуз да сахрањује младе и радно

способне. Сваке године Русија губи око 40.000 живота у саобраћајним несрећама. И још најмање 50.000 живота – непосредно настрадалих од употребе алкохола, мада се овде не узимају у обзир губици од болести које прате алкохолизам, што повећава цифру за неколико пута. Још око 100.000 живота нестаје због узимања наркотика и с њим повезаних последица. То значи да у следећих пет година Русија може изгубити, само од наведеног безумља, око милион својих грађана. Очигледно је да чврсти и прецизни програми смањења губитака становништва од сличних појава морају постати апсолутни приоритет власти и главни критеријум оцене њене ефикасности.

За Русију постаје приоритет разрада и реализација циљног националног програма повратка у домовину интелектуалног, научног, постиндустријског потенцијала нације. У „одливу мозга“ има много негативних црта, али има и позитивних. Једна од њих је у томе да су ти људи последњих година не само остали у науци, него су и суштински напредовали у својим истраживањима, у професији, у интеграцији у глобалну науку и привреду, у разумевању закономерности, тенденција и потреба развоја света. То је непроцењиво искуство које је неопходно нашој земљи, реформи нашег образовања, нашој науци, модернизацији наше привреде и, на крају крајева – нашој државној управи.

Захтев државе за повратак руских стручњака-истраживача постићи ће циљ само уз услов да држава стимулише иновациону привреду, да управо држава формира адекватан „пакет“ приоритетних и за Русију проби-
тачних научно-примењивих праваца истраживања, а

затим да – резултате тих истраживања активно реализује у државној управи и производним процесима.

При том се руска наука, која поседује огромно искуство, у данашње време не налази, благо говорећи, баш у најбољем стању. Удео трошкова за научна истраживања у Русији износи око 1% БНП, док у Немачкој, САД и Јапану – од 2,6 до 2,8%. Чак нашироко у средствима масовног информисања рекламирано издвајање од 4,8 милијарди долара за финансирање циљног програма за развој научно-технолошког комплекса, није упоредиво на међународном плану: компанија „Ценерал моторс“ изјавила је 2006. године да је спремна да у развој иновационих технологија уложи 15 милијарди долара током следећих пет година.

Потпуно је очигледно да руска наука има потребу за знатним повећањем финансирања, при чему је то управо задатак државе. Држава мора поставити пред научнике конкретне иновационе задатке, финансирајући у довољној мери најперспективнија истраживања и програме. Ако то буде праћено стварањем различитих фондова ризика, техно-паркова, слободних економских зона и ако самим тим привучемо бизнис у науку, бићемо у стању да направимо квалитетан скок у развоју сопственог научнотехничког комплекса, ослањајући се на низ приоритетних праваца.

Међу тим правцима на првом месту је – истраживање нових технологија коришћења енергетског потенцијала необновљивих природних ресурса. Русија може да претендује на статус „енергетске суперсиле“ само ако себи постави дугорочне задатке повећања еколошке и производне ефикасности традиционалних метода

експлоатације и прераде руда, разраду технологија експлоатације нетрадиционалних (који се данас не користе као извори енергије) „прљавих ресурса нафте и гаса“ и разраду технологија производње енергије на бази биолошких и органских врста горива. Нуклеарна енергетика такође мора остати један од главних приоритета енергетске политике државе, тим више што Русија ту има стратешке конкурентне предности: ресурсну базу и повелико технолошко и експлоатационо искуство.

Седамдесетих година прошлог века „енергетска револуција“ се већ догодила и ништа не осигурава Русију од поновног испољавања датог научног феномена, тим више што су сада за њега заинтересоване скоро све водеће привреде света. Управо стога Русији је важно да буде на челу тог научно-иновационог процеса и да управља технолошким променама себи у корист.

Другу кључну област научног прогреса представљају биотехнологије. Већ је признато да ће XXI век бити век реванша биологије физици. Увођење биотехнолошких програма допринеће не само повећању конкурентности руске привреде, него и решавању целог низа социјалих проблема.

На пример, демографска питања не могу се решити без значајног побољшања здравља, дужине и квалитета живота грађана Русије. И ми морамо да схватимо да је развој домаћих биотехнологија заснован на тој „индустрији здравља Русије – најважнији правац структурног преображаја руске привреде, њен одговор на захтеве XXI века, на задатке постиндустријског света. Битно је такође увођење биотехнологија и сколошких технологија у управљању пољопривредом. То ће омогућити да

се формира класа нових фармера, да се подигне ниво обезбеђења националне прехранбене безбедности и повећа извозни потенцијал еколошки чистих производа.

Још један очигледан приоритет за Русију представљају космичке технологије, искоришћавање сачуваних конкурентних предности руске фундаменталне науке у циљу наставка освајања космичког простора.

Очигледно је да ће одбрамбена способност земље умногоме зависити управо од интезивног развоја високотехнолошких космичких пројеката двоструке намене, имајући у виду проширени оквир америчког система противбалистичке ракетне одбране и активан продор у космос Кине и Индије. Има смисла поклонити пажњу и развоју космичке енергетике, експлоатацији руда, изношењу у космос низа производних грана. Такви пројекти само данас умногоме изгледају као научно-фантастични, док ће средином столећа они бити свакодневна реалност.

За оне који су прочитали ову књигу до краја, уз речи захвалности и признања хтео бих да додам: међу вама, поштовани читаоци, наћи ће се и моји истомишљеници и критичари. Али мени је драго да имам и саборце и опоненте. Због тога сматрам да се најважнији и заједнички задатак за све нас састоји у томе да озбиљно почнемо разматрати постављена питања, да почнемо да радимо.

Плод тих дискусија мора да постане доктрина развоја Русије у глобалном свету, а степен подударности државне политике са циљевима и задацима те доктрине – један од најважнијих критеријума ефикасности система државне власти и управљања.

У историји Русије XX века постоје два датума, најбитнија за величину и јединство нације. То је Велика победа 9. маја 1945. године и лет Јурија Гагарина у космос 12. априла 1961. године, који је постао симбол тријумфалног прогреса људске цивилизације. То и јесте наша и ваша национална идеја. Способност и спремност да сачувамо своју слободу и независност. Способност и спремност за савладавање нових хоризоната у развоју своје земље и целог човечанства.

Који путокази и датуми ће за нас постати најважнији у XXI веку, ми за сада тачно не знамо. У том смислу пројекат „Русија 2050. године“, о којем сам говорио у овој књизи, само је један општи оријентир.

Али то не мења суштину ствари. Русија мора јасно да спозна своје задатке у савременом свету и сама да буде

оличење оних промена које жели да види. Да буде она снага која је кадра да спроведе у живот те промене и нађе себе у будућности целог човечанства.

ПОГОВОР ЗА СРПСКО ИЗДАЊЕ

Градоначелник Москве Јуриј Михајлович Лушков је јединствена личност постсовјетске Русије. На челу руске престонице налази се од 1992. године када су у земљи владала најтежа времена која се по својој деструктивности можда могу упоредити са Другим светским ратом.

За протеклих петнаест година Лушков је толико преобразио Москву да се у свету већ одавно говори о стварању новог „руско-московског чуда“, које се везује за градоначелничково име.

Више од десет година Москва се развија таквим темпом да они који ретко долазе у њу тешко препознају преображени град.

Данас се у близини Кремља истовремено врши рестаурација и реконструкција старих историјских симбола Москве: хотела „Интурист“, „Москва“ и „Русија“, обнавља се Бољшој театар, а на Красној Пресни пуном паром теку припреме за изградњу највише зграде у Русији и једне од највиших у свету, чија је висина 610 метара. А тек изградња целих „нових градова“ у самој Москви!

Мора се подвући да су српски грађевинци за време Лушкова наставили своје активно учешће у изградњи Москве.

Јуриј Михајлович је у суштини успео да оствари машту сваког градоначелника: успешно решавајући уобичајене социјалне проблеме становника престонице, он је истовремено покренуо и реализовао највеће архитектонске и градитељске подухвате. Због тога су на Москву

поносни и људи чији стандард није баш висок, као и они са дубоким џепом.

Москву која већ више од десет година представља једно од најграндиознијих градилишта на свету, Лушков је претворио у симбол препорода и процвата целе Русије. Главни град није цела земља, али је увек њено огледало.

Јуриј Михајлович који као и Владимир Владимирович Путин представља један од највећих симбола препорода и Москве и целе Русије, умногоме је необична личност. Он је менаџер и политичар, прагматичар и идеалиста, он је лидер мегаполиса који стиже да се скија, игра фудбал и тенис, да се бави коњичким спортом, да уводи иновације, да прави оригиналне кошнице и да са страшћу пише стихове и приповетке. Он тридесет година не пије и не пуши. У младости је добро свирао трубу за шта је удостојен похвале легендарног Арама Илича Хачатуријана.

Јуриј Лушков је подржао реформе, али је у исто време имао смелости да се супротстави и првом руском председнику, „цару“ Борису Јељцину и творцу „дивље“ приватизације Анатолију Чубајсу. Постигао је да се приватизација у престоници обави „по московском моделу“. А модел је био и оригиналан и праведан: „Ја желим да спојим предности капитализма са предностима социјализма“. Спој тих предности требало је не само да модернизује принципе привређивања, него и да не заборави на осећај праведности: „Треба радити као у капитализму, а делити као у социјализму.“

Московљани, као и огроман број становника Русије себе идентификују управо са таквим представама о

граду у коме се тако много „за срце руско слило“: на изборима 1996. године Лушков је добио невероватних 90% гласова, 1999. импресивних 79%, а 2003. победа је такође била убедљива – 75%. У лето 2007. године, када је Лушков поново изабран за градоначелника Москве, Владимир Путин је изразио опште мишљење: „За вас је још рано да промените радно место!“

Књига која се налази пред вама, настала је из жеље Јурија Михајловича, правог Московљанина, кога се, како кажу, „све тиче“, да стваралачки утиче на државну политику Русије. Пред вама је у ствари трилогија која има сугестивне наслове „Развој капитализма у Русији. Сто година касније. Расправа са владом о социјалној политици.“, „Сеоски капитализам у Русији: судар са будућношћу. Аграрно питање влади.“ и „Русија 2050. у систему глобалног капитализма. О нашим задацима у савременом свету.“

У првој књизи крајем 2004. и почетком 2005. године Лушков је дигао узбуну у вези са погрешном монетаристичко-либералном политиком федералне власти. Баш због тога је тих година „баук револуционарне атмосфере“ после сто година поново почео „да кружи Русијом“. Социјална политика која је описана у овом раду, на крају је постала доминантна у целој Руској Федерацији.

У другој књизи трилогије „Сеоски капитализам у Русији: судар са будућношћу. Аграрно питање влади.“, аутор посвећује пажњу вечним проблемима села, пољопривреде и земље. То питање Русија ни до данас није решила, зато што није решила фундаменталну дилему: коме треба да припада земља – ономе ко је обрађује или држави. Допринос Лушкова будућем разрешењу

аграрног питања који је представљен у овој књизи, неоспорно је велик.

У трећем делу књиге „Русија 2050. у систему глобалног капитализма. О нашим задацима у савременом свету.“ Лушков истиче да је „Русија поново вратила своју моћ после болног геополитичког тајмаута и после тешких траума од распада Совјетског Савеза“. Прави изазови за њу постали су способност и спремност да одбрани своју слободу и независност, као и да одговори на изазове „светског прогреса“.

Трилогија ће, по нашем мишљењу, бити веома корисна за српску власт и за све грађане наше земље који преживљавају тешка времена, али који верују у Србију и у Русију.

*Др Срећко Ђукић,
амбасадор Републике Србије у Белорусији*

Перо Симић, новинар

Јуриј Лушков

ЛУШКОВ ЈУРИЈ МИХАЈЛОВИЧ

Градоначелник Москве

Родио се 21. септембра 1936. године у Москви.

Завршио је Московски институт нафте и гаса „Гупкин“.

Радио је на руководећим положајима у предузећима и организацијама хемијске индустрије.

Од 1987. године ради у систему органа извршне власти града Москве: први је заменик председника Мосгорисполкома, председник је Мосгорагропрома, председник је извршног комитета Моссовјета. Заменик је градоначелника, премијер Владе Москве, а од 1992. године – градоначелник Москве.

Године 1996, 1999. и 2003. биран је за градоначелника Москве.

У јуну 2007. године на предлог председника Руске Федерације В. В. Путина, депутати Московске градске думе поново су га овластили да буде градоначелник Москве у периоду од 4 године.

Много пута биран је за депутата рејонског савета града Москве, Московског савета и Врховног савета РСФСР.

Члан је Државног савета при председнику РФ, представник је РФ у дому региона Конгреса локалних регионалних власти Европе, члан је Комитета Савета федерације за буџет, пореску политику, девизну регулативу и банкарско пословање.

Копредседник је Високог савета сверуске политичке партије „Јединствена Русија“.

Аутор је више од 200 објављених радова, као и књига о проблемима социјално-економског развоја Русије, творац је више од 50 проналазака.

Награђен је многим орденима и медаљама СССР и Руске Федерације.

Почасни је професор Руске академије наука, Московског државног универзита, Академије за рад и социјалне односе, као и низа домаћих и страних универзитета. Академик је многих руских академија.

Ожењен је, има четворо деце.

Бави се фудбалом, тенисом, скијањем, коњичким спортом и пчеларством.

Јуриј Лушков
БУЂЕЊЕ РУСИЈЕ

Дизајн корица
Милош Мајсторовић

Прелом
Милош Никодијевић

Издаје и штампа
„Филип Вишњић“
Београд, Устаничка 25

Телефон: 011/344-1074
e-mail: knjige@filipvisnjic.co.yu
direktor@filipvisnjic.co.yu

Тираж
2000 примерака

Март, 2008. године

ISBN 978-86-7363-559-0

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

330.342.14(470)

338.1(470)

327(470)

ЛУШКОВ, Јуриј Михајлович

Буђење Русије / Јуриј Лушков ; са руског превели Милица и Милош Добрић. - Београд : "Филип Вишњић", 2008 (Београд : "Филип Вишњић"). - 280 стр. : ауторова слика ; 20 см. - (Посебна издања / ["Филип Вишњић", Београд])

Тираж 2.000. - Стр. 271-274: Поговор за српско издање / Срећко Ђукић, Перо Симић. - Белешка о аутору: стр. 277-278.

ISBN 978-86-7363-559-0

а) Капитализам - Русија б) Привредни развој - Русија
с) Међународни односи - Русија

COBISS.SR-ID 147128332

Градоначелник Москве Јуриј Михајлович Лушков је јединствена личност постсовјетске Русије. На челу руске престонице налази се од 1992. године када су у земљи владала најтежа времена која се по својој деструктивности можда могу упоредити са Другим светским ратом.

За протеклих петнаест година Лушков је толико преобразио Москву да се у свету већ одавно говори о стварању новог „руско-московског чуда“, које се везује за градоначелниково име.

Више од десет година Москва се развија таквим темпом да они који ретко долазе у њу тешко препознају преображени град.

Јуриј Михајлович је у суштини успео да оствари машлу сваког градоначелника: успешно решавајући уобичајене социјалне проблеме становника престонице, он је истовремено покренуо и реализовао највеће архитектонске и градитељске подухвате. Због тога су на Москву поносни и људи чији стандард није баш висок, као и они са дубоким џепом.

Москву која већ више од десет година представља једно од најграндиознијих градилишта на свету, Лушков је претворно у симбол препорода и процвата целе Русије. Главни град није цела земља, али је увек њено огледало.

Књига која се налази пред вама, настала је из жеље Јурија Михајловича првог Московљанина, кога се, како кажу, „све тиче“, да стваралачки утиче на државну политику Русије.

(Из разговора)

ISBN 978-86-7363-559-0

9 788673 635590